

ƏDALƏT TAHİRZADƏ. Savalanda görüşənədək, Bəy!

"Ön Söz" yerinə

Yaşamı, düşüncələri və əməlləriylə bəşəriyyətə, bütöv millətlərə və xalqlara örnək olan və yol göstərən dahi insanların həyatı yüzilliklər boyu saysız-hesabsız nəsillərin gələcəyinə işıq salır. Buna görə də adamlar həmin azman şəxsiyyətlərin yaşayışının hətta ən xırda incəliklərini belə öyrənməyə can atırlar. Məhəmməd peyğəmbər (s.ə.s.), Yunus Əmrə, Əhməd Yəsəvi, Şah İsmayıl Xətayi, Seyid İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Səttar xan, Məmmədəmin Rəsulzadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli... kimi dahilərin qoyub getdiyi təfəkkür irsi bu gün də bizim qolumuzdan tutmaqda, şəxsiyyət kimi yetişməyimizə yardımçı olmaqdadır. Biz onların yaşayışının incəlikləriylə tanış olduqca əsərlərini daha asanlıqla başa düşürük. Təəssüf ki, onların bir çoxunun müasirləri ya bu insanlar haqqında çox az yazmış, ya da yazdıqları bizə gəlib çatmamışdır. Ona görə də gərək millətin nadir oğullarının həyatı haqqında ilk növbədə onların müasirləri yazsınlar.

Əbülfəz Elçibəy XX yüzildə millətimizin yetirdiyi ən böyük, dahi şəxsiyyətlərdəndir. Doğrudur, hələ sağlığında Elçibəy çağdaşlarının diqqətini cəlb etmiş, onun haqqında çoxlu kitablar, böyük kitabxanalar tutunca məqalələr yazılmışdır. Bəyin həyatı xalqa nisbətən geniş bəllidir, ancaq təbii ki, bir çox şeylər haqqında o ya sadəcə susmuş, ya da dostları və tanışları sağlığında danışmağı uyğun görməmişlər. Bu üzdən də Elçibəyin yaşayışı, düşüncələri və əməlləri üzərindən pərdənin tam götürüldüyünü söyləmək çox ciddi yanlışlıq olardı, çünki Elçibəyin xüsusən AXC sədrliyi və prezidentliyi dönəmiylə bağlı çox şeyləri yalnız indi açmaq mümkündür.

Xatirələr o vaxt daha etibarlı olur ki, onları təsdiqləyəcək insanların sayı da çox olur. Biz Elçibəy haqqında xatirələri də təxirə salmadan toplamaq qərarına gəldik ki, onların doğruluğuna sonralar hamı inansın.

Bu kitabda Əbülfəz Elçibəylə uzun illər boyunca bir yerdə yaşayan, işləyən, mübarizə aparan yoldaşlarının, dostlarının, silahdaşlarının və əqidədaşlarının onun haqqında xatirələri toplanıb. Bu xatirələr ilk dəfə qələmə alınır və hələ heç yerdə işıq üzü görməyib. Onların müəllifləri içərisində millətimizin ən dəyərli övladlarının adlarını görə bilərsiniz. Ancaq, çox təəssüf ki, Elçibəyin bir çox ən yaxın adamları, silahdaşları ürəkdən istəsələr də bu nəşrə öz xatirələrini təqdim etmək durumunda olmadılar. Məsələn, Elçibəyin qardaşı Almurad ağa, inşallah, onun haqqında xatirələrini ayrıca kitab şəklində nəşr etdirmək fikrindədir.

ELÇİBƏYİN MÜRACİƏTLƏRİ

UCA TÜRK MİLLƏTİNƏ MÜRACİƏT

Bilirdim ki, məndə "xərçəng" xəstəliyi var. Amma mən bunu cəmiyyətdən gizlədirdim ki, müəyyən işləri görə bilim. Onu da bilmirdim ki, artıq əksəriyyət insanlar xəstəliyimi bilir və məndən ona görə gizlədiblər ki, narahat olmayım. Bu da çox pis nəticə verdi. Gərək xalq öz övladından heç nəyi gizli saxlamasın və eyni zamanda da övlad ondan heç nəyi gizlətməməlidir. Belə alındı ki, gerçəyi gizlətmək həm xalqa, həm də onun övladına heç bir xeyir vermədi.

Mən bir çox şeyləri xalq bilib rahatsız olar, pis əhval-ruhiyyə yaranar deyə ondan gizlətdim.

Çox sirləri özümlə aparıram. Bunların bir çoxu açıqlanmalı idi, lakin buna zaman çatmadı. Demək olar ki, tale imkan vermədi.

Bir sıra xətlər buraxılmışdı ki, bunları aradan qaldırmaq mümkün idi. Millətim qarşısında bəzi xətlərim də olub. Xahiş edirəm millətim məni bağışlasın. Deyəcəklər ki, üzrü sağ ikən etməli idi. Hər halda, görünür ki, tale belə məsləhət bilib.

Ayrı-ayrı şəxslər, xüsusilə də mənə düşmən olanlar çox xoşagəlməz sözlər danışacaqlar. Ancaq mənim üçün əsas hökm Türk millətinin hökmüdür, Azərbaycan xalqının sözüdür!

Mən aydın görürəm ki, artıq həyatla vidalaşırım. Lakin bir çox ideyalarımın həyata keçdiyini görmədim. Ən başlıcası isə:

■ Rusun əli ilə ermənilərin işğal etdiyi Qarabağı azad etmək istəyirdim. Bunu edə bilməsəm də mən artıq bilirəm ki, o mütləq azad olacaq!

Azad surətdə Təbrizə getmək, onu azad görmək istəyirdim. Təbrizi azad görə bilmədim, ancaq indi elə fikirləşirəm ki, Təbrizi azad görmüşəm. Bu fikrimə "xəyaldır" deyəcəklər.

■ Lakin elə deyil! Yaxın zamanlarda insanlar onu görəcəklər! Və onda biləcəklər ki, mənim düşündüyüm lap yaxında imiş.

Bir xalq azadlıq əldə edirsə o xalqın həyatdan köçmüş insanların (əlbəttə, bu azadlığı istəyən və onun uğrunda mücadilə edən insanları nəzərdə tuturam) ruhu da orada iştirak edir! Azərbaycan xalqı bütövlükdə azad olacaq və birləşəcək! O zaman keçiriləcək tədbirlərdə, bayramlarda Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparmış insanların ruhu da iştirak edəcəkdir! Ruh ölməzdir! Millətini sevənin ruhu hər zaman millətiylə olacaq!

Əbülfəz ELÇİBƏY,

Ankara Dövlət Xəstəxanası

19.07.2000

TÜRK GƏNCLİYİNƏ MÜRACİƏT

Gənc Türk!

Böyük gələcək sənindir! Sən özün buna zamanın hökmü ilə hazırlşırsan. Bu hazırlıq təbiidir! Bunu yerinə yetirmək üçün milyonlarla Türk gənci bu hədəfə yürüyəcək. Bu hədəfə çatmaq üçün iradəli çalışacaqsan, dünya elmini ələ alıb, böyük mədəniyyət yaradıb istəyinə çatacaqsan. Bütün böyük hərəkətlər, yürüşlər hədəfə çatmaq üçün bir sevda olacaqdır. Sonucu isə böyük mədəniyyət yaratmaq olacaqdır.

Bütün bəşəriyyət tarix boyu yürümüş, son nəticə isə mədəniyyət yaratmaq olmuşdur. Türk dünyaya yeni bir mədəniyyət gətirəcəkdir. O mədəniyyətə mən indidən "Xoş gəldin!" deyirəm!

Sənə uğurlar olsun, ulu TÜRK!

Əbülfəz EIÇİBƏY,

Ankara Dövlət Xəstəxanası

19.07.2000, saat 3:00

AZƏRBAYCAN GƏNCLİYİNƏ MÜRACİƏT

Azərbaycan gənci!

Sən bil ki, Türk gəncliyindən ayrı deyilsən. Qarşında böyük hədəflər, ağır vəzifələr dayanır. Çiyinlərinə ağır bir yük - dev yükü var. Ancaq sən onu daşımağa qadirsən. Sənin elə gücün var ki, devlərin daşımayaacağı yükü sən daşıya biləcəksən. Sənin damarlarındakı qan elə güdrətli bir qandır ki, hər bir çətinliyin öhdəsindən asanlıqla gələ bilərsən! Sadəcə, buna sənin istəyin lazımdır.

Qarabağı sən azad edəcəksən! Azərbaycanı sən birləşdirəcəksən! Mən buna əminəm və çox inanıram! Azərbaycanda elə bir gənc tapmaq olmaz ki, Qarabağın azadlığını, Azərbaycanın bütövlüyünü istəməsin. Millətin bu arzusunu yerinə yetirəcəksiniz. Sizə uğurlar.

Tanrı yardımçınız olsun!

Əbülfəz EIÇİBƏY,

Ankara Dövlət Xəstəxanası

19.07.2000, saat 3:30

MİLLƏTƏ MÜRACİƏT

Bütün varlığımla sevdiyim, Tanrı sevdası ilə vurğun olduğum millətim, qürurum!

Mənə "xərçəng"lə söhbət edib onu yerində oturtmağa imkan vermədilər. Siz görəcəkdiniz ki, bu, o qədər də qorxulu xəstəlik deyil və Siz bunu bilin! "Xərçəng"dən qorxmayın! Onunla kim əgər rastlaşarsa, cəsarətli olsanız, ona qalib gələ bilərsiniz!

Bu gün tibb elmində ən böyük xətanın biri odur ki, bunun çox qorxulu olduğunu deyirlər. "Xərçəng" açıq ölümdür. Onda insan niyə "xərçəng"dən qorxmalıdır? Maşın qəzası bu xəstəlikdən qorxuludur. Onda nə üçün maşınlardan istifadə edirik? Bir neçə xəstəlik (infarkt, böyrək çatışmazlığı, qara ciyər serrozu və s.) var ki, onlar da ölümlə nəticələnir. Çox vaxt da gözlənilmədən baş verir. Amma "xərçəng" xəstəliyi əvvəlcədən bilinir və heç yoluxucu da deyil. Bəs onda niyə həkimlər bunu bir vahimə ilə qeyd edir, xəstədən gizlədir?

Atalar məsəli var: açıq düşmən gizli düşməndən mərdidir. Yəni insanı qəfil yaxalayıb öldürən xəstəlikdənsə, elə açıq gəlib, insanı da mərd aparan bu xəstəlik daha yaxşıdır. Heç olmazsa, bilirsən ki, axırı necə olacaq. Və o zaman müəyyən işlərini də imkan daxilində qaydaya qoyursan. Təsadüfə bax ki, mən özüm də elə "xərçəng" bürcündənəm.

Yeddi aydır ki, məndə "xərçəng" xəstəliyi olduğunu bilib, üzümə baxarkən əzab çəkən dostlarım, bəylər və xanımlar! Sizə bu əzabı verdiyim üçün bağışlayın! Bəzilərinizin nə üçün ağlamağınızın səbəbini indi başa düşürəm. İndi Sizə bir gileyim var - axı Siz belə zəif olmamalıydınız. Türkə zəiflik yaraşmaz! Türk ölümün gözünə dik baxmalıdır! Ölümdən qorxan Türk deyil! Bir daha deyirəm: ölümdən qorxan Türk deyil!

Ancaq Türk özü əvvəlcədən ayıq olub, ölümünü də özü seçməlidir! Dünyanı Yaradan hər istədiyini özü seçib, olanları aydınlaşdıracaq! Türk ölümünü niyə özü seçməsin? Yəni ölümü elə seçərsən ki, daha şərəfli olar. Müdriklərin belə bir deyimi də var: insan ölümünü özü seçməlidir!

Əbülfəz EIÇİBƏY,

Ankara Dövlət Xəstəxanası

20.07.2000, saat 6:00

TÜRKİYƏDƏ VƏ AZƏRBAYCANDA OLAN GÖRKƏMLİ TÜRK AYDINLARIMIZA KİÇİK XATIRLATMA

Mən çox gec bildim ki, "xərçəng" xəstəliyinə tutulmuşam. Ancaq Siz bunu əvvəlcədən bilib məndən gizlətməmişdiniz ki, mən narahatlıq hissi keçirməyim. Hətta gəlib mənimlə görüşəndə maraqlı kitablar gətirirdiniz ki, onları oxuyum. Ancaq daha yaxşı olardı ki, mənə bu həqiqəti bildirəydiniz. Nə qədər ki zaman varıydı, məsləhətləşib, heç olmazsa, gələcək milli proqramın tezislərini hazırlayırdıq. Yeni işlər görmək mümkün idi. Nə isə...

Onu da bilməliyik ki, nə qədər açıq-aydın danışa bilmirik, heç bir işimiz düzgün getməyəcək. Ona görə də mütləq demokratik cəmiyyət lazımdır ki, açıq danışib məsələləri həll edək.

Türk millətinə ən lazım olan - mənəviyyata dayanaraq birləşə bilməkdir!

Əbülfəz ELÇİBƏY,

Ankara Dövlət Xəstəxanası

20.07.2000, saat 7:00

ELÇİBƏY HAQQINDA XATİRƏLƏR

TOFİQ TÜRKEKEL. Kamil insan

İnsani-kamilin üzünədir sücudimiz,
Onun fəda cəmalına - budur vücudumuz.

(İmadəddin Nəsimi)

Hər bir insanın həyatında Məlikməmməd haqqında nağılda deyildiyi kimi "yandım" məqamı var və həmin məqamdan keçdikdən sonra bütöv bir "azadlıq aləmi" başlanır. Bu aləmin pərvanələri, şamları, güzgüləri olan zatlar və həmin zatların özündən kainata, əyandan sirrə vaqifliyi bəllənir.

Bəşər olub bəşərin özündən seçilən və elə bəşər olaraq da bəşərin heyratinə dönənlər insanlığa xidətdə KAMİL İNSAN məqamına ucalır. Kamilliyin əsasında isə EŞQ və həmin eşqə pərvanəlik, ikilikdən qurtaran könül ərənliyi durur.

ELÇİBƏYİN BATİN TƏLİMİ

Pirlər nə söyləmiş - eyləmək gərək.

(“Kitabi -Dədə Qorqud”)

“Əgər, doğrudan da, bütün cisimlərin mənasını anlayırıqsa onda hər şey nədən başlanır?” sualına cavab verə bilərsən?

Nələr haqda danışmadım, nələri demədim. O isə hər cavabıma başını tərpedərək “xeyr” deyirdi.

Bu, Böyük Bəyin mükəmməl yiyələndiyi batin elmin ilk pilləsi, qapısının astanası, on əsrlərlə Şərqi “sufilik” adlandırdığı başlanğıcı və sonu bilinməz dəryanın lap ləpədöyənı idi.

1987-ci ildə Böyük bəy Yaşar Türkazərə şamançılıq haqda danışanda birdən çoxdan həsrətində olduğum “böyük sufi pirləri” ifadəsini eşitdim...

HƏR ŞEY ÖZ ADIYLA BAŞLAR

Ey bilən Həqqin sifatin, ismi vü əsması nədir?

Ya bu əsmadan murad olan müsəmması nədir?

(İmadəddin Nəsimi)

O zaman Böyük bəy uzun cavablarımdan sonra mənə “hər şey öz adıyla başlar, çünki Allah da öz adı ilə başladı” kəlamını xatırlatdı. Onun batin elm dediyi “eşq elmi” dörd qapı və məqamlar üzərində cəmlənib. Bu məqamlar, bu qapılar sirlər idi və bu sirlər bəşərə açıla

bilməzdi. Odur ki, Böyük bəy hətta bu mövzularda camaat arasında danışmağımıza da yasaq qoydu.

ZAMAN BİZİ BƏYANA GƏTİRƏR!

Xəlfə ağzın sirrini hər dəm qılır izhar söz.

(Məhəmməd Füzuli)

Ən əzablı olanı bu idi ki, nələrisə Böyük bəydən eşitdikdən sonra onu bilməyimizlə fəxr etmək istədikdə "əgər bununla təkəbbür edəcəksənsə Allaha asi düşəcəksən, özünü bəşərə göstərmək istəyəcəksənsə bu təlimin hamıya eşq təməlini pozacaqsan" cavabını verib təmkinə, səbrə çağırırdı. "Zaman bizi bəyana gətirəcək" fikrini söyləməklə çılğınlığımıza, hövsələsizliyimizə qalib gəlməyə dəvət edirdi.

"Dağ çayı yox, dərya olmağı bacaran şəxs hikmət qapısına gələcək və həmin hikmət qapısında "kəmtər qul" xidməti göstərəcək. Hikmətin qayəsi eşq, eşqin qayəsi səbr, səbrin qayəsi O-dur".

Bunlar Böyük bəydən hikmətin açarı haqqında eşitdiyimiz sözlərdəndir.

SƏBR BİR ATDIR Kİ, MİNƏN DÜŞMƏZ

Qəzəb halında qərar qəbul etmək dəlilik əlamətidir .

(Həzrəti-Əli)

Kəmhövsələliyi "şeytan əməli" adlandıran Böyük bəy bir dəfə qərribə tərzdə soruşdu: "Elə bir kişi göstərə bilərsən ki, mindiyi atdan düşməsin?". Sonra mənə diqqətlə baxıb "yəqin deyəcəksən ki, Bəy yalan danışır". Həqiqətən də, hazırlaşırıdım ki, elə həmin cümləni deyim. Bu zaman Böyük bəy həzrəti-Əlinin (s.) "səbr bir atdır ki, minən düşməz" kəlamını xatırlatdı.

Bu, həmin səbrdir ki, Böyük bəy onunla imperiyanı, təhqirləri, təzyiqləri, böhtanları və şəri yendi, məğlub etdi. Bu, həmin səbrdir ki, Böyük bəyə düşməni üçün belə "Allah özü rəhm etsin" kəlamını dedizdirirdi. Bu, həmin səbrdir ki, onunla hakimiyyət ehtirasını yenərək, insan və millət sevgisini bayraq edib Kələkiyə apardı. Bu, həmin səbrdir ki, tiranlara belə demokratiya yolunu qəbul etdirdi, onları üçrəngli bayraq önündə diz çökdürüb, həmin bayrağı öpdürdü. Bu, həmin səbrdir ki, tiranı tabutu önündə baş əydirdi.

Böyük bəy doğru deyirdi: "Səbr bir atdır ki, minən düşməz".

AZADLIQ EŞQİ

Sevin, ey mürği-ruhim, ruzi-hicrandır kim bu gün,
Bu qəfəsdən mən səni, əlbəttə, azad eylərəm.

(Məhəmməd Füzuli)

Bir dəfə Böyük bəy "şəhidin günahı varmı?" sualını verəndə qətiyyətlə "yox" dedim. O zaman Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s.) "şəhidin qul günahı yoxdursa heç bir günahı yoxdur" kəlamını xatırlatdı və dedi ki, gör azadlıq Həqdən verilən necə şirin bir nemətdir ki, hətta şəhidə belə "Mən onu azad yaratdım, sən kim idin ki, onun azadlıq haqqını əlindən aldın?" sualını veririr.

Odur ki, Böyük bəy azadlıq məsələsində olduqca diqqətli idi və ona tək cə haqq kimi yox, həm də Həqqin neməti kimi baxırdı.

ÖLÜM VAR Kİ?!..

Mövti-cismani ilə sanma mənim ölməyimi.

(Seyid Əzim Şirvani)

Bir dəfə "olum-ölüm"dən söhbət açdı. Dörd qapı ziyələrinin münasibətindən danışdı və ölümün olmadığını söylədi. Ən maraqlısı bu oldu ki, o, şəriət alimi ilə dərvişin danışığını yada saldı.

Bir şəriət alimi ilə dərviş oturaraq söhbət edir və alim "ölsəydik canımız qurtarardı" ifadəsini işlədir. Buna cavab olaraq dərviş başını etirazla bulayır və "ölə bilsəydik canımız qurtarardı" deyir.

Böyük bəy bir dəfə də şəriət alimi ilə dərvişin söhbətindən danışdı və alimin "bir zaman var idi ki, Allahdan başqa kimsə yox idi" sözlərinin qarşısına dərvişin "indiki kimi" ifadəsini artırmasını açıqladı.

Böyük bəy ruhun ölməzliyi, öz Yaradanına dönməsi ilə bağlı böyük sufi pirlərinin, Nəsiminin, Füzulinin, Şah İsmayılın qayəsində söykənərək cavab verirdi. Bir kandan başqa məkana yol gedirik və burada bir əbədi karvan anlamı və həmin anlamınsa səmavi izahı var. Heç nə ölə bilməz, O-nu yaradan əbəddirsə, deməli, bir cismani ölçüdə başqa bir mənəvi ölçüyə salır. Bunu isə ancaq bəsirət gözü görə bilər.

CİSM VƏ CAN

Canı canan ittihadı fariq eylər cismdən,
cismdən agah olan can vasili-canan deyil.

(Məhəmməd Füzuli)

Cism və can mövzusu ilə bağlı Böyük bəyin dedikləri batin təlimin ilk əlifbasıdır. Bununla bağlı Böyük bəy "can və canan" düsturuna söykənirdi. Onun fikrincə, paltar cismimizin geyimi olduğu kimi, cisim də canın geyimidir və odur ki, birinin fənalığı, digərinin bəqalığı ilə razılaşmaq lazımdır.

Ustad çox zaman Nəsiminin "əməldir azuqən, bu yolda cismın bəsləmə" kəlamını yada salırdı. Nəfslə mübarizəyə "böyük cihad" deyən pirlərin kəlamlarına söykənən Böyük bəy "eşq qafiləsi"yə yetmək üçün bu mübarizədən keçməyin zəruri olduğunu açıqlayırdı. "Özü ilə döyüşüb, özünə qalib gələ bilməyən heç nəyə nail ola bilməz" fikrini deyən Böyük Bəy "kim nəyin əsiridirsə onun da quludur" kəlamını yada salırdı. Eyni zamanda "Allah qulu" ifadəsinə gəldikdə o, "Biz heç kimin yox, Allahın qullarıyıq. Allahın qulu ən azad insandır, çünki Allah öz qullarını azad yaradıb və ona azadlıq verib" söylərdi. Bu dünyanın özünü o, Ruhun azadlığı üçün "sınaq məkanı" sayırdı. Ələst bəzmindən bu yana Ruhun azadlığını axtarmasını söylərdi.

SİRR İÇİNDƏ SİRR

Güclən deyil, əzizim, bu, şəhəbi-eşqdir, eşq,
O, hər bərqi-nəxlimə odun yığanə gəlməz.

(Əbülqasim Nəbati)

"Allaha eşq təkəcə söz deyil, həm də əməldir. Bu, bir dur ki, onun adına sirr içində sirr deyilir. Bu sirr naməhrəm yanında açılmaz. Bu hicranı vüsalından daha gözəl olan bir eşq, axtarmaq, tapmaq, tanımaq, aşıqi olmaq, aşıqini öldürmək, əvəzi özü olmaq sirridir. Bu sirr İbrahimə İsmayılı Mina dağına gətirdi, Musanı dəryadan keçirdi, Yusifi qul ikən Misrə sultan etdi, İmam Hüseyni Kərbəlaya gətirdi. Bu, eşq idi - "Həqiqət eşqi".

DƏRVIŞLİK

Dərviş könülsüz gərək,
Söyənə dilsiz gərək,
Döyənə əlsiz gərək;
Sən dərviş olamazsan.

(Yunis İmrə)

Dərvişlik zərrənin tamı axtarışıdır.

Dərvişlik gəzərgilik yox, yol getməkdir. Bu mənada dərviş öz içindən Allaha yol axtarır.

Dərviş heç zaman mən demir, O deyir.

Dərviş alim kimi Allahın varlığına sübut axtarmır, əksinə O-nun varlığını qəbul edir.

Dərviş Həqqi dərk etmək istəmir, O-na qovuşmaq istəyir.

Dərviş üçün Həqlə insan münasibəti alim-tələbə münasibəti yox, övladla valideyn münasibətidir. Valideyni isə sevrələr. Çünki Həqq-Təala buyurub: "Mən sizə ata-anaızdan da mehribanam".

Dərvişlik hikmət axtarışıdır, pir qapısı tapmaqdır, ədalətli və insafli olmağı hər şeydən üstün bilməkdir.

Dərvişlik Allaha xatir yaranmış hər şeyi sevməkdir.

Böyük bəyin təbirincə, "düşmənimiz bizdən kənarında deyil, ən böyük düşmənimiz şüurun nadanlığı, nəfsimizdir". "Nadanlıq qaldıqca bəlalar qalacaq, bəlalar isə həmişə fəsad törəder".

Böyük bəyin "hər kəsin nadanlığı özündə, həm də bir-birimizə münasibətindədir" deyimi hələ çox zamanlar üçün gərəkli olacaq.

BATİNLİK

Sultanlara, xaqanlara baş əyməyən əsla

Dərviş kəramətli qələndər yenə varmı?

(Əlağa Vahid)

Bir O, iki kan və məkan, üç sima, dörd qapı, beş lamisə, altı cəhət, yeddi qat, səkkiz giriş, doqquz səyyarə, on iki bulaq, on dörd hikmət, qırx yar, yetmiş iki aşiq, yüz iyirmi dörd sözcü hikmətinə varmaq kamillik zirvəsidir, bəqalıqdır.

Böyük bəy bunların hikmət qayələrini açmadı. Özü ilə sirr olaraq apardıqları açıqladıqlarından, ondan ala bildiklərimizdən çox oldu. Yeddi ilə yetmiş qat arasında hikmət dövrəsi, bir dövrə sirri, piri-muğan batinliyi, ağ və göy dərvişlər haqqı, nihan dərvişlər haqqı, batin və pünhan pirlər haqqı - bunlar və hələ eşitmədiklərim Böyük bəyin pərdə arxasındakı könül dünyasında axtardığı, amma sirri verməyə tapa bilmədiyi müridliyində qaldı.

Mürşid olan Böyük bəy sirlərində özünə mürid oldu.

EŞQ ODU

Üzün tutub divarə zahid hərdən qan-yaş tökər,
Aşiqin yoxdu divarı, didarə üzün döndərmiş.

(Şah İsmayıl Xətayi)

Böyük bəyin anlamında eşq kamilliyin kürəsi idi və nə qədər ki eşqin yanğısı canda yoxdur, hələ qafillik səadəti içində qalmaq olar. Eşq yanğısı ilə axtarış başlanır, aşiqin, məşuqluğun əzabları gəlir, insan olmağa, oradansa kamilliyə doğru yürüş başlanır.

Böyük bəyin fikrincə, eşq izah olunmaz və Böyük bəy "eşq nədir?" sualı önündə Mövlana Cəlaləddin Ruminin bircə kəlmə "Mən ol da, bil" cümləsini xatırladardı. Eşq kürəsində yandıqdan sonra insanı, görünən nə varsa hamısını sevməmək mümkün olmur. Allaha olan eşq səni hamını, hər şeyi, ancaq və ancaq sevməyə vadar edir. Bu yanğıdan keçəndən sonra bəşərin içindəki "şikəst olanlar"ı daha çox seviərək eşqinlə onun "dərd"lərinə çarə axtarırsan.

Böyük bəy "bu məqamda heç kimi düşmən görə bilmirsən, hətta düşməni dostundan daha çox sevməyə məhkum olursan" deyərdi. Onun təbirincə, "dostu sevməyə nə var ki? Düşməni sevməyi bacarmaq lazımdır".

Böyük bəy Allah eşqinə hamını sevdi, bunu bacardı...

ÖZÜNÜ OXU, ÖZ YANINDA OL

Mən səni cismimdə heyran eylərəm.

(Nəsimi)

Böyük bəy "batın təlimin ən böyük kitabı özünsən, özünü oxu, özünü oxumaq üçünsə öz yanında ol" kəlamını söylədi. Bu, Həqq inayətidir və onu kitab sənə verə bilməz; əgər hər kəs özünü oxuyub öz yanında ola bilsə bəşərin əzab və nadanlıığı sona çatar.

"Özünü oxumusanmı?" sualı önündə aylarla düşündüm. "Nədən başlayım, necə edim?" sualına cavab axtardım. "Düşün, Ruhunun sənə dediklərinə qulaq as, həyata tətbiq et, heç kimə qəzəb, kin göstərmə, ən çətin anda səbat, dözümlü, səbr istə. Bundan keçir onun yolu. Əgər bacarsan bu haqda danışarıq".

Bir dəfə Böyük bəyə "filan yerdə idik, filankəs belə dedi" cümləsini söyləyəndə "o, özünü təsdiq edib, bəs siz harada idiniz?" sualını verdi və əlavə etdi: Öz yanınızda olun, çünki ancaq bu zaman özünüzü təsdiq edə bilərsiniz. Çalışın, kiminsə özünü təsdiqinə yox, öz təsdiqinizə çalışın".

Böyük bəyin anlamına görə, təsdiq imtinadan, ibadətdən, namazdan, zikrdən, sözə, əhdə, ərkanə vəfadan keçir. Peyğəmbərlərin, övliyaların, əməlisalehlərin məqamı kimi uca məqamlar bunlarla qazanılır.

QAPALI DAİRƏ

"Gördüyünü gözün ilə
Söyləmə sən sözün ilə.
Ondan sonra bizim ilə
Olasan mehman" dedilər.

(Şah İsmayıl Xətayi)

"Dövrədə oturmaqda sirr var və dövrədə başlanğıc və sonun bilinməməsi onun sirridir. Dövrədə oturmaq yuxarı - aşağı tərəfin yoxluğudur. Dövrədə oturmaq hamının birliyi, həm də bərabərliyi. Dövrə kainatdan, həm də özündəki zərrəyə qədər yol anlamına gəlir. Dərvişin zikr və siması həmin dövrənin sirr və sübutudur. Ruhun dili və cinsi, milləti olmadığı üçün insanlarla danışmaq üçün heç də adi dil danışığı gərəkmez. Əksinə, sirr sahibi olduqca və həmin sirr yaşadıqca danışmayacaqsan".

Böyük bəy Mövlana Şəmsin: "And olsun Allahın izzəti-cəlalına, bütün bəşər saqqalımdan asılıydı, ağızım açılmazdı; Ruminin vücudunun bərəkətindəndir ki, bu xalq bizdən beş-altı kəlmə eşidir" kəlamını yaddaşımıza həkk etdi. "O-nu axtaracaqsan, amma sonda görəcəksən əlyetməz məsumluq, sübhanlıq içindədir. Odur ki, uşaq üstünə acıqlanma - biz günahı olanlar saf, məsum uşağın üstünə nə haqla səsini qaldıra bilər?".

QOVUŞMAQ HƏSRƏTİ

Ümidim kəsməzəm gər qiyamətdə görəəm səni,
Qiyamətdə görməsəm onda gəl gör qiyaməti

(Məhəmməd Füzuli)

"Zərrə tama qovuşacaq. Bəqa ölçüləri fəna ölçüləri şəkildə düşünülmez. Bəqa ruhi olduğuna görə də ruhi ölçülər anlamına uyğun gəlir. Bu ölçülər isə ancaq O-na aiddir. Həqqin ölçüsü cism içindəki ölçülər deyil. Cism olaraq onu görə bilməyəcəyik". Sonra isə...

Böyük bəy həzrəti-Musanın (s.) Həqq-təalaya (c.c.) "mən Səni görmək istəyirəm" xitabını və cənabi-Həqqin "ya Musa, nə qədər cismsən - məni görə bilməzsən, o zaman ki məni görəcəksən, artıq sən məni yox, özüm özümü görəcəyəm" nidasını xatırlatdı. Odur ki, Mövlana Füzuli cənabi-Həqqə "ya bilmərrə əlimi kəs ətəyindən, ya yetir məni qafileyi-eşqə" deyə üz tutdu.

ABBAS MUSAYEV. Elçibəylə iki söhbət

“Cəmiyyətin idarə olunmasının elmi əsasları - əks əlaqənin yeri” məqaləsi üzərində işləyərkən insanlararası əks əlaqənin cəmiyyətin idarə olunmasına təsiri haqda bir müasir Amerika aliminin yeni nəzəriyyəsi ilə rastlaşdım. Alimin təbiətdə mövcud sistemlərarası əks əlaqəni mürəkkəbliklərinə görə səkkiz dərəcəyə bölməsi ideyası Elçibəylə vaxtilə apardığım bir müzakirəni - Azərbaycan Cümhuriyyətinin bayrağındakı rənglərin və ulduzun mənə çalarları haqqında söhbəti yadıma saldı. Bu nəzəriyyədə rast gəldiyim fikirləri Bəyin səkkizguşəli ulduzumuzla bağlı verdiyi izahatlarla müqayisə etdikdə bir çox oxşar cəhətlərin varlığını yəqin etdim. İdeyanın Elçibəy üçün ikiqat maraqlı olacağını düşündüm. Bəylə görüşüb bu haqda fikir mübadiləsi etmək qərarına gəldim.

Nəhayət, qeyd olunan nəzəriyyənin əsasən insan cəmiyyətinə - onun idarə olunmasına aid hissəsini öz yanaşmam da daxil olmaqla ümumiləşdirərək Bəyin qəbulunda oldum.

Bu görüş haqda xatiratımı bu gün ancaq sərbəst (standartlardan fərqli) formada yazmaq imkanındayam. Bu baxımdan yazı hərəsi bir görüşə aid olmaqla iki hissədən ibarətdir. Birinci yazı bayrağımızdakı əlamətlərlə bağlı mənim sorğuma Bəyin verdiyi izahat əsasında, ikinci yazı isə birinci yazıda irəli sürülən fikirlərin müasir elmdə necə əks olunmasına (özünü tanımasına) bizim birgə baxışımız əsasında ortaya çıxmışdır. Düşünürəm ki, bu yazılara mənim Bəy haqqında xatiratımdan çox bizim birgə yazımız kimi baxmaq daha doğru olardı.

BİRİNCİ SÖHBƏT

Azərbaycan xalqı 1918-ci ilin 28 mayında Azərbaycan Cümhuriyyətinin (AC) timsalında öz müstəqil dövlətini bərpa etdikdən sonra AC dövlətinin ilk işlərindən biri dövlətçiliyin simvolları olan dövlət bayrağını və gerbi yaratmaq olmuşdur. Bu məqsədlə xalqımızın tarixi-mənəvi köklərinə - ilk növbədə Elxanlılar dövlətinin bayrağına müraciət edilmişdir. ADR-in qəbul etdiyi üçrəngli bayrağın böyük bir hissəsi - qırmızı parça üzərində aypara və səkkizguşəli ulduz Elxanlılar dövlətinin bayrağında da eynən vardı.

Dövlətin etnik baxımdan türk, din baxımından müsəlman dövləti olduğunu bildirən göy və yaşıl boyalar da əlavə olunmaqla Cümhuriyyətin mahiyyətini tam əks etdirən yeni bir bayraq ortaya qoyulmuşdur.

Maraqlıdır ki, Elxanlıların bayrağındakı səkkizguşəli ulduzun özü qədim türklərin dini-fəlsəfi görüşlərinin ifadəsidir. Belə ki, qədim türklər dünyanın işıqlı və qaranlıq olmaqla Yer səthindən həm yuxarıda, həm də aşağıda yerləşdiyini və onların hər birinin də insan ruhunun məskən sala bildiyi səkkiz göydən ibarət olduğunu qəbul edirdilər.

Əski türklərin düşüncələrinə görə, ölən insanların ruhu onların sağkən Yer üzərində etdikləri əməllərinə uyğun olaraq bu göylərə (yarımdünyalara) qalxmaq imkanı əldə edir və ya düşmək zorunda qalır (nağıllarımızı yada salaq). Yaxşı əməl yiyələrinin ruhları Yer səthindən yuxarıdakı göylərə - işıqlı dünyaya köçür. Ən uca göylərə ən kamil insanların ruhu qalxa bilir. Pis əməl sahiblərinin ruhları qaranlıq dünyaya düşür və daim Yerin ağırlığını öz üzərində hiss

edir. İnsan nə qədər çox pis iş görübsə onun ruhu da bir o qədər dərin qaranlıq dünyaya çökür və ən ağır əziyyətlərə (təzyiqlərə) uğrayır.

İnsanın əməllərinin ruhu ilə bağlılığını biz sonradan yaranan dinlərdə də görürük: Xeyirlə Şərin mübarizəsi (Avesta), Behişt və Cəhənnəm dünyaları (Tövrat, İncil, Qur'an) və s.

Qədim türklərin dinlərində (eləcə də sonrakı dinlərdə) ruh dünyalarının iki əks qütbə bölünməsinin insanlar üçün böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Bununla insanlar gələcək ruhlarının azadlığı üçün gözəl işlər görməyə həvəsləndirilir. Eyni zamanda, hər bir insan ölmüş valideynlərinin (əzizlərinin) ruhlarının əzab-əziyyətini (qaranlıq dünyaya düşmüşlərsə; bunu isə heç kim bilə bilməz) azaltmaq üçün onların adı ilə bağlı xeyirxah işlər görməyə çağırılır.

Dini fəlsəfə kimi formalaşdırılmış bu dünyagörüşü əslində insanların, hər şeydən öncə, sağkən əqli cəhətdən, əməllərinə və bacarığına görə fərqləndirilməsinə hüquqi əsas verməklə yanaşı, bu insanların cəmiyyətdə eynihüquqlu olduğunu bildirmək məqsədi də daşımışdır. Bu fikir ulduzun guşələrinin identikliyi (eyniliyi) öz əksini tapmışdır. Bu dünyagörüşü mahiyyətcə insanları daim hərtərəfli kamilləşməyə çağırır. Bu arada Bəy mənim "Azərbaycanda İnsan İnkişafı konsepsiyası" adlı məqaləmi (əlyazmasını) yada saldı və qeyd etdi ki, ulu babalarımızın bu kamilliyə çağırışı indiki dövrdə də öz əhəmiyyətini itirməyib və hətta bu gün BMT-nin İnsan İnkişafı Proqramının tələbləri ilə səsleşir.

İKİNCİ SÖHBƏT

Son dövrlərdə elmlərin (məsələn, kibernetika elminin) nəticələrini tətbiq etmək yolu ilə insan cəmiyyətinin inkişafını idarə etmək geniş yayılmışdır. Amerika alimi Bouldinq insan cəmiyyətinin istənilən fəaliyyət formasında idarə olunmasının səmərəli mümkün yollarını müəyyənləşdirmək üçün bütün mövcud sistemləri onların üzvləri arasındakı qarşılıqlı əks əlaqənin mürəkkəbliklərinə görə səkkiz sinfə - səviyyəyə bölür. Bu bölgüyə görə, yeddinci səviyyədə insan, səkkizinci səviyyədə isə dövlət də daxil olmaqla sosial təşkilatlar yerleşir. Göründüyü kimi, bu bölgüyə əsasən, əks əlaqə fərdlərdə və sosial təşkilatlarda ən güclüdür. Əks əlaqənin vəziyyəti sistemin mükəmməllik dərəcəsi olub, onun halını müəyyənləşdirir: əks əlaqə zəif olarsa sistemin inkişafı da zəif olar və ən sonda sıradan çıxar. Sosial təşkilata sistemdə toplanan insanların bilavasitə əlaqə kanalları vasitəsilə bir-biri ilə bağlılıqlarının yığılımı kimi baxılır. Alimlərin bu istiqamətdəki işləri sistemlərin ümumi nəzəriyyəsinin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur. Onların "əks əlaqə"ni maşınlar, heyvanlar və insanlar üçün ümumi olan və tənzimlənmənin prinsipi kimi izah etmələri ilə idarəetmə fəaliyyətinin öyrənilməsinin əsası qoyulmuşdur. Bu nəzəriyyəyə görə, cəmiyyətin idarə olunmasının öyrənilməsi üçün cəmiyyətin özünə bütövlükdə bir sistem kimi baxılması lazım gəlir və qəbul edilir ki, bu sistem, ən əvvəl, yerleşdiyi ərazidə ətraf mühitlə birgə daha böyük sistem əmələ gətirməklə yanaşı, özü də daha kiçik sistemlərdən (məsələn, ayrı-ayrı adamlardan, ailələrdən və s.) təşkil olunmuşdur.

Məlumdur ki, canlı orqanizmlərdən fərqli olaraq, təbii cansız varlıqlar özlərini qoruyaraq yaşamaq qabiliyyətinə malik deyil. Əks əlaqə cansız obyektlərdə olmur, yəni bunlar sistem əmələ gətirmir. Əks əlaqə obyektin öz varlığını saxlamaq şərti ilə sistem əmələ gətirmək

bacarığını ifadə etməsidir (məşinlarda əks əlaqə insanın verdiyi proqram əsasında baş verir, onlar cansız varlıq olaraq özlərini müstəqil təbii qoruma bacarığında deyil).

Özünü xarici qüvvələrdən qorumağı bacarmayan insan (cəmiyyət də) cansız varlıqlara daha çox bənzəyir. İnsan orqanizminə sistem olaraq baxdıqda belə onun üzvləri arasında əks əlaqə yoxdursa o, yaşamaq qabiliyyətindən məhrum olur. Cəmiyyət də. Onu təşkil edən insanlar arasında qarşılıqlı ünsiyyət əlaqəsi olmadıqda belə cəmiyyətin yaşaya bilmək ehtimalı xeyli azalır. Bu ehtimal qarşılıqlı ünsiyyət əlaqələrinin gücü ilə, demək olar, mütənasibdir. Bu düstur tarix boyu özünü doğruldub.

Bouldinq insanlar dedikdə, çox güman ki, kamil insanları nəzərdə tutmuşdur. Bunu onun insanların təşkil etdiyi sosial təşkilatları ən yüksək pillədə yerləşdirməsi də təsdiqləyir. Bu, yaxud başqa sosial təşkilatları yaradıb birgə fəaliyyət göstərmək həm bu insanların, həm də bütövlükdə cəmiyyətin kamilliyinə dəlalət edir. Təbii ki, ətrafda baş verən hadisələrə biganə qalan hər hansı sosial təşkilatda fəaliyyət göstərməyən insanı kamil saymaq olmaz. Buna imkan verməyən (nail olmayan) cəmiyyət isə kamil (başqa sözlə, demokratik - Ə.E.) sayılır. Bu baxımdan deyə bilərik ki, kamil cəmiyyətdə insanlar öz kamillik dərəcələrinə uyğun əks əlaqəyə malik olduqlarından, real həyatda uyğun səviyyələrdə də özlərinə yer tapırlar. Bir də, İndoneziya adalarında bu gün də yaşayan ibtidai insanları, Qvineya cəngəlliklərindəki hələ də adam yeyən insanları kosmosu fəth edən insanlarla eyni səviyyədə tutmaq, əlbəttə, mümkün deyil - heç bir dərəcələmə ilə buna yol vermək olmaz. Bu insanlar bir çox məsələlərdə digər canlıların bəzilərindən də zəif əks əlaqəyə malikdir.

Bütün bu deyilənlərə əsaslanaraq belə hesab edirik ki, qədim türklərin insanları fərqləndirmək bölgüsündə "insanlar" sözü "canlı aləm" ilə əvəz edilsə qədim türk bölgüsünün bugünkü elmdə adamlararası əks əlaqəyə görə aparılan bölgü ilə eyni olduğunu görürük. Bu əvəzetmə isə mümkündür. Doğrudan da, insanları ətrafda baş verən hadisələrə reaksiyasına görə fərqləndirməyə çalışsaq gerçəklikdə görürük ki, Bouldinq bölgüsündə ən aşağı sinifdə ibtidai canlı orqanizmlərə xas əlamətləri olan insanlara (məsələn, ətraf mühitə, demək olar ki, heç bir reaksiya verə bilməyən insanlara) rast gəlmək mümkündür, yəni insanların müasir bölgüsü (fərqləndirilməsi) ilə onların qədim türk bölgüsü (fərqləndirilmələri) arasında, demək olar ki, eynilik (oxşarlıq) var. Əlbəttə, qədim türklərin bu nəticələrinin hansı elmi əsaslara söykəndiyini deyə bilməsək də bu oxşarlıq ulu babalarımızın yüksək elmə (məntiqə) malik olduğunu təsdiqləyir.

Elçibəy söhbətimizi yekunlaşdıraraq dedi:

-Belə bir nəticə də çıxır ki, sosial qurum olaraq hər bir dövlət ilk növbədə öz xalqı ilə sistem əmələ gətirməlidir. Əks halda, yəni dövlət - xalq əks əlaqəsi olmazsa və ya pozularsa dövlətin cəmiyyəti idarə etmək imkanı məhdudlaşar, cəmiyyət (eləcə də dövlətin özü) başqa qüvvələrin təsiri altına düşər və dövlət yıxılır, cəmiyyət dağılır. Bunun qarşısını almaq üçün dövlətlər müəyyən qüvvələrə (məsələn, kimisi polisə, kimisi partiyalara) söykənməklə bu əlaqəni daim saxlamağa çalışır. Ancaq demokratik cəmiyyət belə bir əlaqənin sabitliyinin əsasıdır. Elə buna görədir ki, demokratikliyə doğru yönələn mütərəqqi cəmiyyətlərin ictimai qurumlarının yaradılmasına meyl həmişə olmuşdur. Bütün yeni yaranan dövlətlərin hər biri cəmiyyətdə sabitliyə nail olmaq üçün xalqla dövlət arasında əks əlaqənin yaradılması və

möhkəmlənməsi məsələsini özlərinə məxsus üsullarla həll etməyə çalışır. Bu baxımdan cəmiyyətə rəhbərlik edənlərin ən vacib işi xalqla öz arasında əks əlaqəni qoruyub saxlamaq, inkişaf etdirməkdir. Buna biganə qalanın ömrü uzun ola bilməz. (Bu sətirləri yazarkən istər-istəməz AXC təşkilatının yarandığı, keçib-gəldiyi zamanda təşkilatda əks əlaqənin dinamikası və bugünkü durumu haqda düşünməli oldum).

Bəyin sözüənə ara verərək bir qədər fikrə getməsindən istifadə edib sükutu pozdum və əlavə etdim ki, Bəy, cəmiyyətin idarə olunması işi təşkilatlardan keçir, odur ki, təşkilatların öz daxilində - üzvlərarası əks əlaqənin vəziyyətinə xüsusi fikir verilməlidir.

Bu sözümdən sonra Bəy təsdiqləyici nəzərlərlə mənə baxdı və tanış tərzdə dodaqaltı çox mənəli gülümsündü. Oturduğu kürsüdən sıçrayıb durdu, otaqda gəzişməyə başladı.

Nəticə əvəzi. Sonuncu nöqtəni qoyarkən istər-istəməz Elçibəyin aramızdan ildırım sürətilə getməsi nəzərimdə canlandı və sanki o gündən bu günə ünvanlanan səsini eşitdim:

-Qoy hər kəs öz payını götürsün!

25.08.2000

ALLAHVERDİ ZAMANLI (DÖNMƏZ). Qarabağın tələbə qonağı

Azərbaycanın hər qarış torpağını canından əziz tutan Əbülfəz Elçibəyin Qarabağın işğalından sonra keçirdiyi əzabların hamımız şahidi olmuşuq.

Bəzi siyasi dəllallar istədilər ki, Bəyi bölgəçilikdə günahlandırıb onun qarabağlılarla münasibətini korlasınlar. Ancaq bu iftiralарın ömrü sabun köpüyününkü qədər oldu...

Mən Kəlbəcərin Zülfüqarlı kəndində doğulmuşam, 48 yaşım var. Əbülfəz Elçibəyin qardaşları Murad və Almuradın Tutqunçay vadisindəki 13-14 illik ömür yolu gözlərim önündə keçib. Biçənəklərimizə yolların çəkilməsinə kömək etdiklərinə, kəndimizin bütün xeyir-şər işlərinə yaxından qatıldıqlarına, elimizə qaynayıb-qarıxdıqlarına görə camaatımız arasında onlar böyük hörmət qazanmışdılar.

Bəyin vəfatının 6-cı günü yas yerində Murad və Almurad bəylərlə həmin günləri bir də xatırladıq. Kəlbəcərdən söz düşəndə, elə bil, onların ikisinin də yarasının qaysağı təzədən qopdu.

Öncə Murad bəy dilləndi:

-Həyatımızın ən gözəl çağları sevimli Kəlbəcərdə keçib. İnanın, ora uşaqlı-böyüklü hamımızın yaddaşında ikinci ana yurdumuz kimi qalıb. 1959-cu ildən 1973-cü ilədək o camaatla bir yerdə olmuşuq.

Biz Dəlidağın ətəyindəki Bəylik sovetliyinin Tirkeşəvənd kəndinin ərazisində yerləşmişdik. Burada dağ mədənlərində faydalı qazıntı yataqlarının aşkarlanması üçün işlər aparırdıq. Dağlarda maşın yolu olmadığından, texniki vəsaitləri Kəlbəcərdən 50-60 km məsafəyə atla daşıyırdıq.

Kəlbəcərdə Kamran kişinin həyəti bizim "baza"ımız idi. Hər bir avadanlıq Bakıdan oraya gətirilir, biz də oradan atla aparırdıq.

Sonralar öhdəmizdəki buldozer-traktorların və partlayıcının köməyi ilə Tuneldən yol çəkilişində, Zülfüqarlı, Abdullauşağı, Moz, Qaraçanlı kəndlərinə yol salınmasında yaxından iştirak etdik. Əslində bizə aid olmayan bu işi camaata kömək məqsədi ilə özümüz işdən əlavə vaxtda təmənnəsiz edirdik.

Təəssüflər olsun ki, o vaxtlar kolxoz sədri işləyən Əvəz Şükürov etdiyimiz yaxşılıqların üstündən xətt çəkdi, 1993-cü ilin iyun qiyamından sonra bizə şər, böhtan atdı. Əlbəttə, biz 60 min qədirbilən kəlbəcərlini Əvəz Şükürov kimiləri ilə müqayisə etmək fikrində deyilik. Oranın yaşlı camaatı bizi çox yaxşı tanıyır.

Burada Almurad bəy duruş gətirə bilmədi:

-Nə danışırısan?! Qəhrəman kişini, geoloq Qanboyu, Molla Məhəmmədi, Qəzənfəri, Nazlı xalanı, Kamran kişini, Qaçay Əsgərovu, Lətifi, Qaraçanlı Misir kişini, Şikarı, Cəlali, Hüsü kimi

kişiləri deyirsən yəni Əvəz Şükürovla müqayisə edək? Atdığı böhtanlara görə də bir Əvəz bilsin, bir də Allah!

Söhbətin bu yerində Murad bəy Əbülfəz Elçibəylə Xudu Məmmədovun dostluğundan bir xatirə söylədi.

1959-cu ildi.

Bəy 5-ci kursda oxuyurdu. Dərslər qurtardıqından, mənim ailə-uşağımı da götürüb Kəlbəcərə gəlmişdi. Rəhmətlik Xudu Məmmədov da bizim yanımızda dincəlirdi. Tələbə Əbülfəzlə Xudu müəllimin dostluğu çox möhkəmdi. Onlar bir yerdə Azərbaycanla bağlı siyasi, elmi mövzularda danışıq, bəzən də ən müxtəlif məsələləri müzakirə edə-edə qızğın mübahisə də aparırdılar.

O vaxtlar rəhmətlik Mirəli Qaşqay da orada bir heyətlə elmi axtarışlar aparırdı. Demək olar ki, bunlar həmişə bir yerdəydilər.

Xudu müəllimlə Əbülfəz iki ay istirahət edib Bakıya qayıtdılar. Onların dostluğu Xudu müəllim dünyasını dəyişən günədək davam etdi.

Təəssüflər olsun ki, bəzi qara fikirli adamlar Elçibəyi qarabağlılara soyuq yanaşmaqda ittiham eləmək istədilər. Belələri daha çox 1993-cü ilin iyun qiyamında üzə çıxdı. Surət Hüseynovla, Saday Nəzərovla bir yerdə milli dövlətə, qanuni hökumətə qarşı mübarizə aparan Əvəz Şükürovlar, heyf ki, ədalətli cəzadan qıraqda qaldılar. Yəqin ki, bunun da "zamana ehtiyacı var".

İnanın ki, Kəlbəcər işğal olunanda bizim ailəmiz yas içindəydi. Bəy bir həftə çörək yeyə bilmədi. Düzdür, Azərbaycanın hər qarışı bizə əzizdir, ancaq Kəlbəcərə daha çox isinişmişdik. Son kəlməsi "Azərbaycan" olan Əbülfəz Elçibəyi regionçuluqda günahlandıranlara qoy Allahın rəhmi gəlsin.

28.08.2000

ALMAZ ƏLİQIZI. O yol bizim yolumuzdur!

Tanrı tərəfindən seçilən insanlar dünyaya gələndə həmişə ya möcüzələr baş verir, ya da həmin seçilmişlər insanların əzablara düşər olduğu vaxtlarda dünyaya gəlir. Elçibəy də dəhşətli illərdə - insanların danışan dili kəsilən, düşünən beyini oyulan, evlərin ocaqları, işıqları söndürülən bir vaxtda dünyaya göz açdı. Tanrı öz Elçisini göndərdi ki, pozulmuş nizamları yavaş-yavaş öz yerinə qoysun...

Bu yazıda mən Böyük Elçibəyin siyasi xadim, ümummilli lider, türk dünyasının dahi öndəri olaraq pozulmuş nizamları necə qaydaya salmasından yox, milli mücadilədə neçə illər çiyin-çiyinə addımladığım və bundan hədsiz qürur duyduğum azman bir İNSANla bağlı bəzi xatirələrimi canlandırmaq istəyirəm.

...Xalq Cəbhəsi üzvlərindən birinin toyuna həyat yoldaşım birgə getmişdim. Əbülfəz bəy də toya gəlmişdi. Onunla görüşüb qonşu masada əyləşdik.

Məclisin başlanmasından təxminən bir saat - saat yarım keçmiş Əbülfəz bəy soruşdu ki, Almaz xanım, nə üçün bəyinizi mənimlə tanış etmirsiniz?

Doğrusu, bunu könlümdən keçirirdim, ancaq, nədənsə, çəkinirdim. Yoldaşım Bəyin yanına getdi və əl tutaraq onunla görüşdü. Bəy onu sanki illərin dostu imiş kimi çox səmimi və istiqanlıqla qarşıladı.

Bəyin ilk sözləri bu oldu:

-İslam bəy, mən sizi çox gözəl anlayıram - hərəkətçi, mübarizə aparən bir qadının əri olmaq hər oğulun işi deyil. Bilirəm ki, sizin üçün çox çətinidir. Ancaq indi təsəvvür edin ki, bizə necə çətinidir - belə qeyrətli qadınlarımız, xanımlarımız mübarizəyə qoşulubsa biz meydandan çəkilə bilərikmi? Biz onlara baxıb daha cürətli və dönməz oluruq. İnanıram ki, qadınlarımızın zəhməti hədəf getməyəcək!

Əbülfəz bəydən bu sözləri eşidəndə fikirləşdim ki, insanda da bu qədər geniş ürək, təvazökarlıq olarmı?! Milli azadlıq hərəkatının lideri, bütün həyatını millət və Vətən naminə məşəqqətlər içərisində keçirmiş bir insan deyir ki, biz xanımlarımıza baxıb daha da mətin oluruq!

Ümumiyyətlə, Əbülfəz bəydə belə bir keyfiyyət vardı - özünün bütün nailiyyətlərini, qələbələrini səxavətlə silahdaşları ilə bölüşürdü. Heç vaxt "mən" yox, "biz" deyirdi. ("Mən" ona başqalarının günahlarını öz üzərinə götürəndə lazım olurdu...).

Qadınlarımızın gördüyü hətta adi bir işi də tərifləyərək hamının gözündə fəvqəladə bir hadisəyə çevirirdi. Tam cəsarətlə deyə bilərəm ki, istər elm və təhsillə, istərsə də siyasətlə məşğul olduğum bu illər ərzində mən Əbülfəz bəyin qadınlarımıza bəslədiyi səmimi münasibəti - onun sonsuz ehtiram və nəzakətini, qayğı və nəvazişini heç kəsdə görməmişəm! Millətin anası, bacısı və qızı kimi dəyərləndirdiyi hər bir qadınımız onun gözlərində müqəddəsdi və onlara münasibəti də peyğəmbərənə şəffafdı! O, qadına məhz qadınlığına

görə sayğı bəsləyir (mən deyərdim ki, pərəstiş edir), onu siyasətin alətinə çevirməyə, ondan güc kimi yararlanmağa çalışırdı. Ancaq millətin azadlığı, müstəqilliyi uğrunda çarpışan qadınlara, sözsüz ki, daha həssaslıqla yanaşırdı.

Əbülfəz bəy ziyalı qadınlarımızı hər sahədə önə çəkməyi, onlara şərait yaratmağı, onların qüvvə və bacarığından millətin tərəqisi üçün istifadə etməyi ən vacib məsələlərdən sayırdı.

Ötən il may ayının ortaları idi. Axşam saat 11-in yarısı olardı. Telefon zəng çaldı. Bəyin köməkçisi Əli Mürsəloğlu idi. Dedi ki, Bəy sizinlə danışmaq istəyir.

Əbülfəz bəy adəti üzrə səmimi hal-əhval tutandan sonra dedi:

-İstəyirəm ki, Türkiyəyə gedəsiniz. Mayın 28-də Ankarada Azərbaycan Cümhuriyyətinin ildönümünə həsr olunmuş konfrans keçiriləcək. Yaxşı olar ki, Bütöv Azərbaycan ideyası, BAB-ın məramı ilə bağlı geniş bir məruzə edəsiniz.

...Konfransa 4 nəfər getdik. Müsavatdan Şövkət xanımla Mələhət xanım, AXCP və Bütöv Azərbaycan Birliyindən isə Oqtay bəylə mən.

Yığıncaq çox yüksək səviyyədə keçdi. Mən "Milli Azərbaycan hərəkatına bir baxış" adlı məruzə ilə çıxış etdim. Səhəri günü - 29 mayda Demokratik Konqresin Türkiyədəki təmsilçisi Xanım Xəlilova mənə dedi ki, dünən Əbülfəz bəyə telefon açdım, ona məruzələr haqqında məlumat verərək sizi Bəyə tərifləyəndə gülərək qayıtdı ki, "mən kimi göndərdiyimi bilirəm". Doğrusu, Bəyin sözü məni hədsiz ruhlandırdı və daha həvəslə bir sıra işlər gördüm. Onu da deyim ki, səfər zamanı Əbülfəz bəyin Türkiyədə nə qədər sevildiyinin əyani şahidi oldum.

Türkiyədən qayıtdıqdan 2-3 gün sonra Bəy məni evə (qardaşının evinə) dəvət etdi. Ona Türkiyədə gördüyüm işlərdən, görüşlərimdən (xüsusilə ali məktələrdəki tələbələrimizlə) ətraflı danışdım. Məni təbrik edən Bəy evə qayıtdığım zaman uğurlu səfərim münasibəti ilə mənim üçün bağlatdığı iri bir gül dəstəsini bağışladı. Elçibəysevərlər bu gül dəmətinin mənim üçün nə qədər dəyərlı olduğunu hamıdan yaxşı təsəvvür edərlər!

Bütöv Azərbaycan Birliyi Mərkəzi Şurasının növbəti yığıncaqlarından birini Əli Tudənin 75 illiyinə həsr etmişdik. Bu təklifi mən verdiyimə görə tədbirin hazırlanmasının bütün ağırlığı da mənim üzərimə düşmüşdü.

Öncə mən geniş məruzə etdim. Bədii hissədə İncəsənət Universiteti tələbələrinin hazırladığı proqram o qədər təsirli oldu ki, Əbülfəz bəy yığıncağın axırında çıxış edərək belə tədbirlərin tez-tez keçirilməsinin vacibliyini söylədi. Mənə isə bu tədbirə görə xüsusi təşəkkür etdi. Burada da qadınlarımızın bacarıq və qabiliyyətindən, savadlarından razı olduğunu, bundan fəxr və qürur duyduğunu söylədi.

Bu il martın 7-sində Bütöv Azərbaycan Birliyi Mərkəzi Şurasının növbəti yığıncağı idi. Əbülfəz bəy salona daxil oldu. İclası açıq elan etdi. Himnimiz oxundu. Sonra köməkçisi bir qucaq qızılgül gətirdi.

Əbülfəz bəy zalın səhnəsindən aşağı düşdü, qadınları bir-bir təbrik edərək hərəyə bir qızılgül bağısladı. Sonra isə yenidən səhnəyə qalxaraq üzünü ana və bacılarımıza tutaraq dedi:

-Siz daha böyük hədiyyələrə və qayğılara layıqsınız. Ancaq mənim bundan artıq hədiyyə verməyə imkanım yoxdur. Kasıb hədiyyəmi qəbul etməyinizi xahiş edirəm.

Bu sözləri eşitdikdə özümü saxlaya bilməyib söz istədim. Zaldakı bütün xanımlarımızın adından Əbülfəz bəyə diqqət və sayğıya görə təşəkkür edərək dedim:

-Bəy, Sizin özünüz Tanrının bizə göndərdiyi ən dəyərli hədiyyəsiniz. Biz bundan böyük hədiyyə istəmirik...

Bəylə bağlı xatirələrim içərisində ən unudulmazı və qəlbimi həmişə qürurla dolduranı "Güney Azərbaycan ədəbiyyatı: mərhələlər, təmayüllər, etüdlər" kitabımın təqdimat mərasiminin keçirilməsidir. Bu tədbirin təşəbbüskarı Əbülfəz bəydi. Kitabı oxuyandan sonra təqdimatının keçirilməsini vacib saymışdı.

Təqdimat günü Bakı Dövlət Universitetindən və EA-nın Ədəbiyyat İnstitutunun "Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı" şöbəsindən alimlər də gəlmişdilər. Əbülfəz bəy əməyimə yüksək qiymət verən bir çıxış etdi. Ümumiyyətlə, o, bu yığıncağı mənim üçün heç zaman yaddan çıxmayacaq gözəl bir bayrama çevirdi!

Bu böyük insanla bağlı xatirələrim hədsizdir. Yəqin ki, bunları bir vaxt yazıya ala biləcəyəm.

İndi isə gözlərim önündə bir yol, qulaqlarımda isə Bəyin söylədiyi bu şer səslənir:

Orda bir Yol var uzaqda;
O Yol bizim yolumuzdur!
Dönməsək də, varmsaq da
O Yol bizim yolumuzdur!

28.08.2000

BASQAL MƏMMƏD (QƏHRƏMANOV). Elçibəy Basqalda

Bu gün Əbülfəz Elçibəy haqqında danışmağım çox çətin, ancaq çətin olduğu qədər də şərəflidir. Ona görə çətindir ki, o artıq aramızda deyil. Ona görə şərəflidir ki, Əbülfəz bəylə həqiqi dostluğum olub.

Elçibəylə dostluğum Meydan hərəkəti çağından başlayıb. O illərdə mən mitinqlərdə daim iştirak edirdim və AXC-nin liderləri ilə əlaqə saxlayırdım. Onların bəziləri ilə (Sabir Rüstəmxanlı, İsa Qəmbər, Arif Hacıyev, Pənah Hüseynov və b.) münasibətim yaxşı idi. Əbülfəz bəylə isə ən sonda tanış oldum.

Bəylə ilk tanışlığımızın tarixçəsi belədir. O vaxt 7-ci mikrorayonda evtikmə kombinatının qarşısında mitinq keçirilirdi. Mən də iştirak edirdim. Mitinqdən sonra Sabir bəy və Əbülfəz bəylə bir yerdə mənim iş yerimə gəldik, çay içdik, bir az söhbət etdik.

Bu tanışlıqdan sonra Əbülfəz bəylə səmimi ünsiyyətimiz yarandı. Ancaq əsl yaxınlığımız 1991-ci il oktyabrın 2-sindən başladı...

"QKÇP" qiyamından az sonra - 1991-ci ilin 23 avqust mitinqində Əbülfəz bəy başından ağır zədə almışdı, evdə yatırdı. Çox zəifləmişdi, gəlib-gedənlər də bir yandan onu narahat edirdi. Bəyə həm müalicə, həm də dincəlmək gərəkdi. Buna görə də Əbülfəz bəyə yaxın insanlarla gənəşərək bu qərara gəldik ki, onu bir müddət siyasi proseslərdən ayıraraq şəhərdən uzaqda dincəlməsini təmin edək. Çox götür-qoydan sonra Bəyi İsmayılının Basqal kəndinə - mənim evimə aparmaq məsləhət bilindi və Əbülfəz bəyi çətinliklə də olsa buna razı saldıq.

Basqala oktyabrın 2-sində axşamtərəfi çatdıq. Arif Rəhimoğlu, Aydın Kərimli, Bəyin köməkçisi İlqar və Basqal Həsən də bizimlə idilər.

Basqal Bəyin çox xoşuna gəldi. Az müddət içində onun səhhəti normallaşdı. Ümumən yeyimcil olmayan Bəyin iştahı əməlli-başlı açılmışdı və bu, hamımızı sevindirirdi.

Əbülfəz bəyin dağları, təbiəti çox sevdiyini bilirdim, buna görə də onu tez-tez gəzintiyə çıxarırdı, Basqalın gözəl təbiəti, dağları ilə tanış edirdim. Hər gəzintidə çox maraqlı söhbətlər, hadisələr olurdu.

Basqalda qaldığı müddətdə Əbülfəz bəyi daha yaxından tanıdım. İnsanlarda axtardığım sadəliyin, vətənpərvərliyin, böyüklüyün, ədalətliliyin ən böyük təzahürünü Bəydə gördüm və onun necə uca mənəviyyətli bir insan olduğunu bir daha öz gözlərimlə gördüm. Bu ünsiyyət məni ona daha sıx bağladı və biz həqiqi dost olduq.

Bəy Basqal kənd məktəbində şagirdlərlə görüş keçirdi, kəndin ziyalıları, ağsaqqalları ilə görüşdü.

Təxminən oktyabrın 17-si, ya 18-ində Bəy rayon mərkəzində mitinq keçirmək istədiyini bizə bildirdi. İsmayılıya xəbər çatdırdıq ki, Bəy camaatla görüşmək istəyir.

Mitinq günü Əbülfəz bəy rayona getdi. İsmayılıda onu böyük bir izdiham qarşılıdı. Hətta başqa rayonlardan da xeyli adam gəlmişdi.

Mitinqdəki çıxışında Bəy əhalini maraqlandıran bütün suallara cavab verdi. Əslində o, mitinqi elə sual-cavab şəklində qurmuşdu ki, camaatın vəziyyətini, onların problemlərini öyrənsin. Camaatın həddən artıq razı qaldığı bu çox yüksək səviyyəli mitinqdən Bəy Basqala, təbii ki, gözəl əhval-ruhiyyədə döndü.

İşimlə bağlı olaraq mən tez-tez Bakıya qayıdır və hər dəfə Cəbhənin qərargahına gedərək vəziyyəti öyrənirdim. Bir dəfə İsa bəylə görüşəndə Bəyin durumunu soruşdu. "Yaxşıdır" dedim. İsa bəy qayıtdı ki, birincisi, salamımı yetir. İkincisi, yaxşıdırsa Bakıya dönsün. Bəysiz bizə ağırdır.

Kəndə qayıdanda İsa bəyin sözlərini Bəyə çatdırdım. Gülümsəyərək dedi:

-İsa bəy gələcəyin liderlərindən biridir, qoy çətinliklərə alışsın. Mən bilirəm ki, orada olan çətinliklərin öhdəsindən İsa bəy gələ bilər, amma, deyəsən, bir az tənbellik etmək istəyir.

Dudayev Çeçenistanın prezidenti seçiləndə Əbülfəz bəy Basqaldan ona təbrik məktubu göndərdi. Məktub bu cümlə ilə başlanırdı: "Pələngi qəfəsdə saxlamaq olmaz". Bu sənədi Çeçenistana 2 nəfər apardı və qayıdanda Dudayevin dərin təşəkkür və salamlarını Bəyə çatdırdı.

Bəy Basqalda da boş oturmurdu. Burada olduğu müddətdə AXC-nin Nizamnaməsini hazırlayırdı. Bu işdə ona Arif Rəhimoğlu və Aydın Kərimli yaxından kömək edirdilər. Onlar Nizamnaməni Bəyə təhvil verəndə mən də otaqda idim. Bəy sənədi bir az oxuduqdan sonra onları sıxışdırmağa, danlamağa başladı. Onlar gedəndən sonra Bəyə yaxınlaşıb soruşdum ki, nəyə görə belə etdiniz? Maraqlı cavab eşitdim:

-Məmməd bəy, belə edirəm ki, onlar Nizamnamənin hər bir maddəsini incəliklə şərh etməyə hazır olsunlar. Sabah o sənəd qurultayda müzakirə olunanda verilən istənilən suala dolğun cavab verməyi bacarsınlar.

1992-ci ilin 14-15 may hadisələri vaxtı mən Cəbhənin qərargahına gəldim. Burada böyük izdiham vardı. AXC-ni yürüşə məcbur edirdilər. Əbülfəz bəy isə hələ gözləməyi məsləhət bilirdi, istəyirdi ki, məsələ danışıqlarla həll olunsun.

Həmin günlər ara çox qarışmışdı. Vəziyyət ağırdı. Əbülfəz bəyə qarşı təxribat törədilə bilərdi. Buna görə də ayın 15-ində camaat yürüşə başladıqda İlqar bəylə məsləhətləşib Bəyi mənim Bakıdakı evimə apardıq. Bəy ilk saatlar çox narahat görünürdü, ancaq televiziyada Pənah bəyin Konstitusiyanın bərpası haqqındakı çıxışını eşidən kimi kefi kökəldi. Hamımız buna sevindik.

Əbülfəz bəy Kələkidə olduğu vaxtlarda da onunla müntəzəm əlaqə saxlayır, onu görməyə gedirdim.

1996-cı il iyunun 24-də Əbülfəz bəyin ad günündə mən də Kələkidə idim. Rəhmətlik Nəcəf Nəcəfov da kənddəydi. Hamı Əbülfəz bəyə ən gözəl arzularını bildirdi. Mən heç bilmirdim ki, həmin gün Nəcəf bəyin də ad günüdür. Əbülfəz bəy öz növbəsində Nəcəf bəyi təbrik etdi və onun böyük insan olduğunu xüsusi vurğuladı. Sonradan bildik ki, Bəy ad gününün keçirilməsinə məhz Nəcəf bəyə görə razılıq verib.

Əbülfəz bəyin içərisində tükənməz sevgi vardı. Onun yanına nə qədər dərdli, kədərli gəlsəydin yenə üzügülər, nikbin çıxardın. Bu adam sanki ürəklərə yorulmadan sonsuz sevinc paylayan nəhəng bir maşındı. Onun nə qədər ağır bir yükü çiyinlərinə götürdüyünü, necə ağır dərdləri daşdığını yaxşı bildirdim, ancaq onu həmişə güləriüz, inamlı gördüm. O, getdiyi yolun və yaşanan durumun çətinliyini heç vaxt hiss elətdirmirdi.

Bir dəfə Bəydən soruşdum ki, necə olur ki, səhərdən axşamacan bu dörd divar arasında oturur, bu qədər insanı qəbul edirsiniz, ancaq bu qədər problemləriniz ola-ola həmişə də üzünüz gülür? Soruşdu:

-Məmməd bəy, mənimlə görüşəndən sonra özünü necə hiss edirsən?

-Yaxşı.

-Bütün millətimə ürəyimdə bir eşq var. Bu eşqdır mənə onları sevdiren, məni yorulmağa qoymayan. Mən millətimin sıravı nəfəriyəm. Mən hər gün, hər ay Bütöv Azərbaycan yolunda kiçik də olsa irəliləyiş görürəm və bu, məni sevindirir. Həmin sevgimi soydaşlarıma paylayıram.

Bir dəfə Cəbhə daxilində olan məsələlərə toxundum - bəzi narahatlıqlar vardı. Dedi ki, mən böyük amal uğrunda və böyük qüvvələrlə mübarizə aparıram. Sənin indi gileyləndiklərinə özümün yetişdirdiyim uşaqlardır. Hələ ağlları kəsmir. Ağlları kəsəndə indiki hərəkətlərinə peşman olacaqlar...

28.08.2000

BƏHRAM İSMAYILOV. Bizə kişilik öyrədən Bəy

Sən bir meydan yaratdın - Azadlıq meydanı! Birini də biz gənclər yaradacağıq... Elçibəy meydanı yox - bunu sən istəməzsən; sənin istədiyini, bizə tapşırıldığını - BÜTÖVLÜK meydanını yaradacağıq. Vətənin gəncləri bu meydana axışacaq, hələ 30 il əvvəl dediyin kimi, "Təbriz!" hayqıracaqlar və Vətəni bütövləşdirəcəklər! Onda da sən həmişəki kimi bizimlə olacaqsan, Bəy! Önümüzə gedəcəksən!..

"Mahmudəli bəy, hələ sənin qardaşın ölməyib ki, kimsə sənin haqqında iftira danışsın". Bu sözlərin yiyəsi, əlbəttə ki, Böyük kişi - Əbülfəz Elçibəydi! Bir il öncə - aprelin 22-də olmuşdu həmin telefon söhbəti. Mən də onun şahidi olmuşdum. Və görmüşdüm ki, bu azman Kişi özünə deyilən minlərcə iftiraya, böhtana qürurla susduğu halda başqalarına edilən adi bir ədalətsizliyə cavab verməyi özünə borc bilir!.. Bəli, "Mahmudəli bəy, hələ sənın qardaşın ölməyib"!!!

Bəy gənclərimizi də beləcə qorumağa çalışır, onların qayğısını çəkir, eyni zamanda mübariz insanlar kimi yetişmələrini istəyirdi.

1999-cu il sentyabrın 10-da BAB-nın katibi Elçin Paşayevin toyunda Əbülfəz bəylə bərabər təsadüfən onun ailə üzvləri də iştirak edirdi. Qızı Çilənay xanım nişanlısı Aqil bəylə birgə rəqsə dəvət olundu. Və biz çox böyük maraqla heç olmazsa bircə dəfə Bəyimizin ata duyğularının şahidi olmaqla sevinmək istəyirdik. Ancaq nə qədər yanıldıq!.. Əbülfəz bəy artıq gələcək həyatından arxayın olduğu övladına yox, hələ şəxsi həyatını müəyyənləşdirməyən bizlərə baxırdı. Elçibəy əzab çəkirdi. Əzab çəkirdi ki, tezliklə onun öz övladı ailə quracaq, bizsə yox. Yaşadığı hissləri sevgi dolu bir tələbkarlıqla bizə çatdırdı: "Niyə evlənmirsiniz, evlənin, tez evlənin" tapşırırdı. Başa düşdük ki, Elçibəyin gözündəki kədər yalnız bizlərdən birimizin toyunda azala bilər. Belə də oldu.

2-3 aydan sonra Zülfüqarın toyu olanda inandım buna. Həmin gün Bəy nə az, nə çox - üç yerə (özü də çox ciddi yerlərə!) dəvət almışdı. Gəlməsinə çox inanmırdıq. Ancaq yenə yanılmışdıq. Bəy yenə GƏNCLİYİ üstün tutmuşdu.

Gəldi. Özü ilə bizə qürur, sədaqət və sadəlik gətirdi. Gəldi, özü demiş, pırıl-pırıl gənclərinə qovuşdu. Bax, biz Bəyin gözlərində əsl ata sevincini onda görə bildik.

Gəncliyi ürəkdən sevən Əbülfəz bəy heç bir sözü müzə, heç bir istəyimizi yerə salmazdı. Bütün ərköynüklərimizə səbrlə dözərdi - 60 illiyində olduğu kimi...

Özünün ad günü - 60 illik yubileyi ilə bağlı hər hansı kiçik tədbiri belə qadağan etsə də gənclərin istəyinə qarşı durmaq istəmədi. Ərköynlüyümüzə xəfifcə gülüsmədi.

Yenə "zor" gün seçmişdik. Heç kimi, heç nəyi vecimizə almırdıq. Niyə də alaydıq axı - Bəyimiz vardı bizim! Amerika səfirliyi ABŞ-ın milli bayramını qeyd edən günü seçdik. Həmin gün Əbülfəz bəyi həm Amerika səfirliyi çağırırdı, həm də biz - gənclər. O isə dəbdəbəli, möhtəşəm Amerika səfirliyini, onun dəbdəbəli ziyafətini yox, çox sevdiyi Nüşabə xanım Sadıqovanın sadə süfrəsini və bizi - "pırıl-pırıl" gənclərini seçdi! Bu cür seçimi Azərbaycanda yalnız bir kişi edə

bilərdi - Əbülfəz Elçibəy! Hər bir Azərbaycan gəncini öz övladı kimi sevən BƏY! Hər istəyimizi yerinə yetirən BƏY! Bizə kişilik öyrədən BƏY!

Bir dəfə ondan soruşdum:

-Bəy, niyə hər gənclik təşkilatının (hətta Sizi söyənlərin də) ən kiçik tədbirlərinə belə qatılırsınız? Axı adiləşirsiniz, nüfuzunuza zərbə dəyir?

-Mən qatılmasam onlar təşkilatlanmayacaq axı. Mən isə istəyirəm gənclik təşkilatlınsın - məni söyən də, məni sevən də.

Bu idi Əbülfəz bəyin gəncliyə münasibəti!..

24 aprel 1999-cu ildə Azərbaycanda 40-dan artıq gənclik təşkilatı Əbülfəz bəyin işığına yığılıb Bütöv Azərbaycan Gənclər Gününü elan etdi. Həmin gün Əbülfəz bəyin hüsurunda bəzilərimiz ona siyasət dərsi keçmək istədik. Hətta ona düz yolda olmadığını başa salmaq istəyində bulunanlar da oldu. Belələrinə sərt cavab vermək istəyimizin qarşısını aldı Bəy:

-İşiniz yoxdur, zamanında hər şeyi başa düşəcəklər. (Cəmi bircə il sonra Bəyin dediklərinin nə qədər doğru olduğunu hamımız gördük).

Həmin tədbirdə ona daş atanlara da Əbülfəz bəy "yavrum!" deyə müraciət edir, səbrli bir ata kimi onların da nazı ilə oynayırdı.

İndi açmaq olar - bir qrup gənc 1995-ci ildə Azərbaycanın bütövlüyünü təbliğ etmək məqsədilə M.Ə.Rəsulzadə adına Gizli Tələbə Təşkilatı adından ali məktəblərə vərəqələr yayırdı. "Demokratik müxalifət" (başda bəzi "sevimli" gənc liderlər olmaqla) bunu "antikonstitusion fəaliyyət" adlandıraraq iqtidar başçısının irticasına bəraət qazandırdı - həmin gəncləri iqtidar həbs etməklə, gənc liderlərsə AXCP-dən çıxarmaqla "cəzalandırdı". O zaman hələ Kələkidə olan Əbülfəz bəy təəssüflə "AXCP-nin bu gəncləri qorumağa gücü olmadı" deməklə əslində adicə işimizə azman bir qiymət vermişdi. Öz millətinin gəncinə bu qədər diqqət və ehtiram yalnız Əbülfəz bəydə ola bilərdi!

Sənin Yolun gediləcək, Bəy! O Yolu biz gedəcəyik - sənin sevdiyin, inandığın, güvəndiyin, yetişdirdiyin gənclik gedəcək!

31.08.2000

BƏXTİYAR VAHABZADƏ. Vətən və millət Məcnunu

Vətən və millət mücahidi Əbülfəz Elçibəyi mən 70-ci illərin əvvəlindən tanıyıram. O zaman hər ikimiz Universitetin müəllimi idik. Mənim mühazirələrimə başqa institut və fakültələrin tələbələri də gəlirdi. Buna görə də mən yalnız dərslər dediyim tələbələrlə deyil, başqa fakültələrdən mühazirələrimi dinləməyə gələn tələbələrin də bir çoxu ilə tanış idim. Fasilələrdə bu tələbələrlə söhbət edərdik. Şərqsünaslıq fakültəsinin tələbələri mənə Əbülfəz Əliyev adlı müəllimlərdən ağız dolusu, böyük məhəbbətlə danışırdı və bizim görüşməyimizi arzu edirdilər. Tələbələrin danışığında mən artıq qiyabi olaraq onun hansı fikir və əqidə ilə yanaşdığını bilirdim.

Sahib olduğumuz eyni əqidənin bizi mütləq görüşdürəcəyinə artıq hazır idim. Bir gün Universitetin dəhlizində ucaboy, qarayanız və mənim kimi çalimsiz bir oğlan mənə yanaşdı: "Gülüstən"ın müəllifi ilə tanış olmaq istəyirəm".

Görüşdük. Adını deyən kimi: "Mən də sizi qiyabi tanıyıram", - dedim.

Beləliklə, bizim qiyabi tanışlığımız əyani tanışlığa, az müddətdən sonra isə fikir yoldaşlığına, əqidə dostluğuna çevrildi.

Bizim ilk söhbətlərimiz müasir ədəbiyyatımızda Cənub mövzusu ətrafında dolanır, o, Süleyman Rüstəmin "Cənub şerləri" silsiləsinə, Səməd Vurğunun "Yandırılan kitablar", "Körpünün həsrəti" şerinə aludə olduğunu bildirirdi.

Sonralar söhbətlərimizin mövzusu daha da genişlənilib Azərbaycanın taleyi, istiqlal, ana dili, onun qəsdən əridilməsi siyasəti ətrafında dolanmağa başladı. Biz bu söhbətlərimizdə zorakılıq üzərində qurulan Sovet diktaturasının mütləq dağılacağına əmin olduğumuzu bildirir və elə bil, bununla da bir-birimizə təsəlli verirdik.

Söhbətlərimizin birində artıq çoxdan əqidə dostum olan Xudu Məmmədova yetkin milli şüura malik və öz əqidəsi yolunda ölümə belə hazır olan Əbülfəz adlı şərqsünas müəllimlə tanış olduğumu deyincə o da bu adam haqqında eşitdiyini və onunla tanış olmaq istədiyini bildirdi. Olduq üç, sonra dörd, beş...

Mənim Elçibəylə əlaqədar xatirələrim çoxdur. Bu xatirələri bir vaxt geniş şəkildə qələmə alacağam.

Amma burada bir əhvalatı yazmadan keçinə bilmərəm.

1974-cü ildə MK-nın mərhum katiblərindən birinin şərqsünaslıq fakültəsinin rus bölməsində oxuyan oğlunun Əbülfəz bəyin auditoriyada millətçilik təbliğatı apardığı barədə yuxarılara yazdığı çuğul əsasında o həbs edildi. Məhkəmədə o zaman şərqsünaslıq fakültəsinin professorlarından biri söylədiyi 2 saatlıq nitqində Əbülfəz bəyin qatı millətçi, turançı, sovet quruluşunun düşməni, antileninçi və idealist olduğunu sübut etməyə çalışdı. Professorun nitqindən sonra hakim Əbülfəz bəyə: "Bu ittihamlara cavab vermək istəyirsinizmi?" - deyər müraciət etdi. Əbülfəz hakimdən xəbər aldı: "Mənə cavab üçün nə qədər vaxt verirsiniz?".

Hakim "yarım saat" deyincə Əbülfəz bəy: "Xahiş edirəm o yarım saati da professoru verin, qoyun ürəyini tamam boşaldıb özünü daha çox biabır eləsin", - cavabını verdi.

Əbülfəz bəy düz hədəfə vurmuşdu. Çünki professor, həqiqətən, cəfəng nitqi ilə hamının, hətta hakimin də nifrətini qazanaraq özünü biabır eləmişdi, ona görə ki, professorun Əbülfəz bəyə verdiyi sifətlər (millətçi, turançı, idealist və s.) hamının ürəyincə idi.

Vətən və millət Məcnunu olan Əbülfəz Elçibəyə bəslədiyim sevgimi şerimlə daha dürüst ifadə etmişəm. Şerimə yazdığım bu ön sözdə isə yalnız bir mətləbə toxunmaq istəyirəm.

Elçibəyin 1992-ci ildə prezidentliyə namizədliyi veriləndə mən ozamankı qəzetlərdə ona müraciətlə bir məktub yazmışdım: "Prezidentliyə namizədliyini alqışlayır və seçkidə sənə vəkil olmağı özümə şərəf bilirəm".

Beləliklə də, mən prezident seçkisi ərəfəsində ona vəkillik etdim və onunla bir çox görüşlərdə oldum. Bu görüşlər zamanı mən onu həm siyasi xadim, həm də təvazökar, nəcib və xeyirxah bir insan kimi daha yaxından tanıdım və bu qənaətə gəldim ki, Vətəninə, millətini Əbülfəz bəy qədər sevə bilən ikinci bir adam tanımıram. Bir sözlə, o, Vətən və millətinin fanatiki idi. Mənə görə, Vətəni və milləti fanatikcəsinə sevmədən o millətə lazımı səviyyədə xidmət etmək mümkün deyil.

Özümü dərk etdiyim gündən mənim adamlara münasibətim o adamın öz millətinə münasibəti ilə ölçülmüşdür. Belə ki, millətini bütün varlığı ilə dəlicəsinə sevən adam üçün millətin bütün üzvləri doğma bacı və qardaş, ata və övladlardır. Mən Vətən və millət Məcnunu Elçibəyi həmən məcnunluğu ilə tanımışam. Qalan başqa cəhətlərinin isə mənim üçün elə bir önəmi yoxdur.

ONUN GÜCÜ XALQDA, KƏSƏRİ HAQDA

Ə.Elçibəyin xatirəsinə

Bizimlə bərabər bir Böyük yaşar,
Nöqsan axtarıq ancaq biz onda.
Elə ki itirdik, haqq aşıb-daşar,
Dönər böyüklüyə nöqsan bir anda.

O, öz işığını dürtməz hər gözə
Yalnız o dünyadan göndərər bizə.

O, öz ürəyini millətə verdi,
Köksündə bu xalqın qəlbi döyündü.
Onun millət dərdi, məmləkət dərdi,
Göyərək cismində xərçəngə döndü.

Hələ bu dərdə də "qismətim" deyər
Allah payı kimi o, şükran oldu.
Şükranlıq önündə bu an ölüm də

Bəlkə gəlişinə peşiman oldu?

Təhdidə, təhqirə dözdü, dinmədi,
Öz namus yükünü daşdı ancaq.
Heç kəsin bəxtinə qibtələnmədi,
O, öz taleyini yaşadı ancaq.

Hamını düşünən, sevən, duyan kəs
Qıymadı özünə bircə xoş günü.
Bir an özü üçün yaşamayan kəs,
Xalqa qurban verdi bütün ömrünü.

Ona bu fərasət hardanmış görən?
Onun gücü xalqda, kəsəri haqda.
O, xalqın önündə əyildiyindən,
Tabutu önündə əyildi xalq da.

Endi mələk kimi göylərdən yerə,
Dünyadan namusla keçdi Elçibəy.
O, qəbrə köçmədi, sığmazdı qəbrə,
Millətin ömrünə köçdü Elçibəy.

Yandı bizim üçün, duymadıq onu,
Çatmadı işığı gözlərimizə.
O, öz istisini, o, öz nurunu
Obiri dünyadan göndərdi bizə.

24 avqust 2000

CABBAR CƏLİL BƏYDİLLİ. Haqqı nahaqqa verməzdi

Bəylə mən ilk dəfə 1970-ci ildə Şərifzadə küçəsindəki Aspirantlar yataqxanasında tanış olmuşdum. Bəy onda Universitetdə müəllim işləyirdi. O, yataqxanada yaşayan qohumu Aydın Qasimovun yanına gəlmişdi. 3-4 nəfər aspirant da Bəyin söhbətlərini dinləməyə otağa yığılmışdı. O, türkcülüyün tarixindən, türk mədəniyyətinin dünya tarixindəki yerindən, türklərin dünyaya bəxş etdiyi böyük şəxsiyyətlərdən danışdı.

Aydın Qasimov və mərhum Tağı Qasimov Bəylə tez-tez mübahisəyə girişirdilər. Mən bundan narahat olsam da Bəy çox təmkinlə, soyuqqanlıqla, məntiqlə fikrini təsdiqə çalışdı. Ən çox mübahisə doğuran məsələ millətə münasibətdi. Biz cəmiyyətdəki haqsızlıqların səbəbini milli mentalitetlə bağlayırıq, Bəysə bunu rejimdə görürdü. Əlbəttə, Bəylə müqayisədə biz məsələlərə diletant səviyyəsində yanaşırıq və Bəy bunu təbii qəbul edir, dözümlülük göstərirdi.

Elçibəyin istər cismən, istər ruhən dözümlülüüyü heyrat doğuracaq dərəcədə idi. Onun günlərcə dincəlmədiyinin dəfələrlə şahidi olmuşam. O, özünü fiziki sınağa çəkməyi xoşlayırdı.

Yetmişinci illərdə Bəylə obaya getmişdik. Avqust ayı idi. Bu zaman adətən dağlarda gecələr soyuq olur. Rəhmətlik anam təndir yandırmışdı. Bəy təndirin başında oturmuşdu. Gecə yatmaq vaxtı çatanda onu çadıra çağırdım. Dedi ki, sən get yat, mən təndirin başında oturacağam. Nə qədər çalışdımsa fikrindən döndərə bilmədim. Bütün gecəni yapıncıya bürünüb təndirin başında oturdu. Bundan narahat olan anama təskinlik verdi ki, Səkinə xanım, siz allah narahat olmayın - mən uşaqlıqdan gecələr təndir qırağında yatmağı xoşlayırdım. İndi özümü sınavıram görüm elat dözümlü canımda nə qədər qalıb...

Bəy şamanların və sufilerin özünü tələqin üsulunu dərinləndirən mənimsəmişdi və ona çox üstünlük verirdi.

Bəy inanılmayacaq qədər müəllimlik etmiş bir adamdı. O, Əlyazmalar İnstitutunda işlədiyi dövrdə elmin müxtəlif sahələri üzrə ən nadir və ən çətin anlaşılan əsərləri oxumuşdu. O vaxtlar Bəy doktorluq işi üzərində çalışır, yanılmırsam, "Azərbaycanda elmsünaslığın tarixi" adlı dissertasiya yazırdı. Bu məqsədlə Moskvaya birillik elmi ezamiyyətə də getmişdi. Oradan mənə məktublar yazırdı. Bir məktubunda bildirirdi ki, bu sahəni Moskvada bilən yoxdur, umud qalıb özümə. Onu da yazmışdı ki, vaxtımın çoxunu kitabxanada oxumağa sərf edirəm.

Moskvadan gələndə teleqram vurmuşdu ki, mənə qatar ayağında qarşılaysın. Çox təəccüblənmişdik, axı başqasına zəhmət vermək ona kökündən yad idi. Sən demə, dörd yeşik kitab kserosurəti gətirmiş! Biz onları götürüb Əlyazmalar İnstitutuna apardıq.

Sonra bəlli oldu ki, Bəyin başı özgə kitablara qarışdığından, dissertasiyanı tamamlamayıb. İnstitutun direktoru rəhmətlik Cahangir bəy Qəhrəmanov onun bu işindən narazı qalmışdı. Bir dəfə mənə də gileylənəndə dedim ki, ay Cahangir müəllim, dissertasiya əvəzinə o qədər material gətirib, bəyəm azdır? Rəhmətlik əsəbi halda dedi ki, Akademiyanın prezidenti (mərhum Həsən Abdullayevi nəzərdə tuturdu) mənə biabır edəndə necə olacaq?

Yeri gəlmişkən, Əbülfəz bəylə Həsən müəllim arasında baş vermiş bir hadisəni də xatırlamaq istəyirəm.

Bəy Əlyazmalar İnstitutunda işlədiyi ilk vaxtlar (onda Respublika Əlyazmalar Fondu adlanırdı) işçilər "İsmailiyyə" binasında otururdular. Bəllidir ki, Akademiya prezidentinin kabinetini də buradadır.

Bir gün Bəy bizimlə foyedə siqaret çəkə-çəkə söhbət edirdi. Bu zaman rəhmətlik Həsən müəllim ikinci mərtəbədəki kabinetindən çıxaraq pilləkənlərlə aşağı düşməyə başladı. Bəyin əlində siqareti görcək dayandı, onu yanına çağırdı. Bəy siqareti söndürdü, zibil qabına atdı, pilləkənlərlə qalxıb Həsən müəllimin qarşısında dayandı. Prezident əsəbi halda soruşdu ki, bu binada işləyirsən? Bəy cavab verdi ki, bəli. Həsən müəllim yenə əsəbi halda qayıtdı ki, bəs sənə deməyiblər mən göstəriş vermişəm ki, bu binada siqaret çəkən dərhal işdən azaddı? Get, ərizəni yaz!

Bəy çox təmkinlə üzünü ona tutub dedi ki, ərizə yazmağına yazaram, ancaq icazə verin deyim ki, Siz böyük adamsınız, belə kiçik işlərlə məşğul olmaq Sizə yaraşmaz!

Hər ikisi dərhal döndü: Həsən müəllim kabinetinə, Bəy də Cahangir müəllimin otağına.

Bəy əsəbi halda qələm-kağız götürüb ərizə yazmağa başlayanda telefon zənginə Cahangir müəllim dəstəyi götürdü. Biz qəbul otağında narahat durmuşduq və Cahangir müəllimin dediklərini eşidirdik. O, bir neçə dəfə "bəli, bəli" deyəndən sonra əlavə etdi ki, indi qalxıram yanınıza, sizə izah edərəm. Dəstəyi yerinə qoyub üzünü Bəyə tutaraq soruşdu ki, nə baş verib? Bəy olanı danışdı və ərizəni Cahangir müəllimə verdi. Cahangir müəllim "qalmışam dəlilərlə əlində" deyərək prezidentin kabinetinə yollandı. Qayıdıb gələndə Bəyə tapşırırdı ki, get otur otağında, işlə məşğul ol.

Bəyin ən ali cəhətlərindən biri də haqqı nahaqqa verilməsi idi. Bir misal. Həsən Abdullayevin qızı namizədlik dissertasiyası müdafiə edirdi. Mərhum Ziya Bünyadov Həsən müəllimdən incik olduğuna görə müdafiəyə mane olmaq istəyirdi. Bəy Ziya müəllimə qəti etirazını bildirdi. Onların söhbəti yadımdadır. Bəy dedi ki, Ziya müəllim, Siz mənim müəllimim, elmi rəhbərim olmusunuz, Sizə böyük hörmətim var. Onu da bilirəm ki, təkəbbürlü adamsınız. Ancaq haqqa qarşı çıxmaq olmaz! Siz bilirsiniz ki, dissertasiya yaxşı yazılıb və müdafiəyə layıqdır. Ona mane olmaq ədalətsizlikdir. Davanız varsa gedin, Həsən müəllimlə eləyin.

Bəy, həqiqətən, Ziya Bünyadova sonsuz hörmətlə yanaşırdı. Onun tapşırıq və xahişlərini danışqsız yerinə yetirərdi. Ziya müəllimin "Azərbaycan Atabəylər dövləti" kitabının ana dilimizdə çapa hazırlanmasında Bəyin də müstəsna xidmətləri var.

CAHANGİR ƏHMƏD HACIOĞLU. Böhtançılar məğlub oldular

Əbülfəz Elçibəy həyata vida edən günədək imperiya nöqərləri və simasız quldurlar ona ağlasığmaz hücumlar edib. İstər-istəməz düşünürsən: axı bunların səbəbi nəydi?

İlk cavab da sual kimi çıxır meydana - məgər Azərbaycanı imperiyanın əlindən qoparmaq istiqamətində çarpışan şəxsi, Azərbaycanın müstəqilliyinə nail olan milli lideri, Dağlıq Qarabağı qaytarmaq ərəfəsində olan Ali Baş Komandanı, xalqa xoşbəxt günlər bəxş etməyə başlamış prezidenti imperiyapərəst qüvvələr və xalqın düşmənləri sevməliyi ki? Əlbəttə, yox! Elçibəyin böyüklüyü etiraf edilsəydi onun hakimiyyət zirvəsinə yolunu bağlamaq mı olardı?

Elçibəyi qəbul edə bilməmək vəzifə kürsülərini saxlamaq vasitəsi idi. Amma ağı başında olan hər kəs bilirdi ki, Elçibəy böyükdür, həqarətlərə layiq deyil. Amma mütəşəkkil qüvvələrin əlində olan məkr çarxı işindəydi.

Elçibəyə qarşı hücumlarda istifadə olunan adamları dörd qrupa bölmək olar.

Birincilər imperiyanın hərbi-sənaye kompleksiylə bağlı olan və milli qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsinə var gücüylə maneçilik törədənlərdir. Onların tipik nümayəndəsi elmlər namizədiyə 1989-cu ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına müxbir üzv seçdirilən və özünü "akademik" adlandırmaqdan çəkinməyən Nizami Süleymanovdur. O, Elçibəyi düz 8 il ən ağır söyüşlərlə söydü, insanlığa ləkə sayılacaq üsullarla təhqir etdi. Ancaq 8 ildən sonra - daha "yuxarılar"ın işinə yaramadıda Elçibəylə barışıq yolları axtarmağa başladı.

İkinci qrupa indiki iqtidardakı bəzi vəzifə sahibləri aiddir. Yüz dollardan aşağı məvaciblə milyonlar qazanmağın, çoxmərtəbəli möhtəşəm villalar tikdirməyin ustası olan bu insanlar işlərindəki fırıldaq, saxtakarlıq və cinayətlərini gizlətmək üçün guya hakimiyyətə sadıqlıqlarını göstərmək məqsədiylə Elçibəyin üstünə olmazın iftiralar atırdılar.

Qəribəsi budur ki, vəzifədəyərkən Elçibəyi ən ləyaqətsiz ifadələrlə təhqir edən həmin şəxslər kürsüdən qoparılan kimi demokrat cildinə bürünərək Elçibəyin ayağına yığılaraq riyakarlıqla ağlaşma qurur, əməllərindən peşman olduqlarını dönə-dönə bəyan edirdilər. Onların içində nazirlər, komitə sədrləri, idarə rəisləri az deyil.

Elçibəyin dəfni günü vidalaşma mərasiminə gələn dövlət rəsmilərinin dünənədək onun haqqında söylədikləriylə bugünkü xoş münasibətləri qətiyyənlə düz gəlmirdi. Həmin rəsmilər Elçibəyin böyüklüyünü boyunlarına almağa məcbur oldular. Amma AzTV-nin bu gerçəkliyi əks etdirməməsi o adamların öz etirflərindən qorxduğunu göstərdi.

Üçüncü qrupdakılar, nə yazıqlar ki, Elçibəylə uzun müddət çiyin-çiyinə addımlayan bəzi iddialı müxalifət nümayəndələridir. Bunlar Demokratik Konqresdə təmsil olunan bir sıra partiya xadimləri, hətta AXCP-nin öz içində olan adamlardır ("Yurd"u nəzərdə tuturuq). Onların məqsədi ümummilli mübarizəni zəiflədib heçə endirməkdi, buna da xeyli dərəcədə nail oldular.

Bu yöndə iqtidarın və üzüdönük müxalifətin bütün potensialı birləşdirildi. Sağlığında Elçibəyi əsla qəbul etməyənlərin bu hüznü günlərdə göz yaşları axıdaraq onun haqqında ən hərarətli sözlər söyləməsi onların çoxunda mənəviyyat problemi olduğunu göstərir. Elçibəyin böyüklüyünü hamılıqla etiraf edə bilmək üçün o hökmən haqq dünyasına getməliydimi?!

Dördüncü qrupa isə Elçibəyi yamanlayan televiziya və mətbuatın apardığı fasiləsiz təbliğatın təsiri altına düşən və onun haqqında əsl həqiqətləri bilməyən sıradan vətəndaşlardır. Onlar qərəzli deyillər və gerçəklikləri bilən kimi öz mövqelərində asanlıqla düzəliş edirlər.

Həyat göstərdi ki, Elçibəy haqqında danışılan bütün böhtanlar və iftiralar məhvə məhkumdur. Ancaq Məmmədəmin Rəsulzadə haqqında yalan və təhqirlərin bugünədək davam etməsi Elçibəyi də hələ bundan sonra da eyni taleyin gözlədiyindən soruq verir. Elçibəyçilər buna hazır olmalıdırlar.

30.08.2000

CAVANŞİR QULUYEV. Elçibəyin əməllərindən biri də mənəm

Əbülfəz bəy çox sayda insanlarla ünsiyyətdə olmuş, bu insanların əksəriyyətinin düşüncəsinə təsir göstərmiş, onu formalaşdırmışdır. Çox hallarda bu təsir onların təfəkkürünü, dünyagörüşünü, nəhayət, fəaliyyətini əsaslı surətdə dəyişmişdir.

Mənim peşəm bəstəkarlıqdır, yəni yüzillərlə öz qanunauyğunluqları əsasında inkişaf etmiş, ciddi və sərt qaydalara arxalanaraq qurulmuş qapalı bir musiqi fəaliyyəti sistemi. Bu sistemi bilməyən kəs musiqi yaradıcılığına nüfuz edə bilməz. İstisna olaraq, bunu böyük dühalar edir. Belə dühalardan biri də, şübhəsiz, Əbülfəz Elçibəy idi!

Mən aktiv bəstəkarlıq fəaliyyətinə 70-ci illərin əvvəllərində başlamışam. Ozamankı yazılarıma qulaq asan heç vaxt deyə bilməz ki, bu musiqinin müəllifi türkdür, azərbaycanlıdır, çünki mən rus təhsili görmüş "klassik" bir sovet gənci idim, gecə-gündüz maraqlandığım da ancaq bəstəkarlığın quru, avanqard texnologiyaları idi - dodekafoniya, serializm, puantilizm, minimalizm, aleatorika, musiqili-riyazi konstruksiyalar və bu yolda özümün struktur axtarışlarım. Musiqinin canı olan bədiilik mənim gülüş obyektimə çevirilmişdi! Hətta tarımdan belə canımı qurtarmışdım - onu bağışlamışdım. Mən snob idim!

Bu zaman, yəni 70-ci illərin əvvəllərində Bakı bulvarındakı çayxanada Əbülfəz Elçibəyin məfkurəsi ilə rastlaşdım! Onun tarix, bədii yaradıcılıq, musiqi haqqındakı fikirləri, nəhayət, "azərbaycanlı milləti yoxdur - türk milləti var" ifadəsi məni ildirim kimi kəsdi, silkələdi və yerimdən oynatdı! Mən sanki yuxudaydım - ayıldım! Və o vaxta qədər yazdıqlarıma adi quru notlar yığını olduğu mənə çatdı. Əsərlər cansız, meyit kimi idi - ancaq forma və fakturası var idi.

Elçibəylə ünsiyyətdən sonra artıq mənim vətənim Sovet Azərbaycanı deyildi - mənim Vətənim bütün Türkünstan oldu! M.Rəsulzadəni tanıdım! Türkün şanlı tarixi mənim tarixim oldu! Türkün musiqisi də mənim musiqim oldu! Mən özüm də türk oldum! Döndüm özümə! Döndüm saza! Döndüm Dədə Qorquda! Özümə yeni tar aldım!..

Mənə hava gəldi, mənə nəfəs gəldi, həvəs gəldi, arzu gəldi - təzə yazılar yazmaq istədim! Və yazdım! Mənim musiqi taleyimdəki "çat xətti" 1972-ci ildə yazdığım "1-ci simli kvartet" in 2-ci hissəsi ilə 3-cü hissəsinin arasından keçir! Çünki Əbülfəz bəy məni "yuxudan ayıldanda" kvartetin iki hissəsini artıq yazmışdım. 3-cü hissə mənim sonrakı musiqi taleyimi həll etdi - mənə uğurlar gətirdi, məni dünyada gəzdirdi! Və bütün sonra yazdıqlarım 1-ci kvartetin 3-cü hissəsinin "şinel"indən çıxıb - Ə.Elçibəyin məfkurəsindən bəhrələnib! Beləcə, Elçibəy məndən bəstəkar "yaratdı"!

Mənim nəslimdən olan bir çox yazıçı, şair, rəssam sənətdəki uğurları ilə Elçibəy ideyasına borcludur və onlar bunu gizlətmirlər. Bu, siyasətçinin bədii sənətə münasibətinin və təsirinin parlaq örnəyidir!

Sonralar Əbülfəz bəylə bir çox görüşlərimizdə dəfələrlə musiqi yaradıcılığı barəsində söhbətlər etmişik və hər dəfə də onun musiqi yaradıcılığının mahiyyətini dərindən anladığının şahidi olmuşam. Qara Qarayevin "3-cü simfoniya" kimi çox mürəkkəb və dərin əsərini o, asanlıqla

təhlil edirdi, əsərin əsas cəhətini - ənənə və avanqardın üzvi sintezini mütləq göstərərək bunu başqa bəstəkarlara da tövsiyə edərdi.

1993-cü ilin yanvar ayında məni "Respublika" sarayında keçiriləcək "Qara yanvar"ın ildönümünə həsr olunmuş ədəbi-bədii gecənin müəlliflərindən biri kimi prezident Elçibəyin qəbuluna dəvət etdilər. O vaxtlar məni bir məsələ narahat edirdi - hava limanında rəsmi qonaqların gəlişi zamanı keçirilən hərbi-musiqili törən xoşuma gəlmirdi, rus-sovet törənlərinin eyni idi. Arzum bu törənləri mümkün qədər türkləşdirmək, azərbaycanlaşdırmaq idi. Çünki hava limanı ölkənin qapısıdır. Mən fürsətdən istifadə edərək bu əndişəmi prezident Elçibəyə çatdırdım. Məsələnin qoyuluşu ilə ümumilikdə razılaşdı. Ancaq, özünün sözü ilə desək, xırda bir qeydə ehtiyac oldu - o da bu idi ki, musiqini hərbdə işlətmək rusdan yox, türkdən gəlir. Rus türklə əsrlərlə müharibə edərkən ondan görüb-götürmüşdür; başqa sözlə, adı çəkilən bu hərbi-musiqili törən heç rusun-zadın deyil! "Xırda" qeydə bir bax! Prezident hətta yalnız musiqiçilərin bildiyi bir faktı - rus bəstəkarı N.A.Rimski-Korsakovun çar ordusunun musiqi təliminin arxivlərdən götürülən türk hərbi musiqisi nümunələri əsasında qurduğunu da dedi! Mən heyrləndim.

Bu bilikləri biz xüsusi musiqi dərslilərindən öyrənərdik. Elə bil, mənim fikirlərimi oxuyurmuş kimi, dedi ki, təbii, törənin mahiyyəti qalmaq şərti ilə xarici görkəminə və ifa olunan musiqilərə əl gəzdirməyə ehtiyac var.

Bu kiçik epizod Ə.Elçibəyin musiqi sənətinə siyasətçi, tarixçi, nəhayət, mütəfəkkir münasibətinin bir nümunəsidir!

Atalar deyib ki, insana qiyməti onun sözlərinə görə yox, əməllərinə görə vermək lazımdır. Ancaq bəzən söz də elə əmələ bərabər olur! Əbülfəz Elçibəyin əməllərindən biri də mənəm, mənim nəslimdən olan minnətdar yaradıcıların xeyli hissəsidir! Ona qiymət verərkən bunu nəzərə almaq vacibdir.

29.08.2000

DƏDƏ AYDIN (RZAYEV). Örnək

Əbülfəz bəy, sənin ölümünü başqaları kimi mən də qəbul edə bilmirəm, çünki o adamın ölmünə inanmaq olar ki, bir daha onu görməyəsən, onunla dərdləşməyəsən, onu tamam unudasan. Ancaq hara gedirəmsə, harada oluramsa səninlə rastlaşırım, nə edirəmsə səninlə məsləhətləşirəm, təbəssümlə dediyin təmkinli sözlərin qulaqlarımda aydınca səslənir. Odur ki, sənin ancaq cismani yoxluğundan gileylənə bilərəm. Çünki sənin yoxluğunu "ölüm" adlandıranlar bilmirlər ki, ürək və beyinlərində sənin bizə qoyub getdiyini torpaqlarımızın bütövlüyü eşqi, demokratiyaya sevgi və dövlətçiliyimizə, bağımsızlığımıza sadıqlıq kimi müqəddəs dəyərləri yaşadan hər bir əsgərin səni yaşadacaqdır, onlar isə artıq yüz minlərcədir!

Çox şeylər öyrətdin bizə, Əbülfəz bəy! Siyasət çirkabında necə təmiz qalmağı, mübarizəni KİŞİ kimi aparmağı, ən çətin dəqiqələrdə belə İNSANLIĞI qoruyub saxlamağı, ən qatı düşməni belə bağışlamağı bacarmağı, Tanrının ölüm mələyi gələrkən onu gülər üzlə qarşılamağı və Tanrı dərgahına əsl BƏY ləyaqəti ilə yollanmağı səndən gördük!

Bizim daha başqa cür yaşayıb-ölməyə mənəvi haqqımız yoxdur, BƏY! Axı gözlərimiz önündə sənənin parlaq örnəyin var.

Sənənin həyatın, əməllərin kimi ideya və istəklərin də millətimizin xoşbəxt gələcəyinə işıq saçdı. Biz arzuladığın o gələcəyə sənənin həmin düşüncələrinlə yol açacağıq, tək müqəddəs ruhunu üstümüzdən əskik eləmə, Bəy!

Sən, onsuz da, əbədi olaraq bizimlə qalacaqsan, axı gerçəkləşdirməyə çalışdığın ideallar uğrunda mübarizəmiz hələ bitməyib! Sən bu gün də mübarizəmizin önündəsən, Bəy, çünki sənə yenə də böyük ehtiyacımız var!

29.08.2000

ƏLİ MƏSİMOV. Xalqımızın qüruru sınmasın deyə

Əbülfəz Elçibəy həm müqəddəs amalların, mütərəqqi ideyaların carçısı, millət sevgisindən güc alan kamil bir insan, Azərbaycanın ən böyük demokrati kimi, həm də müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaranmasındakı xidmətlərinə görə tariximizdə şərəfli yer tutur.

Elçibəy prezident seçilən kimi Azərbaycanın müstəqilliyinə real məzmun vermək istiqamətində tarixi addımlar atmağa başladı. Bir illik hakimiyyəti dövründə rus qoşunlarını Azərbaycandan Elçibəy çıxardı. Milli valyutanı - manatı dövriyyəyə Elçibəy buraxdı. İqtisadi islahatlar istiqamətində ilk addımlar Elçibəy hakimiyyəti dövründə atıldı. Əmlak Komitəsi, Torpaq Komitəsi, Antiinhisar Komitəsi, Ləl-Cəvahirat Fondu və b. bu kimi dövlət qurumları yaradıldı.

O vaxt ölkədə iqtisadi siyasətin formalaşması və həyata keçirilməsində Elçibəyin sədr olduğu İqtisadi Şura aparıcı rol oynayırdı. Elçibəy iqtisadi komandasına sərbəstlik versə də birmənalı şəkildə bildirirdi ki, iqtisadi siyasət sahəsində atılan addımlar yalnız xalqın güzəranının yaxşılaşmasına xidmət etməlidir. Əhalinin dolanışığı Elçibəyi çox narahat edirdi. Əmək haqlarının vaxtlı-vaxtında verilməsi və ərzaq talonlarının gecikdirilmədən reallaşdırılması Elçibəyin ciddi nəzarətindəki məsələlərdən idi. Axşamlar özü mağazalara baş çəkir və əhalinin alıcılıq qabiliyyəti ilə maraqlanırdı: "Nisyə çörək istəyən varmı? Varsa onları əliboş qaytarmayın".

Elçibəy gecə-gündüz çalışırdı ki, bütün varlığı ilə sevdiyi, Tanrı sevgisi ilə vurğun olduğu milləti çörəklə imtahana çəkilməsin, maddi sıxıntılarla soydaşlarının qüruru sınmasın. Mən ona deyəndə ki, Bəy, iqtisadi proseslərin gedişinin məntiqi göstərir ki, 1994-cü ilin ortalarına böhrandan çıxacağıq, "buna nə qədər əminsən?" sualını verdi. Dedim ki, yüz faiz; əgər çıxa bilməsək istefa ərizəmdə "mən iqtisadiyyatdan heç nə bilmirəmmiş" cümləsini yazacağam.

Elçibəy xalqının xoşbəxt yaşadığını görməyə tələsirdi. Ancaq ona imkan vermədilər...

Son bir neçə ildə Elçibəylə hər həftə iqtisadi məsələlərə dair müzakirələr keçirirdik. Ölkədə yaranmış sosial-iqtisadi durum və ondan çıxış yollarını başlıca müzakirə mövzusu idi. Xalqın sosial durumunun ağırlığı ona üzüntü verirdi. O deyirdi ki, yenidən hakimiyyətə gəldiyimizdə bütün qüvvələri səfərbər edərək əhalinin güzəranında dönüş yaratmalı və xalqımızı bunun davamlı olacağına inandırmalıyıq. Bəy belə hesab edirdi ki, xalqın güzəranını köklü şəkildə yaxşılaşdırmaqdan ötrü tək-cə neft sahəsini yox, bütövlükdə istehsalı qaldırmaq lazımdır. Elçibəydə daxili inam vardı ki, korrupsiya və rüşvətxorluğu aradan qaldırmaq, ədalətli vergi tətbiq etmək, insanlara sərbəstlik vermək, onları bürokratik əngəllərdən xilas etmək yolu ilə Azərbaycanın nəhəng iqtisadi potensialını hərəkətə gətirmək və bu əsasda xalqın iqtisadi durumunu kökündən yaxşılaşdırmaq mümkün olacaqdır.

Elçibəy Azərbaycan kəndinin potensialından səmərəli istifadə olunmamasına çox acıyırdı. Aqrar islahatın gedişi barədə yerlərdən topladığım informasiyaları müzakirə edərkən Bəy deyirdi ki, kəndə kömək olsa, kəndliyə maneçilik törədilməsə tez bir zaman içində ölkədə yerli istehsal hesabına bolluq yaratmaq mümkündür. Bu, kəndlilərin güzəranını yaxşılaşdırmaqla yanaşı, gənclərin ölkədən çıxıb getməsinin qarşısını da xeyli dərəcədə almış olar.

Azərbaycanın büdcəsini müzakirə edərkən Elçibəy "bu nə büdcədir? Belə büdcə ilə ölkəni saxlamaq olmaz" deyirdi. Biz saatlarla oturaraq əlavə maliyyə mənbələri barədə söhbət edir, hesablamalar aparırdıq. Bu hesablamalar ona bir tərəfdən əhalinin sosial müdafiəyə ehtiyacı olan kateqoriyalarına yardım imkanlarının nə dərəcədə olduğunu bilməkdən, obiri tərəfdənsə yaxın bir-iki ildə elmə, təhsilə, səhiyyəyə, mədəniyyətə maliyyə dəstəyinin miqyaslarını özü üçün dəqiqləşdirməkdən ötrü gərəkdi.

Son vaxtlar Elçibəy Azərbaycanın yerləşdiyi bölgədəki ölkələrin iqtisadiyyatı ilə maraqlanmağa başlamışdı. Biz bu mövzuda yazılmış materialları qarşılıqlı mübadilə edir, sonra da onları müzakirə dirdik. Əbülfəz bəy Azərbaycanın bütün ölkələrlə qarşılıqlı faydalılıq prinsipi əsasında əməkdaşlıq etməsini istəyirdi. Ancaq bu sahədə o, Türkiyəyə böyük önəm verirdi. Elçibəy imkan düşüncə Türkiyəyə getməyimdə və Türkiyə iqtisadçı və mütəxəssisləri ilə görüşməyimdə çox maraqlı idi. Türkiyədə keçirilən tədbirlərdə iştirak etmək üçün tərtib olunan siyahılara mənim adımlı Elçibəy şəxsən özü salırdı.

Kadr məsələlərinə dair Bəylə çox maraqlı və açıq söhbətlərimiz olurdu. O, belə hesab edirdi ki, demokratik qüvvələr hakimiyyətə gələndə siyasi mənsubluğundan asılı olmayaraq Azərbaycanın tərəqqisi naminə çalışmaq istəyən bütün səriştəli kadrlardan yararlanılmalıdır. Bu işdə sistem yaratmaq və inkişaf barədə dolğun məlumat əldə etmək üçün Elçibəy mənə kadr bankı yaratmağı tapşırırdı. Onun bir neçə ay bundan öncə böyük müzakirəyə səbəb olan "bu dəfə kadrları özüm təyin edəcəyəm" ifadəsindəki inam bəlkə də xeyli dərəcədə həmin kadr bankı amilindən qaynaqlanırdı.

Çox təəssüflər olsun ki, Elçibəy öz ideya və planlarının çoxunu həyata keçirməyə macal tapmadı. Elçibəy müstəqil, bütöv, demokratik Azərbaycan uğrunda mübarizəsini başa vurmadan dünyasını dəyişdi. Ancaq onun öz milləti qarşısında xidmətləri də daşdığı ideyalar qədər nəhəngdir.

Elçibəyin gerçəkləşdirdiyi ideyalar, tutduğu yol Azərbaycan xalqının dünya sivilizasiyasında öz layiqli yerini tutmağa, millətimizi rifaha aparan yoldur.

01.09.2000

ƏLİ MÜRSƏLOĞLU. Ömrümün şərəf tarixi

Elçibəy Kələkiyə gələndən - 1993-ün iyunundan bütün kəndimiz, xüsusilə gənclər onun hüsurunda və qulluğunda idi. Mən də Bəyin yolunda "uf" demədən canını verməyə hazır olanlardan biri idim.

Az sonra Elçibəy məni özünə köməkçi götürdü. Və ömrümün ən qara günü - 22 avqust 2000-ə qədər onunla gecə-gündüz yanaşı oldum - bir şərəf tarixi yaşadım. Bu yaşantını, bu şərəfi mənə Elçibəy qazandırdı.

Əslində göz açandan və həmişə "dayı" çağıraraq "bacıoğlu" çağırıldığım, çox sevdiyim, hər sözünü, tapşırığını taleyimin verdiyi ərməğan kimi qarşıladığım Elçibəy haqqında söz demək bu gün mənə çox ağırdır. Yaralarım çox istidir.

Elə bir dünyanın içindəyəm ki, onu hələ söz-söz ayırıb-parçalaya bilmirəm. Çünki Elçibəy dünyası çox nəhəng və bütövdür. Elçibəy dünyasını gördüyüm və duyduğum qədər, bu böyük insanın geniş ictimaiyyətə açıq olmayan şəxsi keyfiyyətlərinə bələd olduğum qədər ömrümün sonuna kimi hər gün, hər saat söyləməyə sözüm var.

Elçibəylə keçirdiyim son fəvqəladə 7 ilim və boynumdakı məsuliyyət tələb edir ki, bütün gördüklərimi və bildiklərimi Bəyə layiq şəkildə sözə çevirim.

Qismət olsun.

04.09.2000

FAMİL MEHDİ. Dünyada ən sadə və səmimi prezident

Əbülfəz Elçibəy artıq böyük bir şəxsiyyət kimi Azərbaycan xalqının, bütün türk dünyasının tarixinə düşdü. Əsl demokratizm, vətənpərvərlik, türkçülük, fədakarlıq, millətsevərlik, insanpərvərlik bu şəxsiyyətin səciyyəvi keyfiyyətləridir.

Mən inanıram ki, Əbülfəz Elçibəyin adı və əməlləri uzun-uzun illər gələcək nəsillərin yoluna işıq saçacaqdır. Onlar Əbülfəz Elçibəyin həyat və fəaliyyətinə dönə-dönə qayıdacaq, ondan öyrənməyə, onun kimi olmağa çalışacaqlar.

Bizsə elə indinin özündə Əbülfəz bəyin müasiri olmağımızla fəxr edə bilərik. Çünki onu daha yaxşı tanıyırdıq. Onu kəşf etmişik. Canımıza, qanımıza hopdurmuşuq. Əbülfəz bəydən ürəyimizdə küsdüyümüz, incidiyimiz, onu qınadığımız, hətta bəzən qəzəbləndiyimiz vaxtlar da olub. Ancaq bu umu-küsü, inciklik, qəzəb heç vaxt nifrətə çevrilməyib. Əksinə, Əbülfəz Elçibəyə olan məhəbbətimiz ürəyimizdə soyuqluq buzunu əridərək yox edibdir.

Mən onu həmişə sevmişəm. Hətta başqaları sevməyəndə daha çox sevmişəm - onların da yerinə sevmişəm. Və bunu heç vaxt gizlətməmişəm. Çox vaxt xalqla bir yerdə görüb sevinmişəm və sevmişəm. Bəzən Bəyi tənha görərək ürəkdən kədərənib sevmişəm.

Əbülfəz Elçibəyi sevməmək mümkün deyildi. Bu sahədə qənaətim Əbülfəz bəyin dəfni günündə daha da möhkəmləndi. Onun kölgəsini haqlı-haqsız qılınclayanların da gözündə həmin gün yaş damlaları gördüm. "Ürək yanmasa gözdən yaş çıxmaz" deyiblər. Bəli, ürəklər yanırdı, gözlərdən yaş çıxırdı!

Mən Əbülfəz bəyi Böyük bəy, Elçibəy olmamışdan xeyli əvvəl - lap gənclik illərindən tanıyırdım. Desəm ki, Əbülfəz bəylə hər gün oturub-durmuşam, çayxanalarda saatlarla söhbət etmişik, yalan olar, ancaq ünsiyyətdə bulunmuşuq. Hər dəfə səmimi görüşüb, hal-əhval soruşmuşuq.

Ayaqüstü söhbətlərimiz daha çox ədəbiyyatdan, xüsusilə poeziyadan olurdu, çünki o, poeziyanı çox sevirdi. Klassik şairlərdən çoxlu şer əzbər bilirdi. İstəyirdi ki, müasir poeziya həyata dərindən müdaxilə etsin, cəmiyyətin eybəcərliklərini poetik bir dillə göstərsin.

Həyatda olduğu kimi sənətdə də məddahlığın düşməni idi. Yadımdadır, səhv etmirəmsə, 1983-cü il idi. İndiki İstiqlal küçəsində Əlyazmalar İnstitutunun qarşısında rastlaşdıq. Qoltuğunda qəzet, əlləri cibində dayanmışdı. Salamlaşdıq. Çox yorğun və əzgin görünürdü.

Üz-gözündə bir kədər vardı. Nə yazıb-pozduğumu soruşdu. Akademik Ziya Bünyadova ünvanladığım "Azərbaycan tarixçilərinə açıq məktub" adlı təzə şerimi cibimdən çıxararaq ona verdim. Səkinin kənarına çəkildik.

Şeri ürəyində oxumağa başladı.

Şer belə başlayırdı:

Siz, ey tarixçilər, ey tarixçilər,
Tarixçi susarsa tarix kiçilər.
Tarix kiçiləndə kiçilər Vətən,
Qarıyla, yerişlə ölçülər Vətən.
...Mən kiməm? - Adımı bilməyim niyə,
Adımla yaşayıb ölməyim niyə?!
Verin tariximin tarixini siz,
Uçub fişəng kimi göyləri yarım.
Göydə günəş kimi mübahisəsiz
Görsün bədxahlarım, xeyirxahlarım.
...Pis yerə yozmayın ürək deyəni,
Mən də bu torpağın bir damla qanı.
Canlı xəritəyə çevirin məni,
Nəqş edin sinəmə Azərbaycanı.

Fikrini bildirmədi. Ancaq üz-gözündən oxudum - "mənə verirsiniz də?" dedi. "Bəli" sözümə "sağ olun"la cavab verdi.

Ümumiyyətlə, hiss edirdim ki, Əbülfəz bəyin yaradıcı adamlara, fikir adamlarına rəğbəti var. Çünki onun özü böyük fikir, düşüncə, məslək, əqidə adamı idi. Filosof idi, psixoloq idi. Tarixçi, ədəbiyyatçı idi. Hələ o vaxtlar Qur'ana, Məhəmməd peyğəmbərin kəlamlarına, Şərq müdriklərinin yaradıcılarına yeri gəldikcə müraciət edərdi. Hiss olunurdu ki, Şərq fəlsəfəsi ilə daha çox maraqlanır.

Görünür, onun beyninə demokratik ideyalar, bəşəri fikirlər ilk növbədə bu mənbələrdən gəlir və formalaşırdı.

Sovet rejiminin sərt illərində Əbülfəz bəyin zindana düşməsi də təsadüfi deyildi. Faktlar göstərir ki, Şərqi ən böyük fikir adamlarının - alimlərin, şair və yazıçıların, din xadimlərinin yolu zindanlardan keçibdir. Ancaq onlar heç vaxt sarsılmayıblar, qorxub- çəkinməyiblər. Hətta dar ağacı qarşısında belə məğrur dayanıblar. Azadlığa çıxan kimi yenə ideyalarını davam etdiriblər.

Əbülfəz Elçibəy də bu yolla getdi. Doğrudur, ilk baxışda çox şey itirdi. Əvvəla, sağlamlığının qayğısına qalmaq heç vaxt yadına düşmədi. Daima ehtiyac içində yaşadı. Ailəyə, ata-anaya, arvad-uşağa, qohum-əqrəbaya da əl tuta bilmədi. Adama elə gilirdi ki, Əbülfəz bəy ömrünü tək-cə bir kostyumda keçirir.

Ancaq qazancı daha çox oldu. Ən başlıcası, ümumxalq məhəbbəti qazandı. Bütün türk dünyasında şöhrət qazandı, xalqının, millətinin azadlıq, müstəqillik əldə etməsində misilsiz xidmət göstərdi. On minlərlə, yüz minlərlə, milyonlarla gəncin ürəyində azadlıq, mübarizlik, döyüşkənlik, millətsevərlik toxumu cücərdi. Gələcəyə inam tonqalı alovlandırdı. Özü isə milli azadlıq hərəkatımızın böyük liderinə çevrildi. Bu cəhətdən o, XX əsrdə yalnız Məmmədəminlə müqayisə edə bilər.

Məsləkdaşı, əqidə dostu və qardaşı İsa Qəmbərin bu sözlərinə mən də şərikəm ki, Əbülfəz bəy Məmmədəmin ideyalarının davamçısı idi. Bu şəxsiyyətlər Azərbaycanın XX əsr tarixinə öz imzalarını atdılar. Əsrin əvvəllərində bu mübarizəni Məmmədəmin Rəsulzadə başladı. Əsrin sonunda isə onu Əbülfəz Elçibəy davam etdirdi. Hər iki lider türk dünyasının paytaxtı olan Ankarada gözlərini yumdu. Hər ikisinin son sözü "Azərbaycan" oldu.

Xalq Əbülfəz Elçibəyi özünün prezidenti seçdi. Onun prezidentliyinin ömrü çox qısa - bir ildən bir qədər artıq çəkdi. Bu, imperiyanın yıxıldığı, onun ideoloqlarının son dərəcə mürtəceləşdiyi dövr idi. Həmin qısa müddətdə həqiqətən böyük tarixi hadisələr baş verdi. Milli dövlətimiz yarandı. Milli müstəqilliyimizin bünövrəsi qoyuldu. Rus qoşunları Azərbaycandan çıxarıldı. Milli pul vahidi buraxıldı. Millətimizin, dilimizin adı özünə qaytarıldı. Təhsil-tərbiyədə islahatlara başlanıldı. Mətbuat və söz azadlığı elan olundu.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istəyirəm ki, mən bütün ömrüm boyu yalnız bu ildə azad nəfəs alaraq yaşadığımı hiss etdim.

Əbülfəz Elçibəy prezident olan vaxt 3-4 ziyalını söhbətə dəvət etdi. Onların arasında mən də vardım.

Bizi qəbul otağının qapısı ağzında qarşılayıb içəri apardı. Hər birimizlə mehriban görüşdü. Gözlərimə inanmırdım. Həmişəki Elçibəydi. Mənim nəzərimdə o, sadəlik, müdriklik zirvəsinə qalxdı. Söhbət vaxtı növbə mənə çatanda dedim:

-Əbülfəz bəy, mən birinci dəfədir birinci şəxslə üz-üzə oturub söhbət edirəm. Ona görə də bilmirəm səninlə diplomatiya dili ilə danışım, yoxsa öz dilimizdə?

O gülümsünərək ayağa qalxdı. Arxadan əllərini çiynimə qoydu. Səmimiyyətlə qucaqladı:

-Famil bəy, 15-20 ildir dostuq, yoldaş. Diplomatiya nədir - zad nədir? Mən istəyirəm həmişə danışdığımız kimi danışaq.

Ogündən-bugünə bu fikirdəyəm ki, bəlkə də Əbülfəz bəy dünyada ən sadə, səmimi, demokratik, humanist prezident olub. Söhbət əsnasında yoldaşlarımızdan biri dedi:

-Əbülfəz bəy, niyə bu ipə-sapa yatmayanlardan, Allah yoluna gəlməyənlərdən üçünü-beşini tutdurub-basdırmırsan ki, başqalarına örnək olsun?". Bəy bir anlığa fikrə getdi və cavab verdi: "Mən bunu düzgün yol hesab etmirəm. Tutdurmağa nə var ki! Bu saat çağırılıb bircə kəlmə desəm bir gün ərzində həbsxananı dolduracaqlar. Məncə, tutdurmaq, cəzalandırmaq yox, tərbiyə etmək lazımdır. Bir də, axı 37-də tutulanlara hələ bəraət verib qurtarmayıblar. Deyirsiniz ki, biz də tutdurub-basdıraaq, gələcəkdə 30-40 il də onların bəraətinə vaxt sərf etsinlər? Yox, mən bunu edə bilmərəm. Bu, mənim təbiətimə ziddir.

Söhbətimiz canlı və maraqlı keçdi. Biz danışdıqca hərdən dəftərçəsində qeydlər edirdi. Sözarası öz etirafını da bildirdi ki, səhvlərimizdən biri də budur - biz ilk gündən həqiqi ziyalıları öz ətrafımıza sıx toplaya bilmədik. Bunu bacarmadıq. İmkan olmadı...

Əbulfəz Elçibəy son zamanlar daha çox müdrikləşmişdi. Canıyanan və qayğıkeş olmuşdu. Məsələn, hər dəfə, hətta insan sıxlığında belə mənə yaxınlaşar və hər dəfə də yavaşcadan soruşardı: "Səhhətiniz necədir, ayaqlarınız nə təhərdir?".

Belə son görüşlərin birində bizi sağ-soluna toplayaraq şəkil çəkirdi. Kim bilir, bəlkə də hiss edirmiş ki...

Bir qədər şablon səslənsə də deyirəm:

-Xeyr, Əbulfəz Elçibəy ölməyib, ölməyəcəkdir! Nə qədər ki onun ideyaları yaşayır, Əbulfəz Elçibəy də yaşayacaqdır!

28.08.2000

FLORA KƏRİMOVA. Bəyim, yenə qalib gəldiniz!

Sizsiz Sizinlə - millətimin Ən Böyük Şəhidiylə danışmağa ehtiyacım var. Beynimdə mahnılarımın sözləri doladır.

Yanağımda göz yaşlarım düzülübdür gilə-gilə...
Silənim yoxdur mənim.
Sənsizləşmişəm. Sizsiz yetimləşmişəm.

Elə bilirdim ki, dərd oxudur məni, sən demə, böyük dərdim hələ qabaqdaymış.

Həç bilməzdim daşım belə ağırdı,
Bəxtim belə biçarədi, fağırdı.
Gedəcəyəm - göylər məni çağırırdı.
Daha yerdə gəzmək olmur, olmur,
Bəyim...

Mahnımdakı sözlər Sizin taleyinizdir. Qismətə bax!

Bilirəm, yoruldunuz bu cahillərdən. Bu yalan dünyada hamıdan uzaqlaşib dincəlmək istədiniz. Ölümünüzü haqsızlıqlara sipər etdiniz.

Əbədiliklə müqəddəsliyinizi qorumaq istədiniz.

Bilmədik qədrinizi Sizin.

Bağışlamağı bacaran Böyük İnsan, necə qıydınız bizə? Niyə bizi belə sındırdınız?

Deyirdiniz hər şeyin zamana ehtiyacı var. Bəs niyə Sizə zaman verməyən zamanı tələsdirdiniz? Yoxsa küsdünüz bizdən, Bəyim? Daha yerdə dözə bilmədiniz?!

Bəlkə göylər Sizi - millətin Böyük Bəyini Tanrının hüsuruna Vətənimizə nicat diləməyə çağırırdı?!

Ömrünüzün ən ağır səfəri mübarək, Bəyim!

Qoy Tanrı səsimizi eşitsin!

Millətimizin "Ən böyük Elçibəy - başqa böyük yox!" hayqırtısı düşmənlərinizə cavab odlu. Başınıza yığılan insan axınının möhtəşəmliyindən vahiməyə düşən "dahi" cılızlar ayaqlarınıza gəlib ruhunuza baş əydilər. Siz qalib gəldiniz, Bəyim, yenə qalib gəldiniz! Varlığınıza qısqanan düşmən yoxluğunuza həsəd apardı.

Fikirlərimi tamamlaya bilmirəm...

İnanmıram yoxluğunuza. Qəbul edə bilmirəm... İçimdə üsyan var. Dərd boğur məni.

-“Elçibəy, haqqını halal et bizə” deyən, canınızdan artıq sevdiyiniz Azərbaycan vidalaşır Sizinlə. Halal edin bizə, Bəy. Sənsizləşmişik Sizensiz, Bəyim. Vətənsizləşmişik...

Ulu Tanrım, bunu səndən gözləməzdim -
Həyatıma sən qəribə fərman verdin.
Əhd eylədim, niyyət tutdum, çarə gəzdim,
Təzə dərdi yenə mənə dərman verdin!

Bəyim, bir səsim var, onu da qurban edirəm elimin yolunda. Qurban etməyə başqa heç nəyim qalmadı.

Qarabağım üçün nigaranam.

Millətimin Sizensiz yaşanan taleyi qorxudur məni.

Ruhunuz qorusun bizi!

09.09.2000

HABİL ƏLİYEV. Dərdimi deməmiş çarəsini özü qıldı

1984, yaxud 85-ci ildə Bakı İnşaat Texnikumunda mənimlə görüş keçirilirdi. Müəllim və tələbələrdən başqa, sənətimi sevən çoxlu kənar adamlar da tədbirə gəlmişdi. Bir azdan dostum Yaşar Əliyevlə birlikdə Əbülfəz Elçibəy də (onda hələ "Elçibəy" adlanmırdı) içəri daxil oldu. O vaxt hələ hadisələr qızıxmamışdı və açıq, mən də onu tanımırdım. Yaşar bizi tanış etdi.

Görüşün əsas hissəsi bitdi, camaat dağılışdı. Direktor yoxdu, ona görə onun müavini məni və Yaşarla Elçibəy də olmaqla 5-6 nəfəri öz kabinetinə dəvət etdi və bizə qonaqlıq verdi. Məclis yenicə başlamışdı ki, direktor içəri girdi. Bu zaman istər-istəməz hamı ayağa qalxdı, bircə Elçibəy tərپənmədi. Direktor öz müavininin yerində əyləşdi. Bu zaman Əbülfəz bəy hamıdan soruşdu ki, direktor gələndə niyə ayağa durdunuz? O, yaşca bizdən böyük olsaydı mən də elimizin adətincə qalxardım, ancaq o, cavandır. Deməli, ayağa durmaq onun vəzifəsinə görədir? İndi soruşuram: işdən çıxandan sonra da onu görəndə ayağa duracaqsınızmı?

Düzünü deyim ki, onun məsələyə bu cür yanaşması mənim çox xoşuma gəldi və onunla razılaşdım.

Texnikumdan çıxandan sonra Yaşar məni və Elçibəyi öz evinə apardı. Burada çox gözəl bir məclis və olduqca maraqlı söhbətlər alındı. Daha çox Yaşar Elçibəyə suallar verir və Elçibəy onlara mənim indiyədək heç yanda oxumadığım və eşitmədiyim hədsiz orijinal cavablar verirdi. Yadımdadır ki, Elçibəy rənglərin ətrindən, dadından, dərinlik və dayazlığından elə danışırdı ki, ürəyimdə öz-özümə dedim, yox, bu, elə-belə alim deyil; belə incəlikləri yalnız qədim Şərq fəlsəfəsinə və mədəniyyətinə ən incəliklə yiyələnmiş bir alim açıqlaya bilər. O, Azərbaycan musiqisinin, ümumən türk musiqisinin sehrinin mahiyyətini elə izah edirdi ki, dediklərinin çoxunu mənim kimi bir sənət xiridarı ilk dəfə eşidirdi. Əbülfəz bəy mənim sənətimi də çox yüksək dəyərləndirir, ona özünün münasibətini açıqlayırdı və doğrusu, bu, məni xeyli təsirləndirdi.

1988-ci ildə xalqımızı titrədən möhtəşəm Meydan hərəkəti başlandı. Mən də millətimin bir sənətkar oğlu kimi onun taleyi ilə maraqlandığıma görə müntəzəm olaraq Meydana gedirdim. Gördüm ki, Əbülfəz bəy Meydandakı liderlərin içərisində xüsusi seçilir. Onunla burada yenidən görüşüb-söhbətləşdim. İki-üç görüşdən sonra aramızda elə səmimi ünsiyyət ya randı ki, sanki onun illərcə bir yerdə oturub-duran ən əziz adamı idim.

Siyasətlə məşğul olmadığıma görə sonrakı illərdə Elçibəylə şəxsi ünsiyyətdə bulunmadıq və məclislərdə də bir-birimizə heç rast gəlmədik.

1992-ci ilin iyununda o, xalqın istəyi ilə Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçildi. Aradan bir müddət keçdi. Bir də eşitdim ki, Ağdaşda yaşayan böyük qardaşım Qabilin evinə OMON-çular hücum edib. Qardaşımın orada dükanı vardı. Yoldaşı yenicə rəhmətə getmişdi - hələ heç qırxı çıxmamışdı. Özü də xəstə yatırdı. Bir dəstə OMON-çu gecə saat 3-də gəlib, evdə axtarışa başlayıb. Qardaşımın rəhmətlik yoldaşının ziynət əşyalarını götürüblər, oğlunu da tutub polis idarəsinə aparıblar...

Mən bildim ki, məsələ rayonluq deyil, Bakıdan gəlir, ona görə də Ağdaşa gedərək vaxt itirməmək, bu işi daha təcili həll etmək üçün prezidentə zəng etdim. Onun köməkçisi Gülşad Zərbəliyevə dedim ki, prezidentlə ikicə dəqiqə telefon söhbətinə ehtiyacım var. O bildirdi ki, hökmən prezidentə Sizin xahişinizi çatdıracağam; nəticəsini bilmək üçün saat 5-də mənimlə yenidən əlaqə saxlayın.

Saat 5-də G.Zərbəliyevə bir də zəng vuranda o dedi ki, Habil müəllim, Siz heç nədən narahat olmayın, prezident şəxsən özü Sizin məsələnin həlli ilə məşğuldur. Məəttəl qaldım ki, mən hələ ürəyimin sözünü ona deməmişəm, ancaq o artıq mənim problemimi həll etməkdədir!

Arxayın olub Ağdaşa getdim. Polis idarəsinə çatanda gördüm ki, Bakı şəhər prokuroru Cingiz Qəniyev də buradadır. Onunla salamlayıb rəisin otağına keçdim. Ç.Qəniyevin göstərişi ilə qardaşım oğlunu buraxdılar, götürülən əşyaları qaytardılar, qısa zamanda hər şey qaydasına düşdü...

Sən demə, prezident məsələni eşidən kimi onun kökü ilə maraqlanıb, bu işin törənməsinə səbəb olan kimdirsə məsələni təcili həll etməyi də şəxsən onun özünə tapşırıbmış!

Bu hadisədən sonra mənim şəxsi problemimi həll etdiyinə görə yox, ümumən baş vermiş çox ədalətsiz bir işə ölkə başçısı kimi son dərəcə ədalətlə yanaşdığına, haqsızlığı onu törədən şəxsin öz əli ilə aradan qaldırdığına və bir də, əlbəttə, xalqın sənətkarının nüfuzunu uca tutduğuna görə mənim Əbülfəz Elçibəyə çox böyük hörmətim yarandı.

Elçibəyi mən prezident kimi yox, sıradan bir vətəndaş kimi gördüm. O, son dərəcə sadə, yaşayışı və məişəti ilə heç birimizdən seçilməyən adi bir insandı. Buna görə də ölkə vətəndaşlarının dərini çox asanlıqla başa düşür, onlara əlac etməyə çalışırdı. O, özünü qətiyyənlə çəkməz, insanları həbsxanalara doldurmağı sevməz, xalqa yalan danışmaz, rüşvət almaz və alan işçiləri ilə barışmaz, hakimiyyətdən şəxsən özünün və dostlarının ehtiyacı üçün istifadə etməyə çalışmaz, Azərbaycanın hansı bölgəsində yaşamasından asılı olmayaraq hər bir yerin sakinlərinə prezident kimi hörmət bəsləyərdi. Təəssüf ki, xalqımız onu başa düşməyə hələ hazır deyildi...

09.09.2000

HACI ZAKİR QULUYEV. Bakılıların inam yeri

1988-ci ildə Xalq hərəkatı genişləndə onun Maştağadakı fəallarının təklifi ilə Əbülfəz bəyi kəndimizə dəvət etmək qərara alındı. Bu iş mənə tapşırıldı və Əbülfəz bəyin yığıncağımızda iştirakını təşkil etdim.

Bəyin islam dininə, milli adət-ənənələrimizə, türkçülüyə bağlılığını Maştağa kimi dindar və Şərq dünyagörüşü, əxlaq məsələlərində xeyli həssas olan mühafizəkar bir kəndin camaatı hədsiz bəyəndi və məhz bu səbəbdən də Maştağada milli azadlıq hərəkatı iştirakçılarının sayı birə-on artdı.

Hərəkatın Maştağa üzrə əlaqələndiricisi olmağım Bəylə müntəzəm görüşməyimə səbəb oldu. 1989-cu ildə AXC yarandıqdan sonra yerli şöbə məni AXC Məclisinə üzv seçdi və Bəylə daha sıx ünsiyyətdə bulunduq.

20 Yanvar hadisələrindən sonra - Xalq hərəkatının çox mürəkkəb zamanında AXC Mühafizə Komitəsinə sədr seçilməsi Məclisdə müzakirə edilərkən namizədlərin sayının 9-a çatmasına baxmayaraq Bəy də mənim namizədliyimi irəli sürmüşdü. Xatırladım ki, həmin vaxt özüm Azərbaycanda deyildim və heç nədən xəbərim yoxdu. Xalq hərəkatındakı fəaliyyətimə qiymət verildikdən sonra Məclis həmin vəzifəyə məni seçmişdi. Azərbaycana dönəndən sonra mənə etibar edilən bu vəzifənin çətinliyindən çəkinərək ondan boyun qaçırmaq istədim, ancaq təklifin məhz Bəyə məxsus olduğunu bilən kimi razılaşdım və işə tam ciddiyyətlə girişdim.

Həmin vaxtlarda imperiya qüvvələri Azərbaycan xalqını parçalamaq, bakılı-rayonlu münaqişəsi salmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Onların niyyətini puça çıxarmaq üçün Bakı və Kəndlər Birliyini yaratmaq lazım gəldi. Əbülfəz bəy bu təklifə müsbət yanaşdı, Bakı və Kəndlər Birliyi (BKB) AXC-nin nəzdində yaradıldı. İmperiyapərəst qüvvələrin qara niyyətlərinin qarşısının alınmasında və AXC-nin hakimiyyətə gəlməsində BKB-nin böyük xidməti oldu.

Bütün bunlar Bakı əhalisinin Əbülfəz Elçibəyə inamının və doğma münasibətinin göstəricisi idi.

Bu gün bəlkə də çoxları bilmir ki, AXC hakimiyyəti dövründə Elçibəyin şəxsi mühafizəsinin özəyi BKB üzvlərindən ibarətdi.

Əbülfəz bəy Kələkiyə gedəndən sonra hakimiyyətin zəbt olunmasına müqavimət göstərilməməsi çoxları kimi bizdə də çaşqınlıq yaratmışdı. Bu məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün mən Kələkiyə getdim. Əbülfəz bəy bütün hadisələri incələyəndən sonra məsələnin mahiyyətinə bələd oldum, xalqın və dövlətçiliyin qorunması naminə atdığı bu addıma görə Bəyə öz təşəkkürümü bildirdim. Bu görüşdən sonra Əbülfəz bəyə inamım daha da möhkəmləndi.

Bəy dünyasını dəyişdi, uğrunda həyatını xərclədiyi ideyalarının gerçəkləşdirilməsini isə müqəddəs bir vəzifə kimi öz məsləkdaşlarının - bizlərin öhdəsinə buraxdı. Onun ruhunu sevindirmək üçün bu vəzifəni şərəflə başa vurmaliyıq! Bu, bizim dostumuz qarşısında insanlıq borcumuzdur! 28.08.2000

HİKMƏT HACIZADƏ. Azərbaycanın ilk dissidenti və ilk prezidenti

(Bu yazı Nyu-Yorkda tərtib edilən "EURASIANET" elektron jurnalı üçün də nəzərdə tutulub)

22 avqustda müstəqil Azərbaycanın ilk prezidenti Əbülfəz Elçibəy uzun sürən xəstəlikdən sonra 63 yaşında Ankara hərbi qospitalında dünyasını dəyişdi və onun cənazəsi Türkiyə hökuməti nümayəndə heyətinin müşayiəti ilə hökumət təyyarəsində Bakıya gətirildi.

Ertəsi gün Bakıda Elçibəyin dəfn mərasimi bu insanın bütün ömrü boyu təbliğ etdiyi müstəqillik və demokratiya ideyalarına sadıq olan on minlərcə insanın həmrəylik nümayişinə çevrildi.

Elçibəy (əsl adı Əbülfəz Əliyevdir) 1938-ci ildə Naxçıvan vilayətinin dağlıq Kələki kəndində sadə kəndli ailəsində doğulub. Atasını ikinci dünya müharibəsi cəbhəsindən geri qayıtmayıb və Elçibəy anasının yanında daimi ehtiyac içərisində böyüyüb.

19 yaşında o, Bakıda Dövlət Universitetinin şərqsünaslıq fakültəsinə daxil olub və burada öz dostları ilə birgə gizli millətçi təşkilat yaradaraq kommunistlərin ölkədə yürütdüyü Azərbaycan xalqını zorla assimilyasiya etmək siyasətinə qarşı çıxıb.

1975-ci ildə artıq Universitetin müəllimi olan Elçibəy gizli antisovet təşkilat yaratdığına və tələbələr arasında açıq "millətçi təbliğat" apardığına görə il yarım əhəmiyyətli həbsdə məhkum edilib. Elçibəyin yaxın dostları bildirir ki, onun çıxışlarının həbslə nəticələnəcəyi haqqında özünə xəbərdarlıq etdikdə deyirmiş: "Qoy mən zindanda yatım, ancaq mən oğurluq və əclafıq üstündə yatmağa hazır olan bir çox adamlara sübut etmək istəyirəm ki, ideyalar üstündə dustaq olmaq elə də qorxulu deyil".

Həbsdən çıxandan sonra Elçibəyə müəllimliklə məşğul olmaq yasaqlandı və o, Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda iş tapdı, ancaq orada da DTK-nın daimi nəzarəti altında oldu. Elçibəy milli müqəddəratı təyin etmə problemlərinə dair görüşlərini yaymaqda davam edir. Bu zaman Əbülfəz Əliyev öz silahdaşları arasında "xalqın elçisi" mənası verən gizli "Elçibəy" təxəllüsü ilə tanınır.

"Yenidənqurma"nın başlanması ilə Elçibəy demokratiya və Rusiyadan asılılığın azaldılması uğrunda ümummilli hərəkata fəal qoşuldu. Artıq xalq içərisində geniş tanınan Elçibəy 1989-cu ildə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin - Azərbaycana müstəqillik bəxş etmiş hərəkatın sədri seçildi. Elçibəy Sovetlər Birliyinin dağılmasından söz düşərkən "mən həmişə bildim ki, bu quruluş dağılacaq" deyirdi.

1992-ci ildə Elçibəy ölkə prezidenti seçildi və onun başçılıq etdiyi hökumət çoxpartiyalı sistemin tətbiqi, etnik azlıqların və özünüifadə azadlığının qorunması haqqında qanunların qəbul edilməsi, milli valyutanın tətbiqi, ticarət və valyuta dövriyyəsi azadlığı... kimi fundamental demokratik dəyişiklikləri həyata keçirdi. Repressiya olunmuş tarixi və milli mədəniyyəti özünə qaytarılmış (30-cu illərdə kommunistlərin kirillitsa ilə əvəz etdiyi latın əlifbası bərpa edildi) yeni millətin yetişməsində də Elçibəyin xidmətləri çox böyükdür.

Elçibəy hökuməti ölkənin xarici siyasət kursunu kəskin dəyişdi - MDB-yə girməkdən imtina etdi və NATO ölkələri ilə, ilk növbədə Türkiyə ilə əlaqələri sürətlə inkişaf etdirməyə başladı. 1993-cü ilin mayında Elçibəy hökumətinin və parlamentin təzyiqləri altında sonuncu Rusiya qoşunları Azərbaycan ərazisini tərk etdi, halbuki onlar keçmiş SSRİ-nin Pribaltikadan başqa bütün respublikalarında indiyədək qalmaqdadır.

Bu cür xarici siyasət Dağlıq Qarabağ uğrunda müharibədə Ermənistanı kömək etməklə Azərbaycana təzyiq göstərməyə cəhd edən Rusiyayı qəzəbləndirdi. 1993-cü ilin iyununda Rusiya xüsusi xidmətlərinin dəstəyi ilə ölkədə hərbi çevriliş baş verdi və Elçibəy öz postunu tərk etdi; o, öz doğma dağlıq Kələki kəndində sığınacaq tapdı, burada dörd ildən artıq qaldı və bu zaman özünü ölkənin qanuni prezidenti saymaqda davam etdi.

1997-ci ilin sonlarında Elçibəy Bakıya qayıtdı və artıq hərəkət deyil (Cəbhə müxtəlif güclü bir neçə demokratik partiyaya parçalanmışdı), partiya olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin sədrliyini ömrünün sonunadək davam etdirdi.

Elçibəy haqqında düşüncələr həmişə ziddiyyətli olub: "müstəqilliyimizin ilhamvericisi" və "demokratik hərəkəti dalana dirəşdirən adam", "millətin atası" və "zəif inzibatçı", "milli ideyanın daşıyıcısı" və "irticaçı millətçi" - pərəstişkarları və tənqidçiləri onu belə adlandırırdılar.

Onun baxışları və əməlləri bir çox hallarda ziddiyyətli olurdu. Ənənəvi avtoritar Şərq mədəniyyəti mühitində tərbiyə almış Elçibəy daim Qərbə və plüralist demokratiyaya can atırdı; o, Şərq qadınının istismar olunmasına qarşı qətiyyətlə çıxır, qadının ictimai həyatda iştirak etməsini alqışlayırdı, ancaq heç vaxt öz həyat yoldaşı ilə qəbullarda və ziyafətlərdə görünmədi; o, insanın şəxsi və siyasi hüquqlarını müdafiə edən qanunları tərəddüdsüz qəbul edirdi, ancaq bu zaman aydınlaşırdı ki, konkret insanın hüquqlarının pozulması onu elə də həyəcanlandırmır və o, bu pozuntulara tarixi prosesin labüd hissəsi kimi baxır. Elçibəy hakimiyyətdən - insanlar üzərində ağılıqdan qətiyyəən zövq almayıb; o, ideyalar aləmində yaşayırdı, o, "tarixi yaradırdı", xırda problemlər və gündəlik inzibati məsələlər onu əsla cəlb etmirdi.

Ermənistanla müharibədə və Rusiya ilə gərgin münasibətlərdə olan Elçibəy 20 milyonluq İran azərbaycanlılarının Azərbaycan Respublikası ilə birləşməsi məsələsini daim qaldırır, bununla da İranın şəxsində özünə qəddar düşmən qazanırdı. Elçibəy Rusiya və İranla qarşıdurmasında Qərbin və Türkiyənin yardımına ümid bəsləyirdi, ancaq görmürdü ki, Qərb də, Türkiyə də ona tam həcmdə köməklik göstərməyə hələ hazır deyillər...

Elçibəyin ölkədəki demokratik prosesə töhfəsini dəyərləndirərkən Azərbaycan cəmiyyətinin 70 və 80-ci illərdə nə qədər zəif olduğunu xatırlamaq gərəkdir. Keçmiş SSRİ-nin başqa respublikalarında Helsinki sazişlərinin müdafiəsi uğrunda dissident hərəkəti genişlənməyə başladığı zaman Azərbaycanda belə bir şey müşahidə olunmurdu. Ölkədə gizli nəşrlər ("samizdat") anlayışı da yoxdu, Azərbaycan yazıçıları yalnız senzuranın icazə verdiyi romanlar yazır, tarixçilər isə "Azərbaycanın əbədi səadəti Rusiya ilə ittifaqdadır" düşüncəsini təsdiqləmək üçün ölkə tarixini həvəslə yenidən yaradırdılar. Belə görünürdü ki, cəmiyyət əxlaqsız sovet sistemi ilə tam ahəngdarlıqda yaşayır. Bax, belə bir xəstə durum fonunda elə

bir insan meydana çıxdı ki, adamları vicdanımız və milli kimlik üzərində zorakılıqdan ibarət dəhşətli yuxudan ayılmağa çağırırdı.

Çoxları unudur ki, Xalq Cəbhəsinin liderləri arasında Elçibəy yaşlı nəslin yeganə nümayəndəsi idi, Cəbhənin qalan öncüllərinin hamısının və fəallarının çoxunun yaşı 35-dən artıq deyildi və Xalq Cəbhəsi prezidentliyə namizəd irəli sürərkən Elçibəydən başqa, ictimai xadimlərin yaşlı nəslə içərisində ənənəvi əhval-ruhiyyəli Azərbaycan əhalisinin ümummilli lider sayı biləcəyi heç kəs yoxdu.

Elçibəyin bir böyük xidməti də bundadır ki, məhz onun və ona bənzər insanların sayəsinə Xalq Cəbhəsi Akademiya intellektualları təşkilatından ümummilli hərəkata çevrildi. Sadə insanlar arasında onun böyük xarizması vardı; Elçibəy onları başa düşürdü, onları sevirdi, onlarla ən mürəkkəb məsələlər haqqında onların öz dilində danışdı və insanlar onun arxasınca gedərək müstəqillik uğrunda hərəkata dönməzlik qazandırırıldı.

Bu gün deyirlər ki, Elçibəyin ölümü ilə Azərbaycan siyasətində romantizm dövrü bitdi. Belə olduğunu düşünürəm; millətin on illərcə irələn görməyi bacaran, əşyalar aləmində deyil, ideyalar aləmində yaşayan insanlara həmişə ehtiyacı olacaq. Bu deyilənin doğruluğunu Elçibəyi milli himn və vətənpərvər mahnılar oxuya-oxuya neçə kilometrlər boyunca öz çiyində son mənzilə yola salan on minlərlə insan da təsdiqlədi.

31.08.2000

HÜSEYN ABBASZADƏ. O, qayğıkeş insandı

İyunun бүrkülü günlərinin birində - ayın 23-də günorta Dilarə Əliyeva adına Qadın Hüquqlarını Müdafiə Cəmiyyətinin İçərişəhərdəki binasında Milli Müqavimət Hərəkatı İdarə Heyətinin yığıncağı idi. Əbülfəz Elçibəy də İdarə Heyətinin üzvü kimi bu iclasda iştirak edirdi. Yığıncaqda hərəkatın məramı və quruluşu təsdiq ediləcəkdi.

Müzakirə zamanı bəzən mübahisəli məqamlar ortaya çıxırdı. Belə anlarda Əbülfəz bəy söz alaraq, mübahisə doğuran məqamlara ona xas olan möhkəm məntiqlə hamını qane edən aydınlıq gətirirdi.

Səmimi keçən bu yığıncağın sonunda yadda qalan əlamətdar bir hadisə oldu. Əbülfəz bəy gözləmədən onun doğum günü qeyd olundu, stola şirni qoyuldu, çay gəldi, yubilyara əlvan qərənfil dəstəsi təqdim edildi. Sağlığına dostları sevgi dolu sözlər söylədilər. Mən Əbülfəz bəyi təbrik edəndə qucaqlaşdıq.

-Bəy, - dedim, - sən Azərbaycanımıza, millətimizə çox lazımsan. Ulu Tanrıdan sənə cansağlığı, uzun ömür diləyirəm. Yaradan səni bizə çox görməsin.

Əbülfəz bəy razılıqla gülümsəyərək dedi:

-Sən də, mən də - elə hamımız çox yaşayaq. İrəlidə görüləsi böyük, çətin işlərimiz var, biz onları görməliyik. Millətin ümidi bizədir.

O gün Bəydən xoş ovqatla ayrıldıq. Əbülfəz bəyin xəstə olmasını bilirdik. Ancaq heç birimizin bu xəstəliyin necə ağır olmasından xəbərimiz yox idi.

Bundan on dörd gün sonra - iyulun yeddisində yenə həmin binada hərəkatın iclası idi. Bu dəfə Elçibəy gəlməmişdi. Mehriban Vəzir dedi ki, Bəyin xəstəliyi ağırlaşmış, dalınca Türkiyədən həkim göndəriblər, bu gün Ankaraya yola düşür. Elə həmin axşam ANS-in "Xəbərçi" proqramında məsləkdaşlarının Əbülfəz bəyi aeroportdan yola salmasını göstərdilər. Bu xəbər hamımızı sarsıtdı.

Sən demə, onun xəstəliyi bizim bildiyimizdən də xeyli ağır imiş. Onda haradan biləydik ki, Əbülfəz bəyin Bakıdan son gedışıdir? Bir daha onu görməyəcəyik? Ay yarımından sonra o, Azərbaycana tabutda qayıdacaq?..

Gözləri yaşlı minlərlə insan böyük kədər içində Əbülfəz Elçibəyin cənazəsini evindən son mənzilinə - Fəxri Xiyabana çiyinlərində apardı. Mən indiyəcən belə izdihamlı dəfn mərasimi görməmişdim. Əbülfəz bəylə vidalaşmağa gələnlər o qədər ki, bu vidalaşma şəhərin ən geniş və ən iri meydanında - Azadlıq meydanında olsaydı belə yenə camaat oraya sığmazdı. Bu, xalqın azadlıq uğrunda dönməz mübariz oğluna olan tükənməz məhəbbətinin təzahürü idi.

Yüksək amallarla yaşayan görkəmli şəxslər kimi Əbülfəz Elçibəy də nəyi vardisa hamısını, hətta öz cansağlığını da xalqın azadlığı uğrunda mübarizəyə qurban verdi. O, hamının qayğısına qalırdı, özündən başqa. Öz sağlamlığı yadına düşmürdü.

Ötən il iyulun ortalarında Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin yaranmasının 10 illiyi münasibəti ilə bayram yığıncağından sonra Bakı Əyləncə Mərkəzində qəbul düzəldilmişdi. Mərkəzə xeyli adam gəlmişdi, mən də orada idim. İçəri tünlük idi. Genişliyə çıxmaq üçün keçidə tərəf gedəndə arxadan kimsə qolumdan yapışdı - Əbülfəz bəydi. Narahatlıqla soruşdu:

-Hüseyn bəy, nolub, niyə belə axsayırsan?

Ötən həftə pillələri enəndə büdrəmişdim, cəbhədə yaralanan sağ dizim divara sürtülüb zədələnmişdi, ona görə axsayırdım. Əbülfəz bəy bunu biləndə qayğı ilə soruşdu:

-Bəy, yaxşı tanış həkimlər var, lazımdırsa onlardan birindən xahiş eləyim, baxsın.

-Sağ ol, - dedim, - həkimlik deyil, bir azdan ağrılar keçib gedəcək.

Bu hadisə Əbülfəz bəy Ankara Dövlət Xəstəxanasında müalicə olunarkən Türkiyənin səhiyyə naziri Durmuş bəyin onun xəstəliyi haqqında mətbuata verdiyi açıqlamanı eşidəndə yadıma düşdü. Nazir söylədi ki, Elçibəyin xəstəliyi elə həddə çatıb ki, əməliyyat dövrü keçib. Bu, o deməkdir ki, vaxtında əməliyyat olunsaydı Bəy hələ bir müddət yaşayardı.

31.08.2000

XƏLİL QƏNİ. Bütün həyatımı dəyişdi

Bəyə yaxşı mənada nə qədər ad versən ona yaraşar, amma onların hamısını bir cümlədə belə ifadə edə bilərəm: "Bəy kişi adam idi". Bəyin bütün müsbət keyfiyyətləri onun məhz "kişi adam" olmasında cəmlənmişdi.

Bəy ən yaxın dairəsi ilə də, ən geniş xalq təbəqələri ilə də münasibətdə səmimi idi. Onun üçün fərqi yox idi ki, iki nəfərin, yoxsa milyonların qarşısındadır; həmin məhdud dairəyə münasibəti eynilə xalqa da aid olurdu.

On iki illik işbirliyində Bəylə, demək olar ki, hər gün təmasda bulunmuşam və Bəyin mənə münasibətində bir dəfə də dəyişiklik olmayıb. Elə bil, birinci gündür - həmin səmimiyyət, həmin ülfət, həmin münasibət! Yəni Bəy münasibətində süni deyildi - hər şeyə təbii, doğma duyğularla yanaşardı.

Ətrafındakılara və konkret olaraq mənə güclü təsiri vardı. "Bəy mənim bütün həyatımı dəyişib" desəm yalan olmaz. O, mənə müəllimlik edib, dost olub, çətinliyə düşəndə təəssübümü çəkib. Ən başlıcası, Bəy mənə varlığı, hətta düşməni belə sevməyi öyrədib. Həyatda ən çox sevdiyim ilk şəxsiyyət Məhəmməd reyğəmbər (s.ə.s.) olub. Onun Allahın rəsulu, din sərvəri, böyük insan olmasını tərəddüdsüz qəbul etmişdim, ancaq ona zülm edən düşmənlərini dəfələrlə bağışlamasını heç cür başa düşə bilmirdim. Elə ki eyni davranışı Bəydə gördüm, həmin böyüklüyün mahiyyətini, düşməni təkcə bağışlamağın yox, həm də onu sevməyin mümkünlüyünü də anladım.

Bəy səbri, təkmini ilə mümkün olmayanı da gerçəyə çevirə bilirdi. Onunla işlədiyim ilk vaxtlar tez-tez mübahisəyə girişər, sübut etməyə çalışdım ki, məsələ belə yox, mən deyən kimidir. Onda Bəy özünün dayandığı ali məqamdan mənim səviyyəmə enər, usanmadan, yorulmadan izah verər, sonra yenə səbrlə, təkminlə öz uca məqamına qayıdardı. O, məndən - keçmiş taksidən sürücüsə, milli tarixinə yarımçıq baxışlı Xəlildən indiki turançılıq, türkçülük dünyagörüşünə öz yanaşması olan Xəlili formalaşdırıb. Heç bir çərçivəyə sığmayan Xəlili Elçibəy çərçivəsinə saldı.

Bəyin səbri mərdliyinin güzgüsü idi. Onun mərdliyi həmişə mənə nümunə olub. Bu mərdlik dostu da, düşməni də eyni dərəcədə aid idi.

Rəhmətlik Dilarə Əliyevanın dəfninə on minlərcə adam toplanmışdı. Ozamankı liderlərdən biri Bəyə yaxınlaşaraq "Azadlıq" meydanının boş olduğunu, mitinq keçirməyə yaxşı fürsət yarandığını söylədi. Bu zaman Bəy: "Öncə Dilarə xanımı dəfn edək, sonra sabaha, ya birisigünə mitinq elan edək, meydana çıxaq. Dəfndən siyasi məqsədlə istifadə etmək bizə yaraşmaz". Onun bu alicənablığını düşmənləri də bilirdi, buna görə də Bəyin heç vaxt arxadan zərbə vurmayaçağına arxayındılar. Onlar bilirdilər ki, Bəy sözündə bütöv, hərəkətlərində kamil, adil insandır.

Yalandan zəhləsi gedəri və yalançılarla barışa bilməzdi, odur ki, heç zaman ona yalan demədim. İstər hərəkət və partiya sədri, istərsə də prezident olanda ona yalnız doğrunu danışdım.

Bəyin iş rejimi həmişə olduqca gərgin keçib. 1992-93-cü illərdəki hakimiyyət dönəmində gecə saat 1-də, 2-də evə getdikdə bunu istirahət günü sayardıq. Hətta belə ağır rejim altında da onda hər hansı xasiyyət dəyişikliyi görmədim.

1993-cü ilin iyun hadisələri və Kələkiyə gedişi ilə onun əzabları başladı. Özü də, bu əzablar kinin, nifrətin, hakimiyyəti itirməyin nəticəsi deyildi, əksinə, baş verən olayların millətə və dövlətə zərbəsindən doğan ağrılar idi. Siyasi qüvvələrin ümummilli problemlərdə bir araya gələ bilməməsi onu hədsiz incidirdi. Kələkidə keçən 4 il 4 ayın mənəvi-psixoloji işgəncələri Bəyi ruhuna qədər sıxdı, ancaq o, bunu üzə vurmadı, həmin kədəri ürəyində gizlətdi.

1997-ci ilin oktyabrında Bakıya qayıdışı Bəyin əzablarını müəyyən qədər yüngülləşdirdi. Bu qayıdış mənim ən xoşbəxt günüm olub - onu Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s.) hicrətdən Məkkəyə qayıdışı, türkün Ərgənəkondan qurtuluşu kimi qarşılamışam. Həyatımda ağır sınaqlar, hüznü, kədərli anlarım çox olub, ancaq Bəyi ötəricə görməyim, onunla bircə anlıq ünsiyyətim kifayət edib ki, hər cür sıxıntıyı, ağırlığı unudum. Ancaq indi - Bəy Allahın dərgahına köçdükdən sonra mənə dözümlü, səbr öyrədən bir dahinin ayrılığına tablaşmaq əsl əzaba çevrilib. Mənə elə gəlir ki, o ya kənddə dincəlir, ya da hansısa toplantıdadır. Gözləyirəm ki, qəfil bir zəng mənə "Xəlil, filan yerdə ol" tapşırığı verəcək...

Son illərdə yaman ah çəkərdi. Özü də, bu ah bütün varlığından qopub gələrdi. Hiss edirdim ki, dərd dərdin üstünə qalandığına görə bu ah onun sinəsini yandırır, göynədir, qovurur. Hər dəfə ah çəkəndə "Bəy, ahın dağlara" dediyim zaman "Ay Xəlil, ay Xəlil, mənim ahımı dağlara yükləsən dağlar dözməz" cavabını eşidərdim...

Bəy bütün hərəkətlərində özünün böyüklüyünü göstərirdi. Məni heç vaxt kimsəyə sürücüsü kimi tanıtmayıb, hətta belə tanımaq istəyənlərə "Xəlil mənim dostumdur" deyə cavab verirdi.

O, səbirlə mənim bütün ərköynlüyümə, şıltaqlığıma dözüb. Bəzən bir toplantıya mənim yatıb qalmağım üzündən gecikibsə də heç zaman səsinə ucaltmayıb, özünün böyüklük məqamından enməyib.

Bir dəfə bir şeydən incimişdim və Bəydən mənəvi kömək umurdum. Mənə elə gəlirdi ki, o, halımı hiss etməz. Bir gün evə gələndə maşını saxlatdı və dərdimi soruşdu. Elə maşının içində bir saata qədər söhbətimiz oldu və Bəy bütün olaylara aydınlıq gətirdi.

O, sirr əhli olduğu üçün sirr saxlamağı ədəb-ərkəndən bilirdi. Bizim aramızda da çox sirlər vardı. Onların eləsi var ki, mənimlə qəbir yoldaşı olacaq, eləsi də var ki, zamanı gəldikcə tamam, ya da qismən açılacaq. Belə sirlərdən birini burada qismən açıqlamaq istəyirəm.

Təxminən 9 ilin söhbətidir. Qış idi. Axşam Bəyi evə aparırdım. Yolda bir nəfər əl qaldırdı. Bəy maşını saxlatdı. Həmin adam öz ünvanına aparacağımızı xahiş etdi. Bəy onun kor olduğunu görüb "otur" dedi. Mən, doğrusu, Bəyə təklif etdim ki, bu adamı taksi ilə göndərim, ancaq o razılaşmadı.

Yolda "sərnişinimiz" ona indiyədək arxa durmuş bir nəfərin vəfatından, kimsəsiz, arxasız, köməksiz qaldığından, bundan sonra necə yaşayacağını bilmədiyindən aramsız danışır, ağlayırdı. Onda güzgüdə Bəyin gözlərinə baxdım. Yalnız kədər, düşüncə, fikir...

Deyilən ünvana gəldik. Bəy işarə etdi ki, qolundan tutub evə apar və qapını tanı. Elə də etdim. Qayıtdım, yola düşdük. Bəy dedi: "Xəlil, nə qədər sağam, mən ona kömək edəcəyəm. Bir gün mən dünyada olmayanda həmin şəxsə sən baş çəkməsən heç kişi oğlu deyilsən. Ancaq gərək o bilməsin ki, bunu kim edir".

Həmin adama müxtəlif cür yardım Bəy xəstələnənə kimi müntəzəm davam etdi. Xəstəlik başlayanda isə narahatlıq, üzüntü məni o adamdan uzaq saldı. Bəyin dəfnindən sonra imkan tapıb ona baş çəkdim. Lazım olan azuqəni və... ehsan aşını da apardım. Xeyir işlərdə olanda toy aşından da ona həmişə pay düzəltdirib aparardım. Təbii ki, toyda bişən aşıla ehsan aşısı fərqlənir, odur ki, bir-iki qaşığı alandan sonra dayandı və soruşdu: "Oğul, bu, kimin ehsanıdır?". Ağlamaq məni tutdu. Tez balkona çıxdım, guya siqaret çəkirdim. Nə baş verdiyini ondan gizlətmək istədim. O, dönə-dönə "oğul, bura gəl, cavab ver görüm" deyə inad göstərdi. İsrarını və həyəcanını görüb, daha ona əlavə əzab verməmək üçün göz yaşları içində "bu, doqquz il sənə hər ehtiyacını ödəyən şəxsin ehsanıdır" söylədim...

Bu, aramızdakı sirlərdən yalnız biridir. Onlardan minisə sinəmdə yatır...

28.08.2000

XUMAR ƏHMƏDOVA. "Mənim balalarımın nəyi onlardan artıqdır?"

Əbülfəz Elçibəylə bir evdə böyüdüyümdən onu özümə böyük qardaş bilmişəm. Onunla həmişə bacı-qardaş kimi davranmışıq və buna görə də kənar adamlar çox vaxt elə bilirdilər ki, biz doğma bacı-qardaş. Kələkiyə qonaq gələn dostlarını çox vaxt Bəy mənim evimdə qarşılayır və yola salırdı.

Elçibəy prezident olanda da, təbii ki, bir yaxın qohumu və ailə adamı kimi tez-tez gedib onun yanında qalırdım.

Bəyin ailəsi qardaşı Almuradın Yasamaldakı evində onun ailəsi ilə bir yerdə çox darısqal şəraitdə yaşayırdı. Ev həmişə qonaq-qaralı olurdu.

Uşuqlıqdan Bəyin xasiyyətinə yaxşı bələd olmuşam. O, hər hansı bir sözdən xoşlanmırdısa həmən an alında düyünlər əmələ gəlirdi.

Bir gün mən ona çox yumşaq tərzdə, ancaq xeyli çəkinə-çəkinə söylədim ki, qardaş, iki ailə üçün bir yerdə çox çətinlikdir. Uşaq dərslərini hazırlamaqda çox çətinlik çəkir. ("Uşaq" deyiləndə Çilənayı nəzərdə tuturdu. O, əlaçı olduğuna görə dərslərindən geri qalmasını istəmirdim). Sənin ailən üçün də bir ev olsaydı yaxşı olardı.

Mənim sözlərimin ona necə təsir göstərməsi üzündəki ifadədən bəlli oldu - üz-gözünü turşutmuşdu. Sanki pis bir iş tutmuşdum; tənəli-tənəli üzümə baxıb dilləndi:

-Elə günlər olub ki, o mənzilə 30 nəfər sığışb. Bəs indi necə olur ki, mən prezidentəm deyə biz yerə-göyə sığırıq? Bu gün 5 uşaq qaçqın ananı qəbul edəndən sonra hələ də özümə gələ bilmirəm. Onun balaları çadırdə yaşayır. Ondən başqə, çadırlardə neçə yüz min qaçqın uşaqı var. Bəs onlar yerdən çıxıb? Mənim balalarımın nəyi onlardan artıqdır? Onlar yerdən çıxıb? Kartoşkadır?

Mən bu sözləri ona dediyimə indi də peşmanam.

30.08.2000

İBRAHİM VƏLİYEV. "Gömrük işçiləri rüşvət almasın"

XX əsrin ikinci yarısında milli azadlıq hərəkatımızın lideri olan Əbülfəz Elçibəy öz ömrünün qısalığını bilsə də ondan özü üçün istifadə etməyən, həmin ömrü xalqa sərf edən qəhrəmanlardan idi.

Əbülfəz bəylə 17 illik tanışlığımdan bir çox xatirələr yadımda qalıb. İki hadisə məni xüsusilə təsirləndirdiyinə görə onları unuda bilmirəm.

1992-ci ilin oktyabr ayında mən də Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin sədri kimi, prezident Əbülfəz Elçibəyin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin tərkibində Türkiyəyə rəsmi səfərə getmişdim. Nümayəndə heyəti, xüsusilə Ə.Elçibəy Türkiyədə xüsusi qayğı ilə əhatə olunmuşdu. Ankarada, İstanbulda və Kayseridə türk dövlətinin və xalqının Elçibəyə necə dərin sevgi bəslədiyinin əyani şahidi oldum.

İstanbulun "Dolmabağça" sarayında 600 nəfərin qatıldığı böyük ziyafətdə gördüyüm bir hadisə mənə lap çox təsir etdi. Məclisdə musiqçilər də iştirak edirdilər. Məşhur müğənnilərdən biri (adını, təəssüf ki, unutmuşam) Elçibəydən hansı musiqini dinləmək istədiyini soruşduqda o, "Çırpınırdı Qara dəniz" şərqişinin adını çəkdi. Müğənni həmin şərqişinin sözlərini unuduğunu söylədikdə ziyafət iştirakçılarının, xüsusilə mərhum Turqut Özalın təkidi ilə Elçibəy musiqçilərə xatırlatmaq üçün çox gözəl səslə həmin şərqişini oxumağa başladı. Bu zaman məclisdəki bütün adamlar, o sıradan prezident Turqut Özal da ona qoşuldu və hamı xorla oxumağa başladı. Çox təsirli səhnə idi - Elçibəyin və ziyafət iştirakçılarının çoxunun gözləri yaşarmışdı!

Mən ömrümdə indiyədək belə həyəcanlanmış xor görməmişəm.

Əzəmətli salonda sanki əzəmətli insan kütləsi deyil, min illər boyunca türk azadlığı dünyada şəhid olmuş insanların ruhu oxuyurdu!

Sonradan eşitdiyimə görə, həmin şərqişini məhz millətçilər oxuduğuna görə Türkiyədə onun oxudulmasına uzun müddət, bir növ, yasaq qoyulub və müğənninin də onu "unutması" təsadüfi deyilmiş. Elçibəy həmin gün "Çırpınırdı Qara dəniz"i əslində yasaqdan qurtarırdı.

1992-ci ilin noyabr ayında komitə sədri kimi prezidentin qəbulunda oldum. Komitədə görülən və görülməyəcək işlər barəsində Elçibəyə hesabat verdikdən sonra o, mənə qəflətən belə bir sual verdi:

-Bəy, Gömrük Komitəsində rüşvət varmı?

-Bəli, Bəy, var.

-Onda niyə qarşısını almırsan?

Mən rüşvətin səbəblərindən danışib onun kökünün kəsilməsi yollarını izah etdikdə prezident Elçibəy az qala yalvarışlı bir tərzdə mənə üz tutdu:

-Bəy, çalış, gömrük işçiləri rüşvət almasın. Bu millət yazıqdır!..

30.08.2000

İSA QƏMBƏR. Biz sənin ideyaların uğrunda mübarizəni davam etdirəcəyik

Bu gün biz çox böyük bir itkiylə üzləmişik. Əbülfəz Elçibəyi itirmişik. Əbülfəz Elçibəy Azərbaycanda, türk dünyasında Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu, Ziya Göyaltı, Məmmədəmin Rəsulzadə səviyyəsində müqayisə ediləcək bir fikir adamı, bir ideoloqudu. Əbülfəz bəy Məmmədəmin Rəsulzadə və Mustafa Kamal Atatürklə eyni səviyyədə duracaq bir dövlət adamı, siyasət adamıdır. Biz belə bir şəxsiyyəti itirdik və hələ bu itkinin təsirini isti-isti kifayət qədər duymuruq. Biz hələ bunu hiss edəcəyik. Hələ zaman kimi itirdiyimizi bizə dəfələrlə sübut edəcək. Zaman-zaman Elçibəyə ehtiyacımızı duyacağıq.

XX əsr sona yetir. Bu yüzildə Əbülfəz Elçibəylə müqayisə ediləcək yeganə Azərbaycan siyasətçisi Rəsulzadədir, Rəsulzadə ilə bir yerə qoyulacaq yeganə siyasətçi isə Əbülfəz Elçibəydir. XX yüzildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərmiş və bu gün də fəaliyyət göstərən siyasətçilərin heç biri özündən deməsin, bu sıraya iddia eləməsin - əsrin sonuna 4-5 ay qalıb. Bu 4-5 ayda millətimizə xidmət etmək istəyən varsa xidmətini ortaya qoysun. İstəyir müxalifətdən olsun, istəyir iqtidardan - bu siyasətçilər millətimiz üçün fəvqəladə bir iş görməyəcəklərsə ümüdlərini XXI yüzilə bağlasınlar.

Əbülfəz Elçibəy çox qəribə bir şəkildə böyük Rəsulzadənin etdiklərini təkrar etdi. Əsrin əvvəllərində milli azadlıq hərəkatına Rəsulzadə rəhbərlik edirdi, əsrin sonunda bu mübarizəyə Elçibəy başçılıq etdi. Millətə azadlıq dadızdırdı, buna görə də təqiblərə, hücumlara məruz qaldı. Azərbaycanın bağımsızlığını istəməyən, Azərbaycanın türk dünyası ilə birliyini istəməyən qüvvələr 1920-ci ildə Rəsulzadəni hakimiyyətdən kənarlaşdırdıqları kimi 1993-cü ildə də Elçibəyi hakimiyyətdən uzaqlaşdırdılar. Rəsulzadə də, Elçibəy də türk dünyasının siyasi mərkəzi olan Ankarada son nəfəsini aldılar və hər ikisinin son kəlməsi "Azərbaycan" oldu.

Elçibəyin simasında nə qədər böyük bir şəxsiyyət itirdiyimizi zaman-zaman biləcəyik, amma mən onu da deməliyəm ki, mən tək-cə böyük bir siyasət adamını, ideoloqu yox, həm də mənə şəxsən çox yaxın olan bir insanı, böyük bir dostumu, böyük qardaşımı itirdim.

Burada olanların hər biri türklüyü sevən insanlardır. Və hər kəsə elə gəlir ki, Azərbaycanı və türklüyü ondan çox sevən yoxdur. Amma etiraf edirəm ki, Azərbaycanı və türklüyü məndən qat-qat çox sevən bir insanın olduğunu həmişə düşünürdüm. Bu insan Əbülfəz Elçibəydir.

Azərbaycanımızın məsuliyyətini daşıyan bir insanı itirmişik. Bu itkimizi başa düşməliyik, dərk etməliyik. Və bu baxımdan gələcəyə baxmalıyıq.

Elçibəy sıradan bir adam deyildi, fəvqəltəbii bir insan idi. Mən inanıram ki, Əbülfəz Elçibəy indi də bizi duyur, eşidir. Ona görə də mən sözlərimi, üzümü Elçibəyə tutaraq deyirəm:

-Bəy, bizim səhvlərimizi, günahlarımızı bağışla, ruhunun gücünü bizdən, bizim millətimizin üstündən əskik etmə. Biz sənin ideyaların uğrunda mübarizəni davam etdirəcəyik, Azərbaycanımızın müstəqilliyini göz bəbəyimiz kimi qoruyub saxlayacağıq, işğal altında olan torpaqlarımızı azad edəcəyik, ərazi bütövlüyümüzü bərpa edəcəyik, Azərbaycanın demokratik yolla inkişafını təmin edəcəyik, bütöv Azərbaycan idealı uğrunda mücadiləmizi davam etdirəcəyik, Azərbaycanın türk dünyasındakı yerini, mövqeyini qoruyub saxlayacağıq. And içirik ki, sənin ideyaların uğrunda mübarizəni davam etdirəcəyik. AND İÇİRİK, AND İÇİRİK, AND İÇİRİK (zal onunla birlikdə "and içirik, and içirik" deyə təkrarlayır - red.), and içirəm!..

(İsa Qəmbərin 23 avqust 2000-ci ildə Ə.Elçibəyin dəfn mərasimindəki çıxışı)

İSA SADIQOV. Azman bir türk sərkərdəsi

Şəxsiyyətə inam şəxsiyyətə pərəstişi qəbul etmədiyi kimi, Elçibəy də ölüm anına qədər özünə pərəstişi məqbul saymadı. Elçibəyin gözlə görünən gözəl keyfiyyətlərindən biri də elə bu idi. Ancaq etiraf etmək gərəkdir ki, Elçibəyin şəxsiyyəti, həqiqətən də, pərəstişə layiqdir.

Elçibəy sovet imperiyasına qarşı mübarizəyə qalxanda mən hərbi sistemdə çalışırdım. İmperiyanın ideoloji əsaslarının ən ifrat sərtliklə yayıldığı bir yer vardı sadəcə elə ordu idi. O zaman şəxsən mən qətiyyəni ağıma gətirə bilməzdim ki, bu imperiyaya qarşı mübarizə aparmaq olar. Ancaq sonralar gözlərim önündə Elçibəy ciddiliyi canlandı. Mən onda əsl sərkərdələrə məxsus strateji təfəkkür gördüm.

Əbülfəz Elçibəy haqqında düşüncələrim daha sonra Çexoslovakiya və Gürcüstanda olduğum zaman cilalandı. Gürcüstanda Zviad Qamsaxurdia hakimiyyətə gəldi və elə ilk anlardan milli məsələlərdə münaqişələr törədən düşüncələr sahibi kimi tanındı, ölkədə etnik zəmində qarşıdurmaların yaranmasına səbəb oldu. Məhz o zaman Əbülfəz Elçibəyin gücü Gürcüstanda özünü göstərdi. O, qədim türk yurdu Borçalının mən deyərdim ki, hər kəndində, kəsəyində oldu, soydaşlarımızın oradan kütləvi axınının qarşısını aldı. Elə o zaman Elçibəy millətsevərliyi ilə də əyani tanış oldum. Bu hadisə Elçibəylə bağlı düşüncələrimi qəti şəkildə formalaşdırdı.

Dərin məntiqli və sarsılmaz mübarizə ruhlu Elçibəydə sərkərdələrə məxsus strateji təfəkkür vardı. Siyasi rəqibləri onu dünənə qədər qətiyyətsizlikdə, zəiflikdə, qeyri-ardıcıl mübarizə metodu seçməkdə suçlayırdılar. Əlbəttə, bunlar istər Ali Baş Komandan, istərsə də siyasi lider üçün qəbul edilməz keyfiyyətlərdir. Ancaq mən Elçibəyə qarşı irəli sürülən bu ittihamların əsassızlığını bir hərbiçi kimi asanlıqla sübut edə bilərəm.

Doğrudanmı Əbülfəz Elçibəy zəif, qətiyyətsiz Ali Baş Komandan idi? Qətiyyəni yox! Ali Baş Komandan Elçibəydə ideoloji prinsiplərə söykənən fəvqəltəbii ardıcıl mübarizə aparma keyfiyyəti vardı. Təsəvvürünüze gətirin - o, 1970-ci illərdən apardığı siyasi mübarizəsinin bəhrəsini 1988-ci ildən görməyə başladı. Hələ tələbəlik illərindən dövlət başçısı, Ali Baş Komandan olacağını dilə gətirən Elçibəy məhz özünün güzəştətsiz çarpışmaları sayəsində 1992-ci ildə istəyini gerçəkləşdirdi!

Sözsüz ki, Elçibəy hakimiyyət və vəzifə uğrunda deyil, öz ideallarını, prinsiplərini həyata keçirmək üçün döyüş meydanına atılmışdı. Elə buna görədir ki, prezident və Ali Baş Komandan olaraq görməyə başladığı ilk işi Azərbaycanın dövlətçiliyinin, hərbi qüdrətinin gücləndirilməsi oldu. Baş komandan Elçibəy bu sahədə çox kəsərli addımlar atdı, hərbi sahədə dəyəri hələ çox-çox illər sonra bütün aydınlığı ilə veriləcək işlər görməyə, ordu quruculuğunda ciddi islahatlar aparmağa başladı.

Elçibəy postsovet məkanda yeganə Ali Baş Komandan oldu ki, Rusiya qoşunlarını öz ölkəsindən bütünlüklə çıxarmağı bacardı. Özü də, bu zaman o, çox gözəl bilirdi ki, rus ordusunu çıxarmaqla öz hakimiyyəti üçün də ciddi risk edir, ancaq xalqının azadlığını, ana yurdunun müstəqilliyini hər şeydən üstün tutan bu Böyük Ali Baş Komandan özünün qəti əmrini verdi və Azərbaycandan Rusiya hərbi hissələrini birdəfəlik təmizlədi.

Xatırımdadır, Elçibəy hakimiyyəti ilk gündən "hər şey müharibə üçün, hər şey qələbə üçün" şüarı ilə işə başladı. Elə bunun nəticəsidir ki, Ali Baş Komandan Elçibəy üçcə ayın içində müharibədə ciddi dəyişiklik edə bildi. Ordumuz işğal olunmuş torpaqların 75 faizini geri qaytardı. Bununla yurdumuzun düşmənlərinin işğalçılıq siyasətinə ağır zərbə endirildi.

Müşahidələrim göstərir ki, Elçibəy Azərbaycanda əsl millətçi türk hərbi sistemini formalaşdırmağı prezident kimi özünün ali məqsədi sayırdı. (Ömrünün son günlərində Türkiyədə onun yanında olanda Elçibəy mənə türk generaliteti ilə əməkdaşlıq etməyi, türk hərbi sistemindən bəhrələnməyi tapşırırdı). Bu, ümumiyyətlə, Elçibəyin hərbi strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri idi.

İstər rus ordusunu çıxararkən, istərsə də cəbhədə irəliləyərkən Əbülfəz Elçibəy öz xalqının gücünə arxalanır, onun dəstəyinə güvənirdi. Buna görə də hakimiyyətdə olduğu müddətdə xalqın özünə inamını hər vasitə ilə qorudu, bu inamı gücləndirməyə çalışdı. Bu da onun bir hərbiçisi kimi strateji təkürünün genişliyinin göstəricisidir.

Elçibəy hakimiyyəti zamanı Azərbaycan tarixində ilk dəfə olaraq ölkəmizin hərbi sənayesinin yaradılmasında ciddi addımlar atıldı. Qısa bir zamanda Azərbaycanın özündə hərbi sursat istehsalına, müharibənin gedişi prosesində istehsal olunanlar isə təkmilləşdirilməyə başlandı. Təəssüf ki, ölkəmizin mənafeyini nəzərə alaraq bu sahədəki bir çox işlər haqqında hələlik açıq danışa bilmirik...

Mən tam inanıram ki, Elçibəy Ermənistanla müharibəni 1992-ci ilin oktyabr-noyabr aylarında sona çatdıracaqdı, özü də, Azərbaycanın qələbəsi ilə! Artıq BMT və ATƏT (o zaman ATƏM adlanırdı) xətti ilə ermənilər yalvarır, müharibəni dayandırmağı, danışıqlara getməyi xahiş edirdilər. Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyan az qala bütün ölkələrin başçılarını minnətçi salaraq Elçibəylə görüşməyə can atırdı. Ermənilər həmin vaxt Qarabağın yalnız köhnə statusunu qaytarmağı dilə gətirirdilər. Azərbaycanın bu gün salındığı aciz və miskin durum fonunda Elçibəy komandanlığının nəyə qadir olduğu açıq-aydın görünür.

Unutmayaq ki, hərbi baxımdan Azərbaycanla heç müqayisəyə gəlməyəcək dərəcədə güclü inkişaf etmiş qonşu Rusiya və İran kimi dövlətlər Azərbaycanın müstəqil, inkişaf etmiş bir dövlət kimi mövcudluğu yolunda çox böyük əngələ çevrilmişdilər. Ancaq buna baxmayaraq,

Elçibəy öz hərbi-siyasi doktrinasını həyata keçirməyi bacarmış, həmin dövlətləri Azərbaycanla hörmətlə danışmağa, onunla hesablaşmağa məcbur edə bilmişdi. Bircə epizodu xatırladım.

Rusiyanın bir balıqovlayan gəmisi Azərbaycanın su sərhədini pozmuşdu. Elçibəy dövlət sərhədini keçmiş həmin gəminin dərhal həbs edilməsinə qəti əmr verdi və onu tutdurdu. O zaman Rusiya prezidenti Yeltsinin şəxsən özü dəfələrlə Elçibəyə zəng vuraraq xahiş edəndən sonra məsələ öz həllini tapdı. İndi isə Rusiyanın, İranın gəmiləri və təyyarələri heç bir müqavimət görmədən Azərbaycan sərhədlərini həyasızlıqla pozmaqdadırlar.

Bircə ilin içində görülmüş bütün bunlar və adını hələ çəkə bilmədiyimiz neçə-neçə işlər Azərbaycan kimi kiçik bir ölkə üçün təsəvvüredilməz irəliləyiş idi. Bu uğurlar Əbülfəz Elçibəyin Ali Baş Komandan kimi qətiyyətinin və səriştəliliyinin nəticəsidir.

Bütün bu xidmətlərindən sonra Elçibəyi yenə qətiyyətsizlikdə, iradəsizlikdə ittiham etməyi ləyaqətsizlikdən başqa bir şey adlandırmaq mümkün deyil.

Mən Türkiyədə olanda Elçibəydən hakimiyyətdən uzaqlaşmasının səbəbini açıqlamağı xahiş etdim. Onun cavabı qısaca belə oldu:

-Elə bir durum yarandı ki, mən ya millətimin içində qalmaqla hakimiyyətdən getməli, ya da millətimdən ayrılaraq hakimiyyətimi qorumalı oldum. Mənə isə millətimin içində qalmağı hər şeydən üstün tutdum.

Bəli, Elçibəy millətini həyatda hər şeydən artıq sevir, daim onun içində olmağı, onun dərdləri və sevincləri ilə yaşamağı varlığının başlıca məqsədi sayırdı. Əgər milləti hakimiyyətdən çox sevmək qüsur sayıla bilərsə Elçibəydə gördüyüm yeganə eyib də elə budur!

Biz Elçibəyi itirməklə dahi bir şəxsiyyəti, milli azadlıq hərəkatının liderini yox, azman bir türk sərkərdəsini də itirdik. Bu itkinin göynərtisi türk dünyasında hələ uzun illər duyulacaq!..

02.09.2000

KAMİL VƏLİ NƏRİMANOĞLU. Azadlıq elçisi ölmür

(“Türklərin Azadlıq Elçisi” kitabından səhifələr)

Əbülfəz Elçibəy və ya sadəcə milyonlarla adamın dediyi kimi - Elçibəy.

Bu bir kəlmə sözün tutumunu, anlamını açmaq üçün neçə-neçə kitablar yazılmalıdır. Bu bir kəlmə söz böyük şəxsiyyətin, siyasət və elm adamının missiyasının açarındır.

...Nə qədər ki insan ölməyib, hər şey axıb gedir. Axıb gedən zamanın içində hər şey dəyişir və heç bir şey bütöv, tam görünmür. Ölüm zamanın durması, axan hər şeyin dayanmasıdır.

Elçibəy haqqında ilk kitabımı 1992-ci ilin aprelində 1-2 həftəyə yazmalı oldum. Axan-çağlayan zaman içində gördüklərimi, bildiklərimi ağ kağıza köçürməyə çalışdım. Əbülfəz bəyin siyasi portretini cizmaq istədim. Sonra onun haqqında amansız hücumlardan qorumaq, ədaləti ortaya qoymaq üçün onlarca yazılar yazdım. Amma o yazıların heç biri əsl, gerçək Elçibəy deyil. Yaşayan insan haqqında yazılan hər şey şərtdir - tənqid də, tərif də, təhlil də.

Bir xatirə. Əbülfəz bəy Yasamalda qardaşı Almuradın evində qalırdı. O zaman subay idi və rayondan qonaq-qara gəlməyəndə tək olurdu. Üst-üstə yığılmış taxtalar kitab dolabı rolunu oynayırdı. Və xeyli kitab dünyada ən rahat yerini tapıb razı halda Bəylə dostluq edirdi.

Bəy yerdə yatırdı. Yerə salınmış böyük yun döşək, mütəkkə, yastıq, iri güllü yorğan həmişə səliqə ilə yığılırdı...

Gündüzlər Bəyin qardaşı uşaqları ev-eşiyi səliqə-sahmana salırdı. Rəhmətlik dostumuz Vidadi gecənin bir vaxtı - saat 2-də, 3-də qəflətən deyərdi:

-Gedək, Bəyə baş çəkək, görək neyləyir.

Gedərdik və lifti hələm-hələm işləməyən binanın orta blokunda 7-ci mərtəbəyə qalxardıq. Taxta qapı arxadan bağlanmaz, həmişə açıq olardı. Bəy qapını arxadan kilidləməyi sevməzdi.

- Salam, Bəy! Xoş gördük!

- Ay salaməleyküm. Xoş gəldiniz, buyurun, bəylər!

Bəy, bir qayda olaraq, bizi qara kostyum, ağ köynək və qalstukda qarşıları. Heyrətdən donub qalardıq. Gecənin bir aləmində o səliqə-sahmanı görən Vidadi deyərdi:

- Bəy, vallah, siz prezident olacaqsınız. Elə bil, hər gün, hər saat bir ağ atın gəlib sizi prezident taxtına aparacağını gözləyirsiniz.

Qəhqəhə çəkib gülərdik...

İçəri keçib oturardıq. Ortaya çay gələrdi. Kələki xuruşu süfrədən əskik olmazdı. Adı sonralar bütün dünyaya yayılacaq kiçik dağ kəndinin məşhur pendiri, cevizi heç vaxt dadı-tamı

unudulmayacaq nemətləridi. Ancaq 20-25 ilin uzaqlığından o isti, məhrəm, xoşbəxt günləri xatırladan bir də o Kələki pendirinin, lavaşının dadı-tamı idi.

İlahi, söhbətlərin mövzusu nə qədər geniş və zəngin idi! Dövlət, mədəniyyət, ədəbiyyat, siyasət, ölkələr, dillər, adamlar...

Bəyin söhbətlərindən doymaq olmazdı. Az danışardı, danışanda ürəkdən, şövqlə danışardı. Öyrətmək, çox bildiyini anlatmaq ehtirası heç vaxt onu tərək etmədi. Sözü böyük mənasında MÜƏLLİM olan Əbülfəz bəyin məktəbi universitet, yaxsana, toyxana, çayxana... - insanlar olan hər yer idi. Bu məktəbin əbədi dərəsi Millət və Vətən idi.

Bəy Vətənin və Millətin dərəsinə anlatmaqdan, çətinliklərini, arzusunu, idealını ortaya qoymaqdan doymazdı.

İlahi, bitib-tükənməyən millət və Vətən eşqi ona haradan gəlmişdi? Neçə minillik əcdadındanmı, Naxçıvanın qəzəbdən qızarmış dağlarındanmı, Təbrizdən Ordubada əsən sərin küləklərdənmi, uzaq Altaydanmı, Krım ellərindənmi? Göylərdənmi? Uzaqlardan, lap uzaqlardanmı? Bilmirəm və heç vaxt bilməyəcəm.

Yenə bir xatirə. Mart ayında Ankarada müalicədə olan Bəy zəhmli və sərt baxışla həkiminə baxıb və deyib:

-Doktor əfəndi, mən siyasət adamıyam. Xəstəliyimi olduğu kimi bilməliyəm. Lütfən mənim durumumu olduğu kimi söyləyin, Tanrı eşqinə!

Həkim israrlı və nüfuzedici baxış qarşısında dözməyərək gözləri yaşarmış halda pıçıldayıb:

-Sayın cümhurbaşqanım, vidalaşmağımıza çox az zaman qaldı - 3-4 ay...

Bəy susur. Dərin fikirdən sonra ağır-ağır dillənir:

-Bəs mənim millətimin taleyi nə olacaq?..

... Bəy heç vaxt milləti tənbeh etmədi, onun qarasına bircə kəlmə söz demədi. Əksinə, həmişə millətin böyüklüyündən, əzəmətindən, şərəfli tarixindən danışdı. Bəy millətə Sabir - Mirzə Cəlil baxışı ilə Cavid - Hadi baxışını birləşdirirdi. O, milləti sevməklə tərbiyə etmək, eşq-məhəbbət, vürğunluqla yönləndirmək yolunu seçmişdi. Milləti söyənləri sevməzdi. Deyərdi:

-Bəy, onlar milləti bu günə gətirən səbəbi bilməyənlərdir. Millətə sən ağır gündə, yasda bax. Dilini, mədəniyyətini, milli varlığını əsrlər boyu saxlayan millətə kim pis desə ağzı əyilər.

Mirzə Cəlili, Üzeyir bəyi yetişdirən millət necə pis ola birlər axı? Çinə, rusa, farsa, ərəbə qarşı əsrlər boyu mücadilə verən millət türk millətidir. A bəy, vallah, türk milləti böyük millətdir. Onu böyük eləyənlər kiçikdir....

Bəyin ən böyük məktəbi çayxana idi. Çoxlarının hələ də anlamadığı çayxana rəsmi sovet orqanlarının yeganə alternativini idi. Çayxana Akademiyasının, Yazıçılar İttifaqının, Universitetin

qarşısında dayanan xalq təşkilatı idi. Rejim çayxanalarda ələşdirilirdi. Ədəbi əsərlərin rəsmiyyətdən uzaq qiyməti çayxanada verilirdi. Həmfikirlərin, "başqa cür düşünənlər" in yeganə toplantı yeri çayxana idi. Bəy hər gün çayxanaya gəlirdi. Hər gün Bəyin çayxana masasında qızğın mübahisə, dadlı bir ünsiyyət olardı. Bəyin tarixdən, siyasətdən, dindən, ədəbiyyatdan olan söhbətlərindən doyum olmazdı.

Bir dəfə Bəyin gözü doldu. Konfetlə çay içən dostumuza baxıb dedi:

-Görəsən, konfetlə çay içə-içə milləti zülmədən azad edə biləcəyikmi?

Millətin dərdi onu əzdiyi qədər də yaşadırdı. Millət eşqi ona o qədər ruh, inam vermişdi ki, o inam aşırıb-daşır və yavaş-yavaş minləri, on minləri ağuşuna alırdı.

Əbülfəz bəy üçün pis insan, pis türk də yox idi. Pis şərait, pis rejim, pis ideologiya var idi.

Heç kəs onu bir adamı pisləyən görmədi. Onun böyük ürəyində onu söyənlərə də məhəbbət çatırdı. Ən azı ona görə ki, insan kimi doğulmuşdu və hansı səbəbdənsə pis adam olmuşdu.

Bəy hər kəsə ləyaqətini qaytaran bir kişi idi. Bəy insanların məhv edilmiş, alçaldılmış mənliliyini, qürurunu özünə qaytaran misilsiz bir şəxsiyyət idi. Bəylə tanış olan əxlaqsız, azmış, pis yola düşmüş insan tövbə yoluna gəlirdi. Bəy o insanların mənliliyini özünə qaytarıb ləyaqəti, vicdanı ilə üz-üzə qoyurdu.

Onu söyüb iftira atan gədalardan biri Bəyin yanına gəlir. Bəy heç bir şey olmamış kimi onunla tamam başqa mövzuda söhbət edir, yaxın olduqları tələbək illərindən təmiz, xoş xatirələr danışır, xeyli söhbətdən sonra üzündən öpüb ayrılır. Adam sərxoş kimi səndələyir. İçi zəhər-zəmbərək dolu olan jurnalist qapının yerini tapa bilmir...

Bəyin incə yumoru heç vaxt bir insana, onu dolamağa qarşı çevrilməzdi. Bəyin kitabında adam dolamaq anlayışı yox idi. Çünki Bəy insan oğlunu, qardaşı olduğu türk övladını hüdudsuz bir məhəbbətlə sevirdi. Bəyi yaşadan bu sevgi idi.

Bəyin çoxlu dostları, yoldaşları var idi. "Yoldaşlarım", "dostlarım" sözünü o, Nəsiminin, Sufi-Mövləvilərin işlətdiyi anlamda işlədir və dərin-dərin yozurdu. Özü dediyi kimi, yoldaşları çox, dostları az idi. Bu dostlar tələbək illərindən, iş həyatından, milli azadlıq hərəkatından süzülə-süzülə gəlmişdi. Bəy dostlarına, yoldaşlarına inanırdı və onların heç birinə xəyanət etməzdi. Bu dostlardan onu satanlara, xainlərə Bəy, sadəcə, acıyırdı. Onların da ağrısını çəkirdi. Bəy xəyanət edənləri heç sayı salmazdı, onlardan gülə-gülə danışardı.

Milləti satanları rədd edərdi və heç vaxt bağışlamazdı.

Elçibəy bir türk idi. Və türk olmaqdan böyük zövq, sevinc və qurur duyurdu. Ancaq onun türklüyü kiminsə ingilisliliyinə, fransızlığına... tərs deyildi. Sayğı duyduğu millətlər içərisində millətinin dəyərlərini, qiymətini anlamağı, bəşəri ölçülərlə öz millətini ölçməyi insan olğunluğunun əlaməti sayırdı.

Bəyin qadınlara və uşaqlara münasibəti bir qeyri-adi aləm idi. Bəy bütün qadınlara, özəlliklə türk qadınına xüsusi hörmət və sevgi ilə yanaşırdı. Hərəkətverici qüvvəsində qadın olmayan hərəkəti, mədəniyyəti, təkamülü, dövləti qəbul etmirdi.

Qadın onun üçün həm ana, həm ilahi eşq, həm də nizam-ahəng demək idi. Bəyin rəhmətlik Dilarə Əliyevaya münasibəti Azərbaycan türk qadınına olan real münasibətinin göstəricisi idi. Bəy həyatın və şəraitin alçaltdığı qadınlara xüsusi sayğı ilə yanaşır və onlara xanım sözünü o qədər ürəkdən deyirdi ki, müraciət etdiyi qadına ləyaqətini qaytarırdı. Təsadüfi deyil ki, Azadlıq meydanında ləyaqətini geri alan onlarca qadın tövbə qapısından keçdi, günahlardan arındı.

Bəy istiqlalın açarını qadınlarda görür, qadına bizim milli psixologiyamızdan, adət-ənənələrimizdən gələn xüsusi qayğı və məhəbbət bəsləyirdi.

Onun mənə çox yaxın olan bir qadına dediyi sözü xatırlamağı özümə borc bilirəm:

-Sən mənim tək bacımsan. Allah mənə bacı verməyib. Mən bacı kimi səni seçdim. Çox istərdim sən də məni qardaş seçsən.

O qadın da Bəyi özünə qardaş seçdi. Və Allah şahiddir ki, Bəyi öz doğma qardaşlarından çox sevdi.

Bəyin böyüklüyü bir də özündə hər cürə instinkləri, tamah və nəfsi öldürməsi idi. Bəydə təbiətin və Tanrının verdiyi ailə sevgisini millət və Vətən sevgisi çoxdan əvəz etmişdi. Onun övladları da, ailəsi də o millətin içində bərabər sevgi payı olan insanlar idi. Prezident olarkən Universitetdə bir görüşdə birisinin "savaş millətin genefondunu məhv edir" iddiası Bəyi qəzəbləndirdi. Dedi:

-Millət yüz illər, min illər boyunca istiqlalı və haqq savaşı üçün genefond yığır və gərəkli vaxtda onu qurban verməyi bacırır. Millətin şəhidini millətin anası doğur. Və bu şəhid millətin, Vətənin dayağıdır.

Bəy sözün hər mənasında xarizmatik lider idi. Bu liderliyi ona Allah özü vermişdi. Şəxsiyyəti, ağılı, duyğusu, savadı, səbri, qətiyyəti, boyu-buxunu ilə Bəy seçkin insan idi.

Bəyin ayağının altını qazan düşməni belə şaşırırdan bu xarizmadakı sehr-ovsun idi.

Ən sədaqətli əqidə dostu, qardaşı Mirmahmud Fəttayev Bəyin ölüm yatağında söylədiyi müraciətlərin bir hissəsini ünvanına çatdırdı. Ağa Bəyin vəfatından 7 gün sonra, kədər hopmuş hüznü bir səslə bu müraciətləri oxudu. Bu müraciətlər bu dünyaya, insanlara son dahiyənə etirafları idi. Bu etiraflar ilahi etiraflar idi.

Bəy bəşəriyyətə düşmən kəsilən xərçəng xəstəliyini belə bağışladı. Xəstəyə aman verdiyi üçün bu qəddar xəstəliyə tərif söylədi. Bəy xərçəngin simasında ona hürənləri, onu incidənləri, onun yolunu kəsənləri də bağışladı. Bəy Allah naminə hər şeyi bağışladı. Bəy millət naminə

hər şeydən keçdi. Fikir-iman şəhidi bağışlamaya bilməzdi. Mən bir daha anladım ki, bağışlamaq böyüklüyün özü imiş.

Bəy millətlərin tarix boyu sürən yürüşlərinin mədəniyyətə gəldiyini, mədəniyyət yaratmaqla əbədləşdiyini söylədi. Bəy mədəniyyətin dövlət fəlsəfəsi olduğunu, güclü mədəniyyətlərin güclü dövlət yaratdığını, güclü dövlətlərin də amacının güclü, böyük mədəniyyət olduğunu gözəl bilirdi.

Bəy rasionalistdi. Ondakı əqilyucilik, ağıl gözü ilə insanın, dünyanın dəyərləndirilməsi Aristoteldən, Farabidən, İbn Sinadan, İbn Xəldundan gəlirdi.

Bəyin ağıl fəlsəfəsi türk törəsindən, ata sözlərindən, dastanlarından, eləcə də Tövrətdən, Qur'andan, Şərq-Qərb qaynaqlarından gəlirdi. Bəy mifi, sehri, sezgini, təhtəşüür ilqımlarını deyil, əqli, mühakiməni, sübutu, dəlili, ağıla söykənən metodu qəbul edirdi.

Bəy insan və cəmiyyətin elmi idrakı yolunun həm yolçusu, həm də yolgöstərəni idi.

70-ci illərin əvvəli idi. Mən Universiteti yenicə qurtarmışdım. Bəy aspiranturanı bitirmiş cavan müəllim idi. Qan-qan deyirdi, ağızından çıxan hər kəlməyə cavabdeh idi.

Bəyin yanında hərzə-hərzə danışmaq, millətin ünvanına güldən ağır söz demək, Vətənin bir tükünə toxunmaq mümkün deyildi.

Özü üçün, ailəsi üçün yaşamayan, çarpışmayan, insanların son mögikanı olduğu üçün Bəydən baxanda hər şey süd kimi aydın görünürdü.

Bəy köhnə sovet məkanının ən görkəmli dissidentlərindən biri idi.

Bəy orijinal düşüncəli fikir adamı, alim idi.

Bəy milli azadlıq hərəkatının əvəzsiz lideri idi.

Bəy Bütöv Azərbaycan ideologiyasının çağdaş yaradıcısı və təşkilatçısı idi.

Bəy türk dünyasının Alparslan Türkeşdən sonra Başbuğu idi.

Bəy böyük atatürkçü və Atatürk ideyalarını çağdaş dünya stratejisi üçün uyğulayan, açıqlayan böyük ideoloq idi.

Bəy böyük demokrat idi. Milli demokratik mübarizənin nəzəri və təcürbi yaradıcılarından, iştirakçılarında biri idi.

Bəy misli görünməmiş dost, təcürsüz insan idi.

Bəy Böyük Bəy idi.

Bəyi Tanrı verdi, Tanrı da aldı...

...Günlərin bir günü Bəyin Yasamalda yaşadığı evə getdim. Bəy üzünü qırxmamışdı (o zaman saqqal saxlamırdı). Gözləri qıpqırmızı idi. Stolun üstündə volokardin şüşəsi vardı. Bəylə zarafat etmək, könlünü açmaq istədim. Heç özündə deyildi. Qəzəbli görkəmi, ağarmış rəngi onun halının özündə olmadığını göstərirdi.

-Bəy, xeyir ola, niyə kefiniz yoxdur? Bəlkə şəhərə düşək, bir çay içib söhbət edək?

Dinmədi. Siqaret yandırdı. Əsəbdən əlləri əsirdi. Qəflətən dilləndi:

-Yox, bəy, mən sizin kimi dözümlü, səbrli deyiləm. Bu millətin razı halı məni çatladır. Mən dözmürəm. Dözə bilmirəm, qardaş, sabahdan açıq mücadiləyə başlayacağam. Qoy məni bir də həbs etsinlər. Sibirə göndərsinlər. Öldürsünlər. Bəlkə millət ayla. Bu zülmə, məşəqqətə dözmək olmaz. Dözmək olmaz!

Bəy o qədər kəskin, qəti danışdı ki, ünümüz qurumuşdu. Millətin əlacsız, razı halı Bəyi çığına döndərmiş, səbrli insan itaətin, dözümlünün bitdiyini daxildən gələn üsyanı ilə ifadə etmək məcburiyyətində qalmışdı.

Tövratda bir kəlam var: "Hər şey keçib gedir". Bəyin qəzəbi də 1987-88-ci illərdə keçib getdi. Xalq oyandı. Haqqını tələb etmək üçün Azadlıq meydanına çıxdı.

Üçrəngli bayrağımız göylərə qalxdı, milli himnimiz yasaqları yıxdı.

Latın əsaslı əlifbamız, dilimizin və xalqımızın doğma türk adı özünə qaytarıldı.

Test imtahanları ali məktəblərin rüşvət ehramını yıxdı.

Milli pulumuz işıq üzü gördü.

Millətimizin balalarına 80-dən yuxarı yeni milli dərslik verildi - hamısı da latın əlifbasında.

Rus ordusu Azərbaycan ərazisindən çıxarıldı.

İlk tələbə dəstəsi universitet təhsili almaq üçün qardaş Türkiyəyə göndərildi.

Milli Məclisimizdə yüzlərcə demokratik qanun qəbul edildi.

Demokratik Azərbaycan mediası formalaşdı.

Rüşvət, korrupsiya mexanizminə öldürücü zərbə vuruldu.

Milli Ordunun gücləndirilməsində ən ciddi addımlar atıldı.

Səhvlər olmadımı? Əlbəttə ki, oldu. Səhv etməyən yalnız Uca Tanrıdır. Bəy bu səhvləri son müraciətində də etiraf etdi.

Səhvlər inamdan və ələcsizliqdan doğdu - vətəndaş müharibəsini önləmək üçün, rusiyalı qüvvələrin, iranyönlü güclərin qarşısını almaq üçün. Aldanmaq hələ uduzmaq deyil.

Azərbaycan strateji yolunu dəyişmədi - istəsələr belə dəyişdirə bilmədilər. Azərbaycan xaricdən idarə olunan qəddar düşmənlərdən təmizləndi. Nisbi sakitlik nəfəs almağa imkan verdi. Yorulduq, əzildik, amma ruhdan düşmədik.

Bəy öz vətəni Kələkidə sürgün həyatı keçirməyə məcbur oldu. Doğma kəndində Bəyə bir gün də olsun rahatlıq vermədilər.

Korrupsiya, rüşvət, dilənçilik, təslimçilik, zülm, avtoritarizm ən çox sadə insanları yaraladı, demokratiyanı sarsıtdı.

Prezident seçkilərində, Millət Məclisinə seçkilərdə özbaşnalıq baş alıb getdi. Fəqət bu ağır illərdə Elçibəy məktəbi yenidən formalaşdı. Bu məktəbin avtoritarizmə, antidemokratiyaya qarşı mücadiləsi uğurlu oldu. Üzünü prezident vəzifəsini ifa edən Heydər Əliyevə tutan İsa Qəmbərin "Sənin dövründə azad gəzməkdənsə dəmir barmaqlıqlar arxasında oturmaq şərəflidir" deməsi siyasi mücadilə sərhədlərini müəyyənləşdirdi, insanlara ruh, ilham verdi. Zaman keçəcək, biz o sözə dəfələrlə qayıdacağıq.

Əli Kərimov, Mirmahmud Fəttayev, Əli Məsimov, Pənah Hüseynov, Etibar Məmmədov, Fazil Qəzənfəroğlu, Flora Kərimova, Qulamhüseyn Əliyev, Arif Hacıyev, İlyas İsmayılov, İbrahim İbrahimli, Rafiq İsmayılov, Nəsim Nəsimli, Arif Rəhimoğlu, Cəmil Həsənli, Nazim Müzəffəroğlu, Nəriman Qasımoğlu, Sərdar Cəlalov, Akif İslamzadə, Vurğun Əyyub, Zəlimxan Məmmədli, Novella Cəfərova, Almaz Məmmədova, Nüşabə Sadıqova, İbrahim Vəliyev, Aydın Kərimov, Oqtay Qasımov, Sülhəddin Əkbər, Qüdrət Həsənquluyev və onlarca, yüzlərcə siyasi mübariz; ziyalılardan Vaqif Səmədoğlu, Ramiz Rövşən, Vaqif Bayatlı Önər, Cavanşir Quluyev, Məzahir Afşar, Rüstəm Behrudi, Mehriban Vəzir, Ədalət Tahirzadə, Cəfər Qiyasi, Rauf Arifoğlu, Arif Əliyev, Sevil Nuruyeva, gənclər və qadın təşkilatları, saysız gənc jurnalistlər... Elçibəy məktəbinin yetirmələri, o məktəbin tələbələridir.

Elçibəylə son telefon danışığımda hələ uşaqlıqdan, Kələkidə yanında olarkən tanıdığı oğlum Toğrul təriflədi:

-Maşallah, gözlədiyimiz oğullardan biridir Toğrul.

-Bəy, sizin əsgərinizdir, - dedim.

-Yox, millətin əsgəridir!

Hər bir tələbəsinə beləcə - millətin əsgəri kimi baxmaq Bəyin əxlaq norması idi.

İllər keçəcək, Azərbaycan tarixinin sabahı Elçibəy məktəbinin olacaq.

Elçibəy məktəbi bugündə sabah deməkdir. Bu məktəb demokratiya, millətsevərlik, insansevərlik, hüquqi dövlət, xoşbəxtlik məktəbidir.

Bütöv Azərbaycan uğrunda, bütöv türk dünyası uğrunda mübarizə Elçibəy məktəbinin məramı, məqsədidir. Elçibəy məktəbi sabah Təbrizdə, Marağada, Şuşada yenidən doğulacaq.

İndi meydanlarda, mitinqlərdə, bayramlarda, həyəcanlı, taleyüklü günlərdə ən çox eşidiləcək söz ELÇİBƏY kəlməsi olacaq. Bu söz içində Azadlıq, Dövlətçilik, Bütövlük, Türklük, Məmmədəminçilik, Atatürkçülük, Türkeşçilik, Demokratiya, İnsan Haqları, Milli Hüquqlar, Mücadilə... anlayışları ən qısa, doğma şəkildə ifadə ediləcək. Bütün bu anlayışların, yanğuların vəzifəsini tək bircə həmin söz ləyaqətlə, vicdanla, aydan arı, sudan duru bir təmizliklə yerinə yetirəcək.

Nə mutlu Elçibəyə! Nə mutlu bizə! Nə mutlu türkə!

Şair Ramiz Rövşənin bir sözünü təkrar etməyə bilmirəm: "XX yüzillik Məmmədəminlə başladı. XX yüzillik Elçibəylə bitdi"...

Elçibəy böyük mübahisədə Şeytana qalib gəldi. Allahın dediyi oldu: "Şeytan, sən onun zahirinə yox, batininə bax. Nədən yaranmağına yox, haraya gedəcəyinə bax". Elçibəy varlığı və Elçibəy ölümü Allahın qələbəsidir - insan böyükdür, insan gözəldir, insan Tanrının bir zərrəsidir. Atəşdən yaranan Şeytan torpaqdan yaranan İnsana təslim oldu. Doğrudan da, insan var ki, Allahın zərrəsi olduğu üçün Allaha qovuşur. İnsan var ki, Şeytanın zərrəsi olduğu üçün Şeytana qovuşur.

...Sufi fəlsəfəsində bir məqam var. Özünü ucaldan, insanlara heyran edən mürsid böyük olanın o yox, Allah olduğunu təsdiq etmək üçün qəsdən səhv edir, artıq hərəkətə yol verir, özünü bilərəkdən endirir.

Elçibəy həyatı və ölümü ilə də sufi mürsidliyinin yolunu getdi - böyük olanın Allah olduğunu təsdiq etdi.

...İnsanlar onun sirr açmasını gözləyirdilər. İnsanlar kimlənsə adlarının deyilməsini gözləyirdilər. Son müraciətlərində Elçibəy sirr-filan açmadı, ad da çəkmədi. Milləti bölə bilən, xalqı parçalaya bilən sirri, özü üçün nə qədər ağır və ziyanlı olsa da, açmadı və özü ilə o dünyaya apardı. Ad çəkməyə tərəf olmadı, çünki o, ilahi tərəf idi - ilahi tərəflər çəkişmə tərəfi ola bilməz.

Doğrudan da, Bəy demişkən, hər şeyin zamana ehtiyacı var. Sirləri və adları insana zaman özü açacaq. Səbrli olaq. Allahın bir adı da Səbrdir.

Heç kəs onu qoluacaq köynəkdə görmədi. Heç kəs onu özü üçün bir şey istəyən görmədi. Hes kəs onun dilindən küfr, söyüş, qaba, yaman sözlər eşitmədi. Dostunu da sevdi, düşməni də. Həyatı da sevdi, ölümü də. Haqqını halal etdi. Allah da onun haqqını halal etsin. Qoy Allah vəfa borcunu verməyən dövlətləri, dövlət adamlarını da bağışlasın. Allah bağışlayandır. Elçibəy də bağışlamaq üçün dünyaya gələnlərdəndir. Sifarişlə danışanları, öz doğma balalarını aldadanları, haqqı tapdalayanları, nankorları, nakışiləri, qanmazları, avamları, namussuzları, şərçiləri, böhtançıları, baş tutanları... Allaha tapşırıq - Özü bilən məsləhətdir.

...İndi o, şəhidlərin yanındadır. Şəhidlər onu gül-çiçəklə qarşıladılar. Alnından öpdülər, "xoş gəldin" dedilər, ona qovuşdular və rahatlandılar. O artıq Mirzə Cəlillə görüşüb, Sabirlə də, Atatürklə də, Məmmədəminlə də, dostlarla da, qohumlarla da. Ölümünə mübarək alıb, ruhları sevindirib. Ölümün mübarək, Böyük Bəy! Ölümün qutlu, ustad!

...O, xəbərdarlıq etməyə gəlmişdi. Elçi xəbərdarlıq etdi və getdi. Bizə ondan Ruh, Əqidə, Yol, Əxlaq qaldı.

Bizə Azadlıq eşqi adlı bir sərvət qoyub getdi!

QƏRİB QAFQAZLI. Gəldi, xilas etdi və getdi

Əbülfəz Elçibəylə Vaşinqtonda "Amerikanın səsi" radiosu Azərbaycan bölümündə radio yazarı, müxbir, prodüser və spiker olaraq çalışdığım - 1988-ci ildə Sovetlər Birliyində başlayan çatlamların Azərbaycana necə təsir göstərəcəyi mövzusunda apardığım radio söhbəti zamanı tanış olmuşam. Onun qurtarıcı bir lider şəxsiyyətinə o zamandan inanmış və yaxın ardıcılı olmuşdum.

Radionun Azərbaycan, Özbəkistan, Gürcüstan, Ukrayna və Əfqanıstan bölmələrində çalışanlara "Freedom Fighters" ("Azadlıq savaşıçıları") deyirdilər. Bizi belə çağırmaları xoşuma gəlirdi.

Azərbaycanın bağımsızlığı üçün verdiyim savaşda özümü bir adsız qəhrəman kimi görür, adımın Əbülfəz Əliyev (Elçibəy) ilə bir siyahıda yer almasından böyük qürur duyurdum. Azərbaycan öz bağımsızlığına qərar verərək Moskvadan daha əmr almayacağını açıqladığı gün "Amerikanın səsi" radiosunun koridorlarında sevincdən hayqıraraq dolaşır, dostlarımla qucaqlaşırıdım.

Dəhlizdə bu ruh yüksəkliyi ilə göylərdə uçarkən, bir dost əli arxadan omuzuma toxundu. Geriyə dönüb baxdım - "Amerikanın səsi" radiosundakı caz proqramlarıyla ad çıxarmış V.Kannoverdi. Yaxasındakı qızıl "mikrofon" rozetini çıxardı və mənim yaxama taxaraq dedi: "Qazandın, savaşıçı...".

İlk öncə səsiylə uzaqdan-uzağa mikrofonla tanış olduğum Elçibəylə Bakıda 1991-də şəxsən tanış olduğumda özümü türkçülük məktəbində Əbülfəz Elçibəyin bir tələbəsi kimi hiss etdim.

Milləti ona layiq olduğu adı vermişdi. Türklük aləminin Elçibəyi mənim də Bəyim, Böyük Bəyim oldu.

Elçibəylə ilk dəfə görüşməyimi Firidun Cəlil Ağasıoğlu təmin etmişdi. Məni Azərbaycan Xalq Cəbhəsinə ilk dəfə prof. Dilarə Əliyeva ilə Firidun bəy apardılar. Heç unutmaram - "İnturist" otelində assistenti, indiki xarici işlər naziri Vilayət Quluyevin dosentlik ünvanını alması münasibətilə verilən ziyafətdə bir az yubanmış və görüşə vaxtında gedə bilməmişdik. Dilarə xanım dəfələrcə Elçibəydən üzr dilədi və məni onun qarşısında zor durumda qalmaqdan qurtardı.

Elçibəyin iş otağını, toplantı otağını və dava yoldaşlarının çalışdığı otaqları görüncə xəyalımdan məktəb çağlarında öyrəndiyim və Atatürkün Qurtuluş Savaşımızda yararlandığı uyğun iş şəraiti gəlib-keçdi.

Atatürkün apardığı milli mücadilə ilə Elçibəyin mücadiləsi arasında bənzərlikləri və ortaq yönələri arayıb tapmağa çalışırdım. Ancaq orasını düşünə bilmədim ki, Elçibəyin müdafiə naziri Rəhim Qaziyev rusların adamı olacaq və Kremlə işbirliyində bulunacaq. Milli bir şair olaraq zühur edən, Azərbaycanın suyunu içib duz-çörəyini yeyən və bir vəzifə verilmədiyi üçün Elçibəyi arxadan xəncərləyəcək bədbəxtlərin çıxacağını yuxumda görsəm inanmazdım. Amma oldu. Belə bədbəxt və namərdlər çıxdı. Sonra da gəlib Elçibəyin cənazəsində "timsah göz

yaşı" tökdülər. Bir də, onu hesab edə bilmədim ki, Elçibəy "kağızdan qaplan" və adamcıqlarla "dava yoldaşımıdır" deyə yola çıxdı.

Elçibəyə "yaxşı bir atatürkçüydü, Atatürk heyranıydı, Atatürkün nəfəriydi, Atatürkün əsgəriydi" deyə bilərik. Onu Atatürklə əsla müqayisə edə bilmərik. Bircə düşünün ki, Kazım Qarabəkir Paşa və ya marşal Fevzi Çakmak düşmənlə işbirliyi yapacaq, Atatürk də bunu qəti dəlilləri ilə yaxalayacaq və bağışlayacaq.... Heç belə şey ola bilərdimi?.. Belə bir şeyi düşünmək türk olan bir insanın qanını dondurmağa yetər.

Elçibəyin vəfatından öncə Ankara Xəstəxanasında qələmə aldığı vəsiyyəət və etirafı arasında yer alan "xətələri oldu" dediyi mövzulardan biri bu idi. Vətən xainlərini bağışlamasının xəta olduğunu çox gec anladı və etiraf etdi.

Atatürkün uğurlarından örnək alaraq yalnız böyük hədəflərə yönəldi. Böyük düşünməsinə bilirdi. Rəhmətlik Turqut Özalı çox bəyəniydi və ən az onun qədər praktikdi. İşləri süründürmədə buraxmazdı və buna nifrət edərdi. Düşündüklərindən bəzilərini bacara bildi. Heç bir liderin bu gün belə bacarmadığı bir olayı gerçəkləşdirdi - rusları Azərbaycan torpaqlarından əbədi qovdu. Universitetlərə girişi Türkiyədəki kimi mərkəzi yerləşdirmə sisteminə bağladı və bu sahədə geniş yayılmış rüşvətin kökünü kəsdi. Azərbaycan qadınlarının yerlərdə sürünməyə deyil, başa tac olması gərəkliliyinə inandı və tətbiq etdi. "Cənnətin açarı anaların ayağı altındadır" sözüne ürəkdən inandı və Azərbaycan qadınlarının təşkilatnaraq öz haqq və hüquqlarını aramasına fürsət verdi. Azad mətbuat onun zamanında doğuldu, gelişdi və bugünkü olğunluğuna yetişdi. Siyasi partiyalar Elçibəy zamanında doğuldu. O olmasaydı bu gün Azərbaycanda siyasi partiyaların durumu Özbəkistan, Qırğızistan, Türkmənistan və Qazaxıstandan fərqli olmayacaqdı. O, öz vəzifəsini və gələcəyini fəda edib Kələkiyə getməsəydi bu gün doya-doya seyr etdiyimiz Bakının bu gözəllikləri olmayacaq, Qroznı kimi bir xarabaya dönəcəkdə.

Bunları düşündükcə ömründə demokratiya və bağımsızlıq görməmiş bir insanın öz millətinin önünə düşərək onu zülmətdən işıqlı dünyaya çıxararkən qarşılaşdığı çətinlikləri sayğıyla ayaq üstündə alqışlamaq məcburiyyətini hiss edirəm.

Türklüyə, türkçülüyə və türkün böyüklüyünə, onun şanlı tarixinə toz qondurmazdı və qondurmadı.

Mənə dünyanın ən böyük şərəf bəlgəsini verdi və məni şərəfləndirdi. Rus tanklarının Bakını işğal etməsinin birinci ildönümü üçün Vaşinqtondan başlayaraq Azərbaycana, Rusiyanın çeşidli şəhərlərini dolaşaraq Bakıya vaxtında çatan ilk "Qərb"li jurnalist mən olmuşdum. Yüzlərcə foto çəkmiş və bir o qədər insanla reportaj aparmışdım. Hazırladığım material çalışdığım qəzetdə "Tankların altında keçən bir il" başlığıyla 15 gün dalbadal çıxdı.

Xanım Xəlilova ilə Elçibəyin ozamankı Xalq Cəbhəsi binasındakı sədr otağına getdik. Elçibəy mənə vəsiqə üçün bir fotomu istədi, yardımçısı Oqtay Qasımovu çağırdı, ona verdi və nələrsə söylədi. Elçibəylə bərabər toplantı salonuna endik. Orada olanların hüzurunda: "Qərib Qafqazlı, Azərbaycana etdiklərinizin qarşılığında sizə qızıldan bir şərəf medalı vermək istərdim. Xalqımızın durumunu bilirsən. Səni Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin Amerika təmsilçisi

olaraq görəvləndirirəm. Bu vəsiqəni qızıldan bir şərəf medalı olaraq qəbul et", - dedi. Beləliklə, həyatda uşaqlarıma qoyub gedəcəyim ən böyük şərəf vəsiqəsinin sahibi oldum.

Bugünə qədər bu vəsiqəni şərəflə daşımışam. Gərəkən yerlərdə işlətmişəm. Səmimi olaraq etiraf etmək istəyirəm ki, bu vəsiqəni göstərdiyim hər yerdə etibar gördü. Etibar görənsə vəsiqə deyil, onun üzərində yer alan Əbülfəz Elçibəyin imzasıydı. Bu təmsilçilik bəlgəsiylə Amerikada Senata, Nümayəndələr Palatasına, Xarici İşlər Nazirliyinə və müxtəlif siyasi məqamlara Elçibəyi təmsil edərək getdim.

Ankaraya müalicə olunmaq üçün gəldiyində yanına kimsəni buraxmırdılar. Ana giriş qapısında, qatlarda və yatdığı qatda təhlükəsizlik əməkdaşları və polislər vardı. Bu nöqtələrin hamısından Bəyin etibarlı imzasını daşıyan bu təmsilçilik bəlgəsiylə keçdim.

Böyük Bəyin Ankarada yatdığı günlərdən biriydi. Başbakanlıq İdarəni Gəlişdirmə başkanı, ömürlük ölküdaşım - Biləcikdə dövlət qurmuş yörülərdən olan prof. Gürol Banger ilə önəmli bir layihəni təqdim etmək üçün Baş nazir müstəşarının (birinci müavininin -red.) yanına gəldik. Normal olaraq, təhlükəsizlikdən keçməmiş gərəkirdi və keçdik. Ana qatdakı nəzarət məntəqəsinə gəldiyimizdə prof. Banger əlini pencəyinin yaylıq cibinə atdı və oradan ay- ulduzlu görkəmli Başbakanlıq kimlik kartını çıxarıb göstərdi. Məsul təhlükəsizlik əməkdaşı "buyurun keçin, əfəndim" dedi. Sıra mənə gəldi. Prof. Banger məni gözləyirdi. Böyük bir inamla mən də onun kimi əlimi pencəyimin yaylıq cibinə atdım və oradan eynən onun etdiyi kimi, türk mavisini, üzərində AXC hərfləri yazılmış Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin təmsilçilik bəlgəsini çıxardım və əməkdaşa uzatdım. Açdı, baxdı, incələdi. Sonra bəlgəni sol əliylə mənə uzadarkən salama durdu və "buyurun keçin, əfəndim" dedi. Prof. Banger bu hərəkəti görüncə polisin yanına gəldi və "nələr olur, nədən salama durdun?" deyərək soruşdu. Polis çox sakit bir şəkildə "o bəlgədə bulunan Əbülfəz Elçibəyin imzasının eşqinə salama durdum, əfəndim" dedi.

Müstəşarın otağına gedən koridorda prof. Bangerlə gedərkən savaşa cəbhəsindən dönmüş bir qurtuluş savaşıçısının ədasiyla - başım dik və yalnız Elçibəy kimi irəliyə baxaraq yeridim. Başımı dik tutaraq yeriməyimə səbəb olan şeyin verdiyi zövqlə məst oldum.

Bəy çox diri idi. Diri sözlüydü. Qıvrıqdı, qıvrıq bir zəkası vardı. Abdal kimi, başına gün vurmuş ərəb kimi miskin, əzgin yeriyən, mızımı, hər şeydən şikayət edən insanlardan xoşlanmazdı. O, problemlərdən deyil, problemlər ondan qorxardı. Sözüünü əsirgəməz, anında oğuzcasına və aşiqca söylərdi. Qeybət etməzdi. Buna təşəbbüs edənləri susdurardı.

Elçibəy kimsəyə qarşı kin saxlamazdı. Onun yanlışlıqlarını, yaxud doğruluqlarını araşdırmaq mənə düşməz. Amma bildiyim bir şey var - o, dostuna da dost, düşməninə də dost idi. Səbəbini soruşanda "bəlkə onu bu şəkildə hərəkət etməyə zorlayan zahiri qüvvələr və ya səbəblər vardır" deyib keçərdi.

Ayağından tutub dartaqları vecinə almaz, onlarla ağız-ağıza verməzdi. "Bəy, müdaxilə etsənizə, nədən çəkinirsiniz?" deyənlərə "Şair Sədi ilə quduz it" hekayəsini anladardı.

Tarixi həm yaradır, həm də yaşardı. Onun xəmiri xasdı və mənsub olduğu millətin torpağından yoğrulmuşdu. Elinə, dilinə, belinə sahib çıxan və bunları yaşayan bir Türk Atasıydı.

Cümhurbaşqanı seçildikdən sonra Elçibəyi Bakıda iqamətgahında ziyarət etdik. Türkiyədən gedən 100 adamlıq bir "dəlilər" qrupuydu. Kimlər yoxdu ki! Mustafa və Sevgi Kafalı xocalar, Turan Yazqan, Rıfat və Sevinc Çokum, rəhmətlik Nəjdət Səncərin yoldaşı, Əsliyuca Ərdoğan və Yağmur Tunalı. Hər kəsindən təmsilçilər vardı qrupumuzda. Axşam Etibar Məmmədov bizim qrupun şərəfinə bir axşam yeməyi verdi. Elçibəy yeməkdə "masabəyi" seçdi və sırasıyla söz verirdi. Sonra mənə döndü, "indi Qərib Qafqazlıni dinləyəcəyik. Bizə ürək sözlərini söyləyəcək" dedi.

Ürəyimdə dağlar qədər söz vardı. Haradan başlayım deyə düşünürdüm. Bilmirəm hansı şeytan aqlımı aldı, qeyri-ixtiyari olaraq ağızımdan bunlar çıxdı:

-Əfəndim, qərblı alimlər Azərbaycanla bağı yazdıqları əsərlərdə "Azərbaycan Şərqi Fransasıdır, aydın və qabaqcıl fikirlər bütün Şərqdə Azərbaycan torpaqlarından qaynaqlanmışdır...".

Elçibəy cümləmin ardını gözləmədən sözümlü kəsdi:

-Orada saxla... Azərbaycanın Qərbi təqlid etdiyini kim söyləməyə cəsəret edə bilər? Azərbaycan türkünün gözəl fikirlər irəli sürməyə və yaradıcı olmağa qüdrəti yoxdurmu? - dedi.

Daha sonra bütün dəvətlilərin hüzurunda mənə: "Sənin Qərib Qafqazlı adının sonundakı Qafqazlı qisimini geri aldım, qal indi Qərib... İstərsən bundan sonra sənə Qərib Fransalı desinlər", - deyərək mənı ağızımı açmağıma peşman etdi. Bəyin bu sözləri sağlı-sollu ciyərlərimə gedən iki top gülləsi kimi nəfəsimi kəsdi. Yavaşca yerimə oturdum. Boşqabdakı yemək mənə yeddi başlı əcdaha kimi görünməyə başladı. Özümü zorladım, yeyə bilmədim. Loxmalarım ağızımda böyüdü, uda bilmədim.

Bu qədər nüfuzlu bir türk dünyası aydınları qrupu qarşısında ürəyimdəki sözümlü söyləmə haqqımı heç tanımadığım bir "Qərb"li elm adamının sözlərinin ucbatından itirmişdim. Ən acısı - bir ömür boyu şərəflə, etinayla, diqqətlə tozdan, ləkədən, çirkablardan qoruduğum, Qərib Qafqazlı olaraq bilinən adamın ən xas və görkəmli qismi olan "Qafqazlı" tərəfini itirmişdim. Dərdlərimlə türk ellərində bir "abdal" kimi gəzən qəriblərdən biri olmuşdum. Nə tərəfdən baxsanız "pərişanlıq", "yalnızlıq", "itilmişlik", "qaxılmışlıq", "zəlillik" və "zəbunluq" ərz edən "Qərib" adıyla ortada yalqız qalmışdım.

Aradan altı ay keçdi. Bəyin "yasaqlama"ısıyla adımın yarısını itirmişdim. Dəngəm pozulmuşdu. Yaza bilmirdim. Cıza bilmirdim. Dostlara Amerikadan telefon edərkən əskidən olduğu kimi "Mən Qərib Qafqazlı..." deyə bilmirdim. Zəng edərkən "Mən Əhməd Əli..." deməyə başladım. Qarşı tərəfdəki səsin "Kim?.. Bağışlayınız, seçə bilmədim..." sözünü dostlarımdan eşitməyim mənı ağırtmağa başlamışdı. Quyruğu dibindən kəsilmiş yarış atına bənzəyirdim.

Amerikada - Virciniyadakı evimizdə yoldaşım Müşərrəf, qızım Aybikə və oğlum Murad Xan ilə axşam yeməyindəydik. Telefon çaldı. Yoldaşım qaldırdı və mənə: "Qərib, telefon sənədir. Kələkidən axtarırlar", - dedi. Telefondakı Oqtay Qasimovdu. "Bəy sizinlə danışmaq istəyir", - dedi. Bəy telefonda: "İlk öncə adının Qafqazlı hissəsini sənə geri qaytardığımı bildirmək istəyirəm. İkincisi, sənə fəksləyəcəyim məktubu tərcümə et və xarici işlər naziri Olbrayta mənim adımdan çatdır", - dedi.

Bəyin səsini yenidən eşitmək və adımın bütövünə yenidən qovuşduğum məni hədsiz sevindirdi.

Elçibəyin gerçək dostlarından ona zərər gəlmədi. Onun mərhəmət etdiyi və bağışladığı insanlardan zərər görməsi ağılasığmaz tarixi bir hadisə olaraq gələcək nəsillərə qalacaqdır.

Elçibəyi arxadan vuranlar, öz çıxarları, dünyəvi ləzzətləri üçün gerçək mənada Azərbaycanın qədərini və gələcəyini qətlə yetirənlər bu gün olmasa belə sabah tarix önündə hesab verəcəklər. Bunu yetişməkdə olan, Elçibəy fikirləriylə silahlanmış gənc Azərbaycan alimləri dəlilləri ilə tapıb ortaya çıxaracaqlar. "Mənə bir vəzifə də tapşırmadı... Mən onun Şəkiddə yüksək səs top lamasına kömək etdim" deyən ucuz "milli qəhrəman"lar bu sözlərinin altında əbədiyyətə qədər acı və izzət çəkəcəklər.

Elçibəy, hər zaman "içimizdən xainlər çıxmasa düşmən bizə qalib gəlməz" deyərdi. Bəyə qarşıdan gələn mərd düşmən zərər verə bilmədi. Ruslar buna bir dəfə təşəbbüs etdilər və Elçibəy zamanında Azərbaycandan əbədi olaraq sökülüb atıldılar.

Əgər Tanrı nəsb etsəydi, Türk Dünyası bir Bayraq altında birləşə bilsəydi və Böyük Turan Elini qurmuş olsaydı, demokratik yolla Turan xaqanını seçmək üçün sandıq başına gedilsəydi Elçibəy o sandıqdan Turan xaqanı olaraq çıxardı.

O, Elçibəydi. Bəyimiz, Böyük Bəyimizdi. Azərbaycanın mütləq bağımsızlığı üçün göndərilmiş bağımsızlıq elçisiydi. GƏLDİ, XİLAS ETDİ VƏ GETDİ.

LALƏ ŞÖVKƏT. Milli ruhumuzun sahibi

I. ELÇİBƏY MƏNİM ÜÇÜN KİMDİR?

Mənim təbiətimə, ruhuma çox doğma bir insan.

Elçibəy ilə 1990-cı ildən yaxın olmuşam. Tanışlığım isə 1988-ci ildəndi. Yaxınlıqla tanışlığın fərqi ondan ibarətdir ki, düşündüyümüzü bir-birimizdən ehtiyat etmədən açıq müzakirə edirdik.

Söhbətlərimiz bu 10 ildə çox olub...

Bizim söhbətlərimiz adətən nə siyasi strategiyadan, nə seçkilərdən, nə partiyalararası münasibətlərdən gedib. Əsasən millətdən, onun dərdindən, ağrısından, ədalət və ədalətsizlikdən, mənəviyyat və mənəviyyatsızlıqdan olub...

Siyasətdə bizim baxışlarımız bəzən fərqli olsa da bunu müzakirə etmirdik. Ona görə ki, bizi yaxınlaşdıran, bir-birimizə doğma edən əsas amil var idi - həyatımızın mənası olan Azərbaycanın və millətin mənafeyini hər şeydən üstün tutmaq.

Elçibəy mənim üçün yeganə adam idi ki, biz onunla susaraq danışırıdık və bir-birimizi baxışla başa düşürdük.

Elçibəy böyük bir İnsan idi. Daxildə nə qədər mürəkkəb idisə zahirən o qədər sadə idi.

Böyük vəzifə sahibi, böyük var-dövlət sahibi olmaq asandır.

Böyük İnsan adına layiq olmaq müstəsna haldır.

Nədir Böyük İnsan?

Böyük məqsədi olan və ömrünü onun uğrunda qurban verən İnsan. Hər bir vasitəyə bəraət qazandırmayan, yalnız mənəviyyat və əxlaq üzərində qurulan yolla gedən, ləyaqətini, əqidəsini, məğrurluğunu üstün tutan. Əyilməyən, sınımayan, mərdanə yaşamağı və ölməyi bacaran İnsan. Budur Böyük İnsan!

Budur Böyük bəy!

Budur Elçibəy!

II. MƏNİ HEYRƏTLƏNDİRƏN CƏHƏTLƏR

Elçibəydə köhnə kişilərimizə xas olan (onların çoxunu 37-ci ildə məhv etdilər) ağırlıq, daxildən gələn yüksək mədəniyyət var idi. O, yüksək ədəb, mərifət, qanacaq sahibi idi.

Mən bir dəfə də olsun Elçibəy tərəfdən yüngüllük, yaxud mədəniyyətsiz bir hərəkət görmədim. Və bu, zahiri görüntü deyildi - bu, onun içindən gələn xüsusiyyətləri ilə tamliq təşkil edən davranış tərzi idi.

Hətta onun rəqs etməyi də özünəməxsus ağır bir tərzdə idi və ona görə də cazibəli idi.

Bizim bəzi siyasilərimiz demokratiyanı sərbəstlik kimi qəbul edirlər, müasirliyi isə yüngüllük kimi. Danışqlarına sərhəd qoymayaraq dillərinə azadlıq verirlər.

Şərq kişinin sərbəstliyi çox şit görünür. Olduğu kimi görünməyi, göründüyü kimi olmağı bacarmırlar bəzi kişilərimiz. Elçibəy Şərq kişilərindən idi. Olduğu kimi də görünürdü.

Elçibəy heç vaxt özündən danışmaz, "mən" sözünü, demək olar ki, işlətməzdi.

Amerikalıların bir məsəli var: "Özündən danışan insan yalnız özünü düşünür. Özünü düşünen insan isə mədəniyyətli ola bilməz".

Elçibəy heç vaxt özünü düşünmürdü, nə 60-70-ci illərdə müstəqillik mücadiləsinə çıxanda, nə 1992-ci ildə prezident olanda, nə xəstələnəndə, nə də dünyasını dəyişəndə...

Mənim onunla axırncı telefon danışığım vəfatına 10 gün qalmış oldu. Dedim: "Bəy, səhhətinizdən narahatam". Cavabı bu oldu: "Mənim səhhətimdən narahat olmayın; bu, kiçik məsələdir. Bizlər gəlib-gedəsiyik. Məmləkətin, millətin dərini çəkin. Əsası odur". Bu, mənim Bəyin özündən eşitdiyim son sözlər idi.

Bundan sonra mənim onunla əlaqəm yaxını Əli Mürsəloğlunun vasitəsilə son günədək davam etdi.

Elçibəy həmişə mənəviyyəti siyasətdən üstün tuturdu.

Mənəviyyətsiz siyasət abırsız millət tərbiyə edər. Bu isə fəlakətdir. Bəy bunu incəliklə dərk edirdi.

III. ELÇİBƏY VƏ SİYASƏT

Mən heç vaxt Elçibəyə siyasi nöqteyi-nəzərdən baxmamışam və qiymət verməmişəm. Mən onun prezident olmasının əleyhinə idim və bunu 1991-ci ildə özünə demişdim.

Mən Elçibəyi siyasi çərçivədən qat-qat üstün görmüşəm. O, siyasi məmurluq çərçivəsinə sığmaz və ondan çox-çox yüksəklikdə duran MİLLİ İDEYA DAŞIYICISIDIR.

Ümumiyyətlə, məmurluq ona ögey idi. O, özü deyirdi ki, "mən siyasətçi deyiləm". Elçibəyə bir partiya lideri, yaxud müxalifətçi kimi baxmaq çox bəsit olardı. Elçibəy müasir tariximizdə xalqımızın milli oyanışının əsasını qoyan böyük şəxsiyyətdir. Sovetlər Birliyinin ən güclü dövründə Azərbaycanın müstəqilliyinin qorxmaz carçısı, Milli Azadlıq Hərəkatımızın Öndəri, türk xalqlarının birliyinin fədaisi idi. Elçibəy Azərbaycanın Mahatma Qandisidir.

Elçibəy Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banisi Məmmədəmin Rəsulzadənin mənəvi varisi idi.

Bəy Millətinin Vurğunu, Millətinin Məcnunu, Millətinin Şəhidi idi.

İnsanın qüdrəti Allaha iman gətirdikdən sonra XALQI SEVMƏYİ İLƏ ÖLÇÜLÜR. Elçibəy qüdrət sahibi idi. O, məşəqqətli bir ömür sürdü. Daimi təqiblərə, təzyiqlərə, hətta təhqirlərə məruz qaldı. Xəyanətlər də ondan yan keçmədi. Lakin o, heç kimə cavab vermədi, "balacalar"ın səviyyəsinə enmədi, sınımadı, əyilmədi, kiçilmədi, öz böyüklüyündə və məğrurluğunda qaldı.

Elçibəy heç kimi, hətta təqsiri olanları da təqsirləndirmirdi. O, hər şeyi öz boynuna götürürdü. Bu, onun təbii xeyirxahlığından irəli gəlirdi. Buna görə də daimi hədəf seçilirdi. Lakin xeyirxahlığına görə zərər çəkən ikiqat xeyirxahdır. Elçibəy ikiqat xeyirxah idi.

Elçibəy əxlaq, mənəviyyat və bütövlülük təcəssümü idi. Təmənnəsizlik, mətanət, saflıq nümunəsi idi.

Elçibəy artıq milli ruhumuzun sahibidir və millət yaşadıqca Elçibəy də yaşayacaq.

IV. ELÇİBƏYİN SONUNCU YOLU

Bu yolu Elçibəy kimi getmək milyonlardan birinə nəşib olur. Belə möhtəşəm, əzəmətli yolu getmək böyük xoşbəxtlikdir.

Çox dəfn mərasimlərində iştirak etmişəm, lakin birinci dəfə belə dəfn mərasiminin şahidi oldum.

Bu qədər inilti, hönkürtü ilə ağlayan minlərlə kişini hələ görməmişdim.

Aeroportda Bəyin cənazəsini aparan maşını öpürdülər. "Bəy gəldi!" hayqırırdılar. Uşaqlı-böyük, qadınli-kışili minlərlə insanın nə qədər sevgisi, nə qədər kədəri, nə qədər göz yaşı olarmış! Hətta qardaş Türkiyədə bütün məscidlərdə minlərlə insan cənazə namazı qıldı. Buna hələ Azərbaycandan heç kim müvəffəq olmamışdı. Xoşbəxtdir Elçibəy! Millətin bu sonsuz sevgisinə nail oldu. Bundan böyük səadət varmı dünyada?!

Millət bir daha sübut etdi ki, dəyərlər sistemini itirməyib, böyüyə böyük kimi qiymət verə bilir - heç nəyə baxmadan...

Millət "balacalar"a, "daş atanlar"a özü cavab verdi. Millət öz böyüklüyünü göstərdi.

Şərəfli Millət şərəfli Övladını şərəflə yola saldı.

"Torpaq! Gözün aydın! Elçibəy gəlir!" - bu sözləri də Millət dedi.

Nə qədər xoşbəxtsən, BÖYÜK BƏY! Ölümün də qələbəymiş!

MEHRİBAN VƏZİR. Əbülfəz Elçibəyə - Vətənimə bənzəyən Elçi Bəyə

Bu yazını 1999-un 24 iyun gününə - Elçibəyin doğum gününə yazmışdım. Təbrik olaraq. Qəzetə verəcəkdim.

Əbülfəz bəyin hər zaman salaməleykümdən sonra ilk sualı "nə yazırsan?" olurdu. Dedim "təbrik yazıram", dedi "ver oxuyum".

Oxudu. Çapa razılıq vermədi. Dedi "hələ yox, sonra".

Anlamadım. "Sonra" nə vaxt? - Təqvim yazısıdı axı, doğum günü üçün idi, indi verilməliydi qəzetə.

Dedi "mən atəş xəttindəyəm. İstəmirəm sən də özünü oda atasan. Cəmiyyət hər tərəfdən məni vurur, məni sevənləri də vurur. Bu yazıdan sonra sənə hücumlar başlanacaq. Çətin olar, dözə bilməzsən. Qoy qalsın sonraya".

"Sonraya nə vaxta?" dedim. Dedi ki, "nə bilim? Sonraya".

Heç nə anlamadım, üstünü də vurmadım. Dedi "qalsın məndə, bir də oxuyaram". Qaldı.

Ömrünün ən dəyərli illərini ən şərəfli vəzifədə - Elçibəyə xidmətə keçirən Əli Mürsəloğlundan - illərdən bəri və son ana qədər hər gün öndərimizlə yanaşı olan Əli Mürsəloğlundan həmin yazını soruşdum. Dedi "tapırıq, evdə olar". Amma özüm tapdım - öz yazılarımın içindən, qaralama halında.

Oxudum. Və o məsum "sonra" sözünü xatırladım. Sən demə, "sonra" bu gün imiş. "Sonra" ölümdən sonra imiş. Elçibəyin ölümü doğum günü olacaqmış. Dünyanın ən mübarək ölüm günü - doğum günü.

Demə, bu məmləkətdə yaşamaq üçün ölmək lazım imiş, Bəy!

28.08.2000

Mənim Vətənim mənim gözümdə diridir. Canlı və ruhludur. Hər an dikələ bilər kimi görünür mənə. Yerindən qalxıb yerilə dağa dönər, Vətən boyda dağ kimi yürüyə bilər.

Sənin kimi.

Mənim Vətənim - canlı Azərbaycan ürəyi döyünür, könlü çırpınır, nəfəs-nəfəs dinir, duyur kimi görünür mənə. Həm də ağrıyır kimi. Sızım-sızım sızıldayır kimi. Ağrıları, acıları sevgimə çökür. Mənim ona sevgim sızıldayır.

Sənə olan sevgim kimi.

Könlü sınıqdır, ruhu yaralıdır. Tarixin yorğunudur mənim Vətənim. Vətən nəfəsi kəsilir "bu gələn illərdən". Bəzən dirçəlir. Nöqtə-nöqtə, tel-tel, ləçək-ləçək sevgi saçır bizə, bizi yaradana. Güclənir, qüvvətlənir. Və "qüdrət" deyilənin özünə dönür. İçindən, içinin sevgisindən püskürür.

Sənin kimi.

Mənim Vətənim - canım Azərbaycanım o qədər şüşələnib ki, o qədər çilikləyib, o qədər incidilib ki, sonunda bütün inciklikləri ayaqlarının altına alıb. Ona görə hər kəsdən uca görünür. Hardan baxsan görünür. Görməsən də, gözünü tutsan da görünür.

Sənin kimi, Bəy.

Düşmən ona düşməndir, qanlıdır. Dost bildiyi də düşmən yolu gedir. Olsun. Onsuz da, min ildir, min-min ildir dünyanın əlidir, Vətənimin də yaxası. Amma yenə ucadır. Uca və əbədidir mənim Vətənim. Dözür, sevir və döyüşür.

Sənin kimi.

Mənim Vətənimdən - canım Azərbaycanımdan, səndən günün birində hər kəs üz çevirərsə o ən tək, ən tənha, ən amansız, ən möhtəşəm döyüşçüsüylə dönəcək, bilirəm. Göy boyda sevgisi, günəş boyda ürəyi ilə bu yaralı Vətənim yerindən sıçrayacaq. Və gözündən odlu yaşlar qopacaq, bir qələbə gətirəcək mənə. Görürəm bu qələbəni - gözlərimlə və eşqimlə görürəm sənin qələbəni.

Bu, Tanrı qələbəsi olacaq. Çünki onun silahı Tanrının izni ilə var olan silahların ən öldürəni və ən dirildənidir - sevgidir. Tanrı ondan böyük güc yaratmadı. O gücü sənə verdi. Səni seçdi.

Gözlərimlə və eşqimlə görürəm ki, mənim Vətənim - canım Azərbaycanım düşmənlə üz-üzə, tək-təkə qalsa, əski dostlar qəfil dönüb düşmən olsa dikəlib yerindən qopacaq, nəyə çəkəcək və düşməne yürüyəcək. Ölümə yeriyəcək. Ölümdən diriləcək. Çünki sevənlər ölmür. Vətən ölmür. Sən ölməzsən.

Sən mənim Vətənimə - canım Azərbaycanıma bənzəyirsən, Əbülfəz Elçi Bəy - dini, imanını, Tanrısını Vətən Elçi Bəy. Bütün acıların və sevgilərinlə, qəzəbin və rəhminlə, ürəyinə süzülən göz yaşlarının və qüdrətinlə, sevənlərin və sevməyənlərinlə, qanına susayanların və öyünənlərinlə canım Azərbaycanıma bənzəyirsən, Elçi Bəy.

Səni sevib səndə qərar tutanlara da, Səni sevməyib Səndə qərar tutanlara da, Səni sevməyib Səndə qərar tutmayanlara da sinəndə yer var - Vətən tarpağı kimi.

Sonunda hər kəs Sənə dönəcək. Sözünlən, sevginin işığına tapınıb bu Vətəni, bu Milləti sevməyi öyrənəcək. Günümüzün müdrikləri tarixə Sənin yol yoldaşların olacaq, düşəcək. Dəyərini verə bilməyənləri tarixin özü dəyərsiz edəcək.

Sən çox seviləcəksən, çünki çox sevirсэн. İnsan yalnız sevdiyi qədər sevilə bilir. Tanrı Sənə sevda püskürən bir könül verib. Bu qədərini yalnız Sənə verib. Sənə lütf edib.

“Özü yaratdığını Tanrım özü qorusun” deyirəm. Doğum günün mübarək, arzuların çin olsun, mənim Vətənimə - canım Azərbaycanıma bənzəyən Elçi Bəy!

MİRMƏMMƏD ABDULLAYEV. Bəy Dırnislıları çox sevirdi

Milli öndərimiz Əbülfəz Elçibəy hələ uşaqlıq, tələbəlik dövründən Kələkinin qonşuluğundakı Dırnis kəndi ilə çox sıx əlaqədə idi. Tələbəlik illərində o, Dırnis məktəbində dəfələrlə görüşlər keçirmişdi. Sonrakı dövrlərdə, hətta prezident olandan sonra da o, kəndimizlə əlaqələri kəsməmişdi.

Dirnislıların Əbülfəz bəyə sevgisi haqqında hətta lətifə də qoşublar. Doğrudur, Bakıda bunu elə lətifə sayırlar, ancaq həmin hadisə gerçəkdən də baş verib. Belə ki, kəndimizdə Əhəd adlı hörmətli bir həkim var, Bəyin vurğunudur. Bir gün bir YAP-çı xəstələnib onun yanına gəlir. Əhəd həkim də ona baxır, müayinə edir. Bu zaman bayırda uşaqlar “Elçibəy!”, “Elçibəy!” qışqırmağa başlayırlar. YAP-çı Əhəd həkimə deyir ki, mənim xəstəliyim boş şeydir, tez sağalacaq, ancaq o uşaqların Elçibəy xəstəliyi sağalan deyil.

1987-ci ilin avqust ayının 30-da kəndə gəlmişdi. Deyirdi ki, bir-iki ilə Bakı ayağa qalxacaq, sovet hökuməti dağılacaq, sərhədlər açılacaq. Biz buna hazır olmalıyıq ki, lazımı anda çiyinlərimizi verək bu işlərin altına. Birdən qayıtdı ki, o dey, Təbrizi görürəm. Hamı heyrləndi. Soruşdu ki, niyə heyrləndiniz? İnşallah, bir-iki ilə siz də gedib Təbrizi görərsiniz.

Dediyi kimi də oldu.

1993-ün iyununda Kələkiyə gələndən sonra Elçibəy, demək olar ki, hər gün Dırnisla, dırnislılarla əlaqə saxlayırdı.

Hədsiz ağır bir zamanda - hökumət qüvvələrinin zirehli texnika ilə hücumu keçdiyi bir vaxtda dırnislılar Dırnisı alınmaz qalaya çevirərək (Kələkiyə yol bu kənddən keçir) Böyük bəyə arxa, dayaq durdular, həyatlarını təhlükəyə atmaqdan belə çəkinməyərək, hakimiyyətdən gördükləri saysız-hesabsız təzyiqlə, təhqir və təqiblərə baxmayaraq onu ən əziz bir adamları kimi düz 4 il 4 ay 13 gün göz bəbəyi kimi qorudular. (Təəssüf ki, Bakıda onu qoruya bilmədilər...).

Əbülfəz bəy də dırnislılara öz ürəyinin istisini daim duyururdu. O, Bakıda əksər məclislərdə dırnislıların mübarizliliyini, mərdliyini yüksək dəyərləndirirdi. Ədalət Tahirzadənin qələmə aldığı “Elçibəylə 13 saat üz-üzə” kitabında Bəyin başqa qonşu kəndlərlə birgə Dırnis camaatına da sonsuz minnətdarlığı, onlara təşəkkürləri öz əksini tapıb. Köməkçisi Oqtay bəyin toyunda Bəy dedi ki, mən çox sevinirəm ki, Dırnis bəyləri də bu məclisdə iştirak edir.

1994-cü ilin mart ayında - Novruz bayramında kəndimizin camaatı hamılıqla Kələkiyə Bəyin bayram görüşünə getmişdi. Xan bəzədilmişdi, vəzir, vəkil, cəllad, təlxək də öz yerində.

Meydanda xan əmr etdi ki, kəndin bəyini gətirin mənə hüzuruma. Adətimizə uyğun olaraq Bəy gəldi və xan ona dedi ki, bu gündən bəyliyinizi əlinizdən alıram, mən deyən olacaq.

Sonra Bəyi xonçalar bəzədilmiş stola dəvət etdilər, ancaq cəlladlar buna icazə vermədilər və orada xanın oturacağını dedilər. Bəy də bunu çox alqışladı və dedi ki, burada dövlətçilik atributları çox qorunur; bu, bizim çox qədim xalq olmağımızdan irəli gəlir. Sonra təlxək Bəyi təbrik elədi və ondan bayram hədiyyəsi istədi. Bəy ona min manat verdi. Bu zaman təlxək dedi ki, Heydər Əliyevin bayramını təbrik etsəydim mənə nə qədər torpaq, neçə neft quyusu verərdi. Bəy "olanım budur da, neyniyim?" dedi.

Biz tez-tez Kələkiyə gedərək Əbülfəz bəylə görüşərdik. Gecənin hansı vaxtı istəsəydik imtina etməzdi. Dəfələrlə səhər saat 5-ə, 6-ya kimi söhbətləşmişik. Onun söhbətlərinin son beş dəqiqəsi daha maraqlı olurdu. O, öz söhbətləri ilə bizi Azərbaycanın gələcəyinə umudla baxmağa ruhlandırır. Həmişə Qur'andan ayələr gətirir və deyirdi ki, elə bir alim istəyirəm ki, Qur'an fəlsəfəsini açsın.

Bizə bu üç fikri aşılamağa çalışırdı:

- 1) pis adamdan xeyir görən Tanrısından bəla görər;
- 2) pis işlərə həmişə yuban ki, qalıb yaxşıya dönsün;
- 3) yaxşı işlərə həmişə tələsin ki, qalıb pisə dönməsin.

Deyirdi ki, sanki bu anda mənə kimsə danışdır ki, bu sözləri sizə çatdırım.

Əbülfəz bəy 1997-ci ilin oktyabrında Kələkidən Bakıya qayıdanda Dırnıs kəndindəki şəhidlər xiyabanını ziyarət etdi. O, 1918-ci ildə həlak olmuş türk əsgəri Həsən Bəşirin qəbrinin üstündə 10 dəqiqəlik çıxış etdi və dedi ki, kaş mən də Vətən, millət yolunda beləcə şəhid olaydım!

Bundan sonra Dırnıs camaatı Bəyin ayağı altında qurbanlar kəsdi. Bəy dırnıslıların onu qorumasını yüksək qiymətləndirdi və onlardan halallıq istədi.

Bugüncə biz dırnıslılar bütün millətimiz kimi ondan halallıq istəyirik. Müstəqilliyimiz, azadlığımız, xoşbəxtliyimiz uğrunda çəkdiyiniz əzabları, məşəqqətləri, işgəncələri, eşitdiyiniz təhqirləri, yolumuzda şam kimi əritdiyiniz ömrünüzü bizə halal et, Bəy!..

29.08.2000

MİRMÖHSÜN MAHMUDOV. "Qırx ildir bu insanları axtarırdım"

Əbülfəz Elçibəylə əmioşağı olduğuma görə onun Kələki dövrünü öz yaşımaya uyğun yaxşı xatırlayıram.

İndi xalqımızın sevimli müğənnisi kimi məşhurlaşmış Süleyman Abdullayev təxminən 30 il bundan qabaq Kələkiyə qohumlarına qonaq gəlmişdi. Yaman dəcəldi. Kənd uşaqlarından kimləsə dalaşdı. Onlar bir-birinə daş yağdırırdılar. Əbülfəz bəy onları aralamaq istədi. Ancaq Süleymanı sakitləşdirə bilmədi. Bunu görüb əmioğlum əllərini üzünə tutaraq daş yağdıran Süleymanın üzərinə yeriməyə başladı. Daşların bir neçəsi onun çıpaq qollarına dəyərək yaraladı, ancaq o, geri çəkilmədi və Süleymanın üstünə getməkdə davam etdi. Artıq Əbülfəzin ona çatdığını gören Süleyman geri çəkildi və daş atmağı dayandırdı. Əbülfəz yalın əlləri ilə "silah"a - daşa qalib gəldi.

Süleyman Abdullayevlə Əbülfəz Elçibəyin sonralar uzun illər boyu sürən dostluğu bu hadisədən başladı.

Nədənsə, Ramiz Rövşenin Bəy haqqında yazdığı məşhur şerini hər dəfə oxuyanda istər-istəməz bu hadisə yadıma düşür...

Bakiya gələndən sonra da bir qohum kimi Əbülfəz bəylə qırılmaz ünsiyyətimiz oldu. Meydan hadisələri, bitməz-tükənməz mitinqlər başlayarkən mən də Əbülfəz bəyin mühafizəsində idim.

Söz vaxtına çəkər - 1989-cu ilin sentyabrı idi. Azadlıq meydanında mitinqlər gedirdi. Yüz minlərlə insanın toplaşdığı bu xalq izdihamları çox gur keçir və bəzən hədsiz qarışıqlıq olurdu. Bir mitinqdə (gününü xatırlamıram) vəziyyət çox gərginləşmişdi. Bəy birbaşa izdihamın içərisinə düşmüşdü və mən bir hadisə törənə biləcəyindən qorxur, onu adamların arasından vaxtında uzaqlaşdırmaq istəyirdim. Ona dəfələrlə getməyi təklif etdim. Hər dəfə təklifimi cavabsız buraxdı. Bir də "gedək" deyəndə daha dözmədi, üzünü mənə döndərərək qəti şəkildə bildirdi:

-Əmioğlu, mən qırx ildir bu insanları axtarırdım, indi-indi tapmışam, sən də deyirsən ki, çıxıb gedək?! Sən Allah, qoy işimi görüm...

Elçibəy xətrimi istər və evdəki səmimi söhbətlərimizdə də bütün suallarımaya tam açıq cavab verərdi. Demək olar ki, hər mövzudan danışardıq. Xüsusən son zamanlar partiyada baş verən hadisələrlə bağlı onun düşüncələri və mövqeyi məni maraqlandırır. Bir dəfə soruşdum ki, axı sən xəttinə, yoluna xəyanət edən, mənəviyyət və əməlcə sənə tam yad olan insanları niyə yanında saxlayırsan, onları rədd etmirsən? Cavabında dedi ki, insanlara sən deyən kimi sərt münasibət bəsləmək doğru deyil. Kimisə qovmaq ən asan yoldur, ancaq kim deyə bilər ki, həmin qovulan şəxs cəmiyyət üçün daha da zərərli adama çevrilməyəcək? Ona görə də mənim məqsədim kimisə özümdən uzaqlaşdırmaq yox, bütövlükdə cəmiyyəti elə tərbiyə etməkdir ki, həmin insanlar cəmiyyətin içinə düşdükdə daha ziyan verə bilməsinlər...

NƏRİMAN QASIMOĞLU. Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

İlahi, qəbul buyur şükranlığımı! Hərdən olur unuduruq Səni, ancaq yenə lütfünü bizlərdən əsirgəyən deyilsən. Yaxşılıqları, gözəllikləri nişan verən yazılar göndəirsən bizlərdən ötrü. Hərflərə dönməyən, vərəqlərə düzülməyən göndərişlərin də olur. Bunlardan biri yazılmamış Törə, yazılmamış İncil, yazılmamış Qur'an - öndərimiz Əbülfəz Elçibəy.

İlahi, qəbul buyur şükranlığımı! Doğru yola yönəlt bizi - nemət verdiyin kimsələrin yoluna, Əbülfəz Elçibəyin yoluna!

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Cənnət meyvəli ağacmıydın bir əl uzadımında? Dərərdik, yeyərdik, bir də bar gətirərdin, bir də dərərdik, bir də yeyərdik meyvələrini. Axırı da bu ki, faş oldu eyiblərimiz, olduq suç yiyələri. Səni bizdən aldı, bizi Səndən sürdü Rəbbimiz. Cəhənnəm əzabları ilə qaldıq baş-başa.

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

İnnən belə Sənisevərlər sözlərini ruhuna deyəcək, ürəklərini ruhuna boşaldacaqlar. Mənim buna ehtiyacım yox, bilirsən. Ürəyimdə bir sözüm qalmamış ki, bilməyəsən. Sən hələ bu fani dünyada olduğunda bir-birimizin ürəyindən nələr keçirdi bilirdik. Bu sətirləri ona görə yazıram, bu hal dilli söhbəti ona görə edirəm ki, Səni - yazılmamış müqəddəs Kitabı oxumaq istəyənlərin bəlkə karına gələ.

... Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Sən bir Tanrı ayəsi, ilahidən aşkar dəlil, qüdrət nişanəsi, doğru yol bələdçisi. Rəbbimizin öz dediyidir, Sən bilirsən, dinləsin bilməyənlər: "Elçilərin arxasınca gedin. Sizdən bir qarşılıq ummayanların arxasınca gedin. Doğru yoldadır onlar".

Peyğəmbərlərdən sonra Tanrı Sənin kimilərini lider seçməyi tövsiyə edir. Soydaşlarına elədikləri xidmətlərinə görə qarşılıq umacaqları yox. Eynən peyğəmbərsayağı ömür sürürlər. Sən də bunlardan biri.

O İlahi deyim Yəsin surəsinin 20-21-ci ayələrindədi, Səni anım anlarında ərəbcəsini təkrar-təkrar eşidirik. Çoxları anlamasa da bu günlər səslənişi olduqca rəmzidir. İndilikdə elliklə anlaşılan və hüznü bir etiraf ilə gətirilən bu ki, Sən millət yolunda elədiklərinə görə kimsədən, bütövlükdə xalqımızdan hansısa bir qarşılıq ummadın.

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Doxsan ikinin mayı idi. Görkəmli şairimiz, professor, məşhur bir bəy nəvəsi Qasım Qasımzadə mənə dedi ki, Əbülfəz bəyin arxasınca milyonlar gedir, ola bilsin bir gün bunlar seyrələr və bunlardan meydanda tək bircəsi qalarsa o zaman o tək nəfər mən olacağam. Doxsan üçün iyun qiyamı ərəfəsində ağır bir xəstəliyi üzə çıxdı. Türkiyədə müalicəsi üçün sərəncam verdin. Çarəsizdi. Dedi milli azadlıq günümüzü gördüm, bəsimdi, rahat gedirəm.

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Sən hakimiyyətdən gedəni nələr oldu və nələr olmadı! Gözəl-gözəl bölgələrimiz düşdü düşmənlərin əlinə, yüz minlərlə qaçqın qaçqın dalınca... Faciələrimiz artıqca namərdlərin ayaqları yer aldı, yağmaladılar ölkəmizi. Qur'an açırım, baxıram, belə də olmalıymış. Çünki Sənin peyğəmbər xislətli bir şəxsiyyət olaraq iqtidara gəlişin, imperiya sıxıntılarında qurtulan xalqımıza öndərliyin Tanrı lütfüydü, o gözəl günlər Onun ayələridi ki, bizlərə göstərmişdi və çoxlarımız bu ilahi lütfə, Onun bu ayələrinə saymazayana, nankorcasına, xıltı-xıltı davrandıq. Əvəzində Tanrı öz nurunu yurdumuzdan çəkdi. İndi də zülmətlə, zülmə sınağa çəkilmişik.

Onun dediyi haqdır, olur. Bu ayədəki kimi: *"Bir sıxıntı üz verəndən sonra mərhəmətindən dadızdıran zaman insanlara Allah ayələrimizə qarşı məkrli-məkrli davranırlar. Allah hər şeyi önləyəndir, Onun məkri daha tez işləyəndir"* (Yunus surəsi, 21).

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Yüz minlərcə camaat axın-axın gəlirdi Səninlə vidalaşmağa. Məndən ötrü bü, Sənə təkcə sevgininmi, hörmətinmi ifadəsiylə bağlı bir aksiya deyildi. Daha böyük hadisəydi - kütləvi tövbə aksiyası. Elliklə qılınan möhtəşəm bir ibadət, Allah qəbul buyursun!

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Kələkidən ismarış yolladın ki, dinimizin elmi təbliği ilə ilgili ardıcıl yazılar yazım. Yazdım. Özün yazdırdın, Özün də maliyyəsinə tapıb bu yazıları ayrıca kitab şəklində çap elətdirdin. Savabı, mükafatı Səninə.

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Tanrısevərliyin ayrı bir mövzu. Dindarlığın xalis türk dindarlığı, iddiasız, boyasız, riyasız, dərrakəli, qarışıqsız, saf dindarlıq. "Xalqını sevəni Xaliq sevər" deyərdin. Sən də Tanrı sevimsisi. Sənin tək iman yiyələri daim bir hicrət - köç halında və əhvalında olur. Bu, məhz belələrinə aid bir tale yazısı. Yamanlıqdan yaxşılığa, eybəcərlikdən gözəlliyə, rəzalətdən ucalığa, cəhalətdən elmə, murdarlıqdan təmiz mühitə, parçalanmalardan bütövlüyə doğru ruhi və cismani bir köç havasını yaşadı. Tanrı yolunda bir köç dərsi verdin bizlərə. Bu gedisin də Səni sevən Xaliq ulu bir köç. Ancaq yenə də əlçatmaz deyilsən, lap yaxında, bu ayənin içində: *"Kim köçərsə evindən Allaha, elçiyə və sonra ölüm haqlarsa onu, Allaha bir borcdu verə əcrini. Bağışlayandır, Rəhimdir Allah"* (Qadınlar surəsi, 100).

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

Bu ulu köçünü bir neçə saat öncəsində sanki duymuşdum. O gecə Tanrıya yalvarırdım nə suçun varsa bağışlasın. Səhəri qəfil məlumatı dəqiqləşdirməkdən ötrü mənə telefon açan Türkiyə səfirliyinin bir əməkdaşı peşmançılıq çəkdi ki, hüznü xəbəri mənə ilk çatdıran o oldu. Dəstəyi asıb gecəki duamı xatırladım. Onsuz da, gözləyirmişəm bu olacağı.

...Salam olsun Sənin o pak ruhuna, Bəy!

İndi Sənə qiymət vermək artıqdandı. Qiymətini Tanrı vermiş. Siyasətçi dostlarımdan, hərəkətdaşlarımdan bəzisi Səni Rəsulzadə ilə, Atatürklə müqayisə edir. Razılaşa bilmirəm. Sovet imperiyası məhbəsindən çıxdığın vaxtdan bu çağacan iyirmi beş illik şəxsi tanışlığımız ərzində Səndə gördüklərim gözlərim önündə hansısa siyasət, ideologiya dəyərlərindən xeyli uca bir insanın portretini yaradır - türk fəzilətlərinə həyat verən, bunları zamanın gündəmindən düşməyə qoymayan bir əxlaq elçisinin portretini. Müqayisə gərəksə Səni Dədə Qorquda bənzədərdim. Siyasət, mübarizə, həbsxana, dövlət, bayraq, partiya - bütün bunlar zamana aid şərtliklər, atributlar. Zamansızlığınsa nişanı, dəlili, ayəsi - Sənin o pak ruhun!

İlahi, qəbul buyur şükranlığımı!

30.08.2000

NƏSİB NƏSİBLİ. Təpədən-dırnağadək milli və demokrat

Bitən əsrimizdə siyasi həyatımızın ilkin dövrü Məmmədəmin Rəsulzadə ilə başlamışdı.

Bu dövrdə milli partiya quruldu. Azərbaycan istiqlalı şüarı ortaya atıldı. Azərbaycan iki il müstəqil yaşadı, ancaq istiqlalını qoruya bilmədi. Rəsulzadənin rəhbərlik etdiyi milli və demokratik qüvvələr millət və Vətən yolunda xeyli fədakarlıq etdilər. Ona görə də XX əsr tariximizdə onların və Rəsulzadənin xüsusi yeri var.

Əsrimizin sonunda da milli və demokratik qüvvələr eyni taleyi yaşadılar. Bu dramatiklik milli hərəkatın son dövrünün lideri Əbülfəz Elçibəyin həyatı üçün də səciyyəvidir.

Əbülfəz müəllim siyasətə romantik kimi gəldi. Onu romantik siyasətçi kimi də tərک etdi. Tələbələri isə artıq professionaldırlar, praqmatikliyi ilə müəllimlərindən seçilir. Qəzetçilərdən biri bu məqamı çox sərrast ifadə edib: "Onsuz bizim siyasətdə professionalıq daha çox olacaq, dürüstlük və səmimiyyət isə azalacaq".

Elçibəy hazırkı siyasi liderlərdən hansı keyfiyyətlərlə fərqlənir?

Elçibəy təpədən-dırnağadək milli idi. Aşağılıq kompleksi ona tam yad idi. Mən onu milli məsələlərimizə münasibətdə heç vaxt yazıq, sızıldayan görməmişəm. Dostları Bəyin bu xüsusiyyətini sevirdi, ondan enerji alırdı. Elçibəy milli ideala bütün varlığı ilə, bəzən ifrat şəkildə sahib çıxan nadir lider idi. O, inamlı türkcü idi.

"Atatürkün əsgəriyəm" demək türklüyə böyük sevgi tələb edirdi. Heç bir liderin cürət edib demədiyi "millətçiyəm" sözünü o, fəxrlə söylədi və siyasi həyatında milli marağı digər maraqlarından (partiya, şəxsi) üstün tutardı. Elçibəyin bu fikri bir neçə kitablıq mətləbi qısa, lakonik şəkildə ortaya qoyur: "Millət yalnız türklüyünü dərk etdikdən sonra milli problemlərini həll etməyə başlayacaq".

Elçibəy təcürən-dırnağadək demokrat idi. Hətta demokratik azadlıqlara aludəçilik vardı onda. "Demokratiya" sözünü istehza ilə deyənlərdən fərqli olaraq Bəy onun vacibliyini dərk edərək yangı ilə dilə gətirərdi. O, millətçiliklə demokratiyanı bütöv halda götürən lider idi.

Deyənlərə görə, Bəy, həyatı Peyğəmbər yaşında tərək edəcəyini söylərmiş. Bəlkə ona görə də tələsirdi. Bəlkə ona görə siyasi karyera və reytinginin fərqiə varmadan Bütöv Azərbaycan idealının gerçəkləşdirilməsini ömrünün son illərində əsas hədəf seçmişdi. Əslində Bütöv Azərbaycan idealını siyasi həyata ilk dəfə gətirən siyasətçi məhz Elçibəydir.

Əbülfəz bəy dissident həyatı yaşamışdı. Sovet rejimi təkçə onun fiziki varlığını yox etməyə deyil, fikir düzümünü pozmağa da çalışmışdı. Odur ki bəzən hərəkətlərində sistemsi görünürdü. O, ütülü danışa, hərəkət edə bilmirdi, çərçivəyə, qəfəsə, protokola, nizamnaməyə sığan insan deyildi. Elə bu səbəbdən də AXC sədri, prezident, AXCP sədri Əbülfəz Elçibəyi başa düşmək çətindi. Fikir verirdinizmi, Bəy hissələrə xitab etmirdi, halbuki kütləyə müraciət edən praqmatik siyasətçi birinci növbədə hissələri oyatmalı, onu qıcıqlandırmalıdır. Bu, siyasət elminin qaydasıdır. O, şüurlara müraciət edirdi. Ona görə də həmişə başa düşülmürdü. Hətta bəzən mürəkkəb məsələləri izah edən Sədr, ya Prezident Əbülfəz Elçibəy tamaşaçı, dinləyici tərəfindən alqış, heyranlıqda deyil, suallarla qarşılaşırdı.

Əbülfəz Elçibəy böyük prezident olmadı. O, böyük Vətəndaş oldu. Bir millət olaraq Elçibəy fədakarlığına və fikirlərinə ehtiyacımız vardı. Anlaşılmaz gedişlərinə baxmayaraq indi də Əbülfəz Elçibəy şəxsiyyətinə ehtiyacımız var. Qarabağlı, Təbrizli bütöv, demokratik Azərbaycana ehtiyacımız olduqca Elçibəy tarix olmayacaq.

Əsrimiz bitir, həyat isə davam edir. Milli hərəkətimizin Elçibəy mərhələsi Elçibəysi davam edəcək. Onun yoxluğu həmişə bilinəcək.

28.08.2000

NÜŞABƏ SADIQOVA. İnsanlara qürur aşılayan Bəy

Əbülfəz bəylə həyat yoldaşım Hacı bəy 30 il dostluq ediblər. Ancaq Bəyi ailəmizə doğmalaşdıran daha bir adam vardı - hamının çox sevdiyi, çoxlarının Hacı bəyin doğma qardaşı saydığı əziz şairimiz Ramiz Rövşən. Bəy Ramizlə söhbətləşməyi, fikir dartışması aparmağı çox xoşlayırdı.

Bir gün Bütöv Azərbaycan Birliyində Bəyin gənclərlə iş üzrə müavini Bəhram İsmayilov mənə yanaşaraq gənclərin Bəyin 60 illik yubileyini bizim evdə keçirmək istədiklərini bildirdi. Mən bunun ailəmizə böyük şərəf olduğunu söylədim.

Gənclər belə qərara gəlmişdilər ki, onların tədbirində "yaşlılar" dan, biz çıxılmaqla, yalnız Ramiz bəy olsun (onlar da Bəyin Ramizli məclisləri sevdiyini bilirdilər). Məclisə Azərbaycan siyasətində arxalana biləcəyimiz gənclərin qaymağı toplaşmışdı.

Bəyin gəlişini onlar necə də səbrsizliklə, həyəcanla gözləyirdilər!..

Həmin gün Bəyin çox vacib görüşü vardı. Ancaq gənclərə sevgisinə, sayğısına, onlara verdiyi önəmə görə həmin görüşə deyil, gənclərin tədbirinə gəlməyə üstünlük vermişdi. O gecə gənclərin necə qürurlu göründüyünü təsvir etməyə qüdrətli yazıçı qələmi gərəkdir!

Bəy gənclərlə qızgın fikir mübadiləsi apardı, doğma, məhrəm bir ağsaqqal kimi onlara nəsihətlər verdi, Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda mübarizəni yorulmadan sonadək davam etdirməyi tövsiyə etdi. O təkəcə siyasətdən yox, poeziyadan, dünyasını dəyişmiş dostlarından, futboldan, nə bilim daha nələrdən, nələrdən danışdı.

İlahi, gənclər də onu nə qədər sevirmiş! Gənc xanımlardan İlahənin, Ruhıyyənin... (adını unutduqlarım məni bağışlayar) Bəyin başına pərvanə kimi dolandıqlarını, öz zərif əlləri ilə hazırladıqlarını onun qarşısına necə məhəbbətlə düzdüklərini gərək öz gözlərinlə görəydin!

Bəy öz doğma övladlarından heç də az istəmədiyi bu insanlardan bir də səhərə yaxın - saat 4-də ayrıldı. Onun ogecəki söhbətləri, nəsihətləri indi də hamımızın qulağındadır...

Bəyin gəncləri necə ürəkdən sevdiyini və onlarda özünəinam yaratmağa çalışmasını böyük oğlum Anarın toyunda da gördüm.

Toy məclisini çəkən gənc operator ara-sıra ən hörmətli qonaqlara yanaşaraq onların ürək sözlərini, diləklərini videokameraya köçürürdü. Gənclərimizə nə arzuladığını Əbülfəz bəydən soruşduqda o dedi:

-Mən istəyirəm ki, bizim gənclərimiz təkəcə toy günü yox, həmişə bəy olsunlar. Mən onlara Üzeyir bəy kimi bəy olmağı arzulayıram, Üzeyir qeyrəti, Üzeyir məhəbbəti arzulayıram!

Operatorun ikinci - "bizim xidmətimizdən razısınızmi?" sualına cavabında Bəy: "Mən sizi xidmət göstərən deyil, diqqət göstərən adlandırardım", - dedi.

Özü böyük olan insan başqalarının da qürurunu qoruyub saxlamağı bacarır. Bəy o toy günü də, gənclərin məclisində olduğu kimi, operatorndan tutmuş bütün qonaqlaradək hamını qürurlandırdı!..

Bəy qadınlara qarşı da ölçüyəgəlməz dərəcədə diqqətcildi. BAB-ın Mərkəzi Şurasına qəbul dayandırılrsa da Bəyin təklifi ilə qadınlar (bir də güneyli soydaşlarımız) istisna təşkil edirdilər. Hər 8 Martda BAB Mərkəzi Şurasının yığıncağında iştirak edən bütün qadınlara bir-bir şəxsən öz əli ilə qızılgül bağışlayırdı. Bəyin əlindən o qızılgülü alan anda həmin qadırlarımızın özlərini nə qədər xoşbəxt saydığını dillə söyləmək çətindir! Onlar bu qızılgülləri həyatlarının ən dəyərli ərməğanı kimi qəbul edirdilər!..

Bəy sanki başqa qızlarımızın, qadınlarımızın onun öz doğma balasına sevgisinin kölgəsində qalacağından qorxur, buna görə də öz istəyini hamımıza eyni dərəcədə paylamağa çalışırdı. Sevimli qızı Çilənayın toyuna bir neçə gün qalmış Bəy ürəyi istədiyi insanları yanına yığdı. Yəqin artıq qərarlaşdırıbmış ki, qızının toyunda iştirak etməyəcək və ona görə də toyun sevincini dostları ilə öncədən bölüşdürmək istəyirdi. O gecə də çoxlu elmi, ədəbi və fəlsəfi mübahisələr düşdü. Bəy sufilikdən danışdı. Qarabağ faciəsinin ədəbiyyatımızda hələ də yetərinə əks olunmamasından narahatlığını bildirdi...

Arzuladığı dostların əhatəsində olan Bəy o gecə də çox xoşbəxt görünürdü. O, sevimli jurnalistimiz Sevil Nuruyevanın boynunu qucaqlayaraq "qızımdır" dedi...

...Bir dəfə jurnalistlərdən biri məndən Bəyi necə siyasətçi hesab etdiyimi soruşdu. Əbülfəz bəyin Prometeyə bənzədiyini söylədim. Doğrudan da, Bəydə Prometey fədakarlığı var. Axı Prometey odu allahlardan oğurlayaraq insanlara verib və bununla onları xoşbəxt edib. Bəy də xalqına azad və demokratik bir ölkə bəxş etdi və özünü bu yolda qurban verdi!..

16.09.2000

RAFİQ İSMAYIL. Prezidentin şəxsi təşəbbüsü, qayğısı və yardımı sayəsində

1992-ci ilin iyununda Əbülfəz Elçibəy prezident seçildi və ali hakimiyyətin ayrı-ayrı sahələrinə rəhbərlik prezidentin təmsil etdiyi istiqlalçı qüvvələrin nümayəndələrinə tapşırıldı. Bu sahələrdən biri də humanitar siyasət idi ki, dövlət müşaviri kimi mən ona məsul idim. Bu sahə cəmiyyətin inkişafının yeganə yaradıcısı olan İNSAN yetişdirmək amalına xidmət etdiyinə görə qarşımızda hərtərəfli vahid humanitar siyasətin işlənilib hazırlanması vəzifəsi dururdu və deyərdim ki, bu gün də durmaqdadır.

Bəllidir ki, humanitar siyasət bütövlükdə cəmiyyətin, ayrılıqda onun hər bir fərdinin: 1) mədəni-mənəvi (mədəniyyət, din, xüsusi yaradıcılıq, mətbuat, radio, televiziya və s.); 2) fiziki sağlamlıq (səhiyyə, idman, ekologiya, turizm və s.); 3) əqli-zehni (məktəbəqədər tərbiyə, orta və ali təhsil, elm və s.) inkişafı problemlərini əhatə edir. Göründüyü kimi, humanitar sahə geniş və çoxşaxəlidir. Onun əsas obyektı, bir qədər yuxarıda söylədiyimiz kimi, İNSANDIR, İNSANIN varlığıdır, yaşamasıdır, əqli-mədəni səviyyəsidir, professional və fiziki hazırlığıdır və bütün bunlarla bağlı olan problemlərin həllidir.

Biz əməli fəaliyyətimizdə bütün bu deyilənlərin fərqi varmağa çalışır və bunu da nəzərə alırdıq ki, Azərbaycan keçid dövrünü yaşayır, bu sahədə yürüdülcək siyasət son dərəcə gərəklı və vacibdir, bəşəri və milli dəyərlərə, eləcə də klassik irsimizə söykənən siyasətin və ayrı-ayrı sahələrə aid konsepsiyaların hazırlanması taleyüklü vəzifədir və uzun vaxt tələb edir. Biz bilirdik ki, ən azı stereotiplərin müqaviməti, özü də, güclü müqaviməti var; mövcud kriminal dairələr güclüdür, ən yaxşı halda bu fəaliyyət sahələri üçün mühafizəkarlıq səciyyəvi haldır; mövcud durum əksəriyyəti əsasən təmin edir. Həm də elə bir zamandır ki, humanitar sahənin, demək olar ki, heç bir sahəsinə aid heç bir qanun yoxdur, fəaliyyət qanunlarla tənzimlənmir, həyatın bütün sahələrində mənfi hallar misilsiz dərəcədədir, dövlət əmlakını dağıtmaq, rüşvət, proteksiya və s. müdhiş miqyas alıbdir. Onu da nəzərə alırdıq ki, humanitar sahə əsasən dövlət büdcəsi və dotasiyası hesabına yaşayır və həmin dövrdə xəzinə, demək olar ki, bomboş idi. Adicə maaşların ödənilməsi aylarla yubadılırdı. Odur ki, mövcud sistemi əsasında təkamül dayanan islahatlar yolu ilə yenidən qurmaq prinsipinə üstünlük verilməsi fəaliyyətimizin əsas istiqaməti oldu.

Ümumiyyətlə, nə işlər görmüşük?

Ayrı-ayrı sahələr üzrə görülmüş işləri sadalamağa keçmədən bütün sahələrə şamil olunan bir tədbiri ayrıca qeyd etmək istərdim. Bu tədbir elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, idman və s. sahələrə aid mülkiyyətin qorunub-saxlanması və onlardan öz təyinatı üzrə istifadə olunması ilə bağlı prezidentin imzası ilə xüsusi sərəncamın verilməsidir. Bununla əvvəlki iqtidardan miras qalmış dağıdıcılıq prosesi tam olmasa da xeyli səngidi və mövcud mülkiyyəti qoruya bildik. Təkcə bir faktı göstərmək istərdim ki, Elmlər Akademiyası sistemində 200-dən çox kommərsiya qurumu yerləşirdi. Hələ bu sərəncamın verilməsindən sonra belə EA-nın arxeologiya və etnoqrafiya muzeyinin binası neft şirkətlərindən birinə şübhəli məqsədlər və şərtlərlə icarəyə verildi. Muzey, kitabxana, məktəb, xüsusilə texniki-peşə məktəblərinin binaları və digər mülkləri məqsədli şərtlərlə icarəyə verilir və ya dağıdılırdı. Mövcud təlimatlar pozulur, muzey salonlarında hətta ziyafətlər belə təşkil edilirdi. Bu baxımdan Azərbaycan Tarixi və İncəsənət muzeylərini göstərə bilərik. Belə halların qarşısı çətinliklə alınır.

Bəs ayrı-ayrı sahələr üzrə nələr edildi?

Təhsil sahəsindən başlayaq. Bu sahədəki fəaliyyətin əsasında millətin və cəmiyyətin inkişafının fərdin əqli-intellektual və mədəni-mənəvi dəyərlərə yiyələnməsindən asılılıq prinsipi dayanır. Biz çalışdıq ki, təhsil sistemi azad olsun, o, sağlam düşüncəli və müstəqil fəaliyyət üçün lazımi bilik və bacarıq əldə etmiş vətəndaş yetişdirsin. Bunun yeganə yolu istər orta, istərsə də ali təhsil sistemini dəyişən dövrün tələblərinə uyğun olaraq dünya standartlarına uyğunlaşdırmaqdır. Bu iş bir neçə istiqamətdə aparılırdı: 1) mövcud məktəblərin fəaliyyətinin yenidən qurulması; 2) yeni tipli təhsil müəssisələrinin (litsey, kollec, gimnaziya tipli) yaradılması; 3) xarici dövlətlərin təcrübəsinin tətbiqi. Bu baxımdan Türkiyənin mütəxəssisləri və vəsaiti hesabına "Qafqaz" Universitetinin, Bakıda Anadolu və Atatürk türk litseylərinin və bir sıra rayonlarda onların filiallarının yaradılmasını qeyd etmək istədim.

Biz onu da nəzərə alırdıq ki, Azərbaycan vətəndaşı haqlarının nədən ibarət olduğunu bilməli, mənsub olduğu xalqın tarixinə, dilinə, ədəbiyyatına bələd olmalı, onlara sahiblik şüuruna yiyələnməlidir. Bu baxımdan humanitar elmlərin tədrisinin milli konsepsiyasının hazırlanması məqsədi ilə mütəxəssislərin geniş təmsil olunduğu bir neçə müşavirənin keçirilməsini qeyd etmək istədim. Bunun davamı kimi istər orta, istərsə də ali məktəblərdə tədris olunan humanitar fənlərin proqramlarının hazırlanması ciddi hadisədir. Xüsusilə Azərbaycan tarixi, ədəbiyyatı, türk dili və coğrafiya üzrə proqramların tamamilə yenidən hazırlanmasını qeyd etmək istədim.

Yeri gəlmişkən, dilimizin tarixi "türk" adının bərpası bizim milli özünüdərkini göstəricisi idi.

Orta məktəblər üçün çox qısa vaxtda hazırlanmış 7 tamamilə yeni proqrama uyğun yeni dərs kitabları (onların ümumi sayı 80-dən artıqdır) görünməmiş sürətlə yazdırıldı və tezliklə onların nəşrinə başlanıldı. Bu iş prezident Elçibəyin şəxsi nəzarətində idi və məhz onun vaxtli-vaxtıda vəsait ayırması nəticəsində gerçəkləşdirilə bildi.

Yeni cəmiyyət quruculuğu üçün kadrlar hazırlanmasının bir yolu da xarici ölkələrə tələbə göndərilməsidir. Bizim dövrümüzdə təkə Türkiyəyə 2500 gənc oxumağa göndərildi ki, onların bütün məsrəflərini Türkiyə dövləti ödəyirdi. Türkiyəyə oxumağa göndərilən gənclərin seçilməsi üçün imtahan ilk dəfə olaraq test üsulu ilə aparıldı. Bu, bizim fəaliyyətimizdə ilk təcrübə idi. Ədalət naminə, bu təcrübədən üzuağ çıxa bildik. Bunun da nəticəsi o oldu ki, öz ali və orta ixtisas məktəblərimizdə də qəbul imtahanlarının test üsulu ilə aparılmasını qəti qərarlaşdırdıq. Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası yaradıldı. Böyük çətinliklərlə də olsa (bu çətinliklər lazımi texnikanın və təcrübənin yoxluğu ilə bağlı idi) işin öhdəsindən layiqincə gələ bildik.

İlk dəfə olaraq bilikli gənclərimiz ali və orta ixtisas məktəblərinə seçdikləri ixtisaslara yiyələnmək haqqını gerçəkləşdirdilər. Çoxları bu tədbiri təhsil sistemində rüşvətin qarşısını alan bir hadisə kimi qiymətləndirir. Bu, doğrudur, ancaq əsas deyildir. Əsas odur ki, Azərbaycanın son tarixində onun vətəndaşı öz gücünə inandı. İnandı ki, insan məhz öz gücü sayəsində gücü çatdığını əldə edə bilər! İlk dəfə olaraq Azərbaycan gənci həyata kriminal qapıdan yox, haqq-ədalət qapısından qədəm qoydu. Ali məktəblərin qapıları bilikli gənclərimizin üzünə açıldı. Bir ali məktəb müəllimi kimi bu gün də təsdiq edə bilərəm ki, son

illərdə qəbulda mənfi hallar xeyli artsa da bilikli övladlarımızın təhsil alması davam etməkdədir.

Bununla bərabər, ali və orta ixtisas məktəblərinə tələbə qəbulu kəmiyyətcə tənzim edildi. Ehtiyac olmadan ayrı-ayrı ixtisaslar üzrə qəbulun miqdarının şübhəli məqsədlərə görə artırılmasına və qondarma ixtisaslar üzrə qəbula son qoyuldu. İmtahanlar zamanı o da məlum oldu ki, orta məktəb məzunlarının bilik səviyyəsi xeyli aşağıdır. İmtahanda lazımi miqdarda bal toplayanların sayı qəbul planından xeyli az oldu. Bu, o deməkdir ki, illər boyu şişirdilmiş qəbul planı savadsız məzunlar hesabına yerinə yetirilmişdir.

Təhsil sistemində fəaliyyətimizin əsas istiqamətlərindən birisi də Bakı ilə yanaşı digər şəhərlərdə də ali təhsil mərkəzlərinin yaradılması idi. Məqsədimiz Bakının yükünü azaltmaq və onun elmi-texniki yardımı hesabına Azərbaycanın müxtəlif zonalarında da yeni ali təhsil ocaqlarının yaradılması idi. Lənkəranda universitet təsis olundu. Birinci mərhələdə Qubada və Qazaxda universitetlər açılması planlaşdırıldı, ikinci mərhələdə isə Şəki-Mingəçevirdə, Şamaxı-Göyçayda, Şuşa-Qarabağda universitetlər açılması nəzərdə tutulurdu.

Təhsil sahəsində ən mühüm hadisə isə 7 oktyabr 1992-ci ildə "Təhsil haqqında qanun"un qəbul edilməsi oldu.

Azərbaycanda elmi fəaliyyətin təşkili, heç şübhəsiz ki, mövcüd dünya təcrübəsinə əsaslanmalıdır. Bu iş çox zəhmət və iradə, həm də zaman tələb edir. Elmlər Akademiyasının bu şəkildə qalması, təbii ki, mümkün deyil, ən azı ona görə ki, bu müəssisənin səmərəli iş əmsalı orada (xüsusilə humanitar elmlər sahəsində) çalışanların sayı ilə müqayisədə elə də yuxarı deyil. Məsələn, neçə ildir Tarix İnstitutu var, lakin mükəmməl "Azərbaycan tarixi" kitabı yoxdur. Tarix elmi üzrə neçə akademik var (və ya var idi), bir-iki nəfər çıxılmaqla o akademiklərin əsərləri hələ müəlliflərinin sağlığında yararsızlaşırdı. Çox təəssüf ki, elm adamları bu sistemin optimal və səmərəli variantda təşkilinə heç bir təşəbbüs göstərmədilər və bu gün də göstərmirlər.

Bu gün bir sıra ağılnaqların söylədiyindən fərqli olaraq Elçibəy dövründə elmə, Elmlər Akademiyasına və digər elmi müəssisələrə ciddi diqqət göstərilirdi. EA-da Aerokosmik Tədqiqatlar Mərkəzinin, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun yaradılması, sahə elmlərinin təşkili üzrə Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin yaradılması məhz bu məqsədlə edilmişdi.

Əhaliyə tibbi xidmətin yaxşılaşdırılması üzrə bir sıra işlər görüldü. Bu sahədə yeni tipli qurumların yaradılması üzrə hazırlıq işlərinə başlandı. Əhalinin dərmana ehtiyacının ödənilməsi 30%-dən 70%-ə qaldırıldı. Ailə poliklinikasının texniki təchizatı və tikintisi başa çatdırıldı. Ailənin sağlamlığı və əhali artımının tənzimlənməsi üzrə mərkəz yaradıldı. Sanitar-epidemioloji salamatlıq haqqında qanun qəbul edildi (10.XI.1992).

Ətraf mühitin təmizliyinə, insanların sağlamlığına, ekoloji maraqlara üstünlük verilməsinə yönəldilən bir sıra cari tədbirlər görüldü.

Mədəniyyətin inkişafına, bu sahədə milli dəyərlərin qorunması və inkişafına xüsusi maraq göstərildi. Prezident Fondu hesabına Milli Teatr binasının təmirinin və Musiqili Komediya

Teatrının tikintisinin başa çatdırılması üçün tələb olunan məbləğdə əlavə pul vəsaiti ayrıldı. Ədəbiyyat, musiqi, rəssamlıq, folklor, kino və teatrın azad inkişafına şərait yaradıldı. Keçid dövründə mədəniyyət və incəsənət sahələrində yaranmış çətinlikləri aradan qaldırmaq məqsədi güdən tədbirlər haqqında prezident sərəncamı imzalandı.

Tarixi abidə və əsərlərin qorunması və bərpasına qayğı göstərildi. Bu məqsədlə yaradılmış Dövlət komitəsi xeyli işlər görməyə başladı.

Təhsil, elm, səhiyyə və mədəniyyət sahəsində çalışan kadrlara dövlət qayğısı və himayəsi gücləndirildi. Əmək haqlarının artırılması, xarici ölkələrdə işləyən azərbaycanlı kadrların Vətənə dəvət edilməsi, onların işlə təmin edilməsi, layiqli xadimlərə fəxri adların verilməsi, yubileylərin keçirilməsi... bu qəbildən olan işlərdəndir.

Mədəni irsimizin əxlaq ünsürlərindən biri kimi islamın mənəvi və mədəni dəyərlərinin öyrənilməsi və təbliğinə xüsusi fikir verildi. Dini etiqad azadlığı haqqında qanun qəbul edildi (20.VIII.1992). Həmin qanun ölkədə fəaliyyət göstərən dini icma və birliklərin hüquqlarının təsbit edilməsi və qorunması baxımından çox ciddi sənəd idi. Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində İlahiyyat fakültəsi açıldı. İslam Universiteti binasının tikintisinin başa çatdırılması üçün, Bakdakı pravoslav kilsəsinin, Avropa və dağ yəhudilərinin sinaqoqlarının ehtiyacları üçün Prezident Fondundan böyük məbləğdə pul vəsaiti ayrıldı. İslam Universiteti tələbələrinə dövlət hesabına təqaüd verilməyə başlandı. Dini savadsızlığı aradan qaldırmaq üçün Türkiyə Diyanət Vəqfinin yardımı və vəsaiti hesabına bir neçə imam-xətib məktəbləri yaradıldı.

Bu sadalanan faktlar görülən işlərin hamısı yox, müəyyən hissəsidir. Humanitar sahənin bu və ya başqa sahəsinə başçılıq edən həmkarlarımız, təbii ki, daha geniş və konkret məlumat verə bilərlər. Ancaq elə bu sadaladıqlarımı da, fikrimizcə, belə söyləməyə əsas verir ki, çox qısa zaman kəsiyində arzuladığımız bütün işləri görə bilməsək də xeyli yeniliklər etdik. Sübut edə bildik ki, Azərbaycan insanı bəşəri və milli dəyərlərə yiyələnmək iqtidarındadır, yeni cəmiyyət qura bilər, azadlığını qoruya bilər.

Sonda bunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, bu görülmüş işlərin böyük əksərinin təşəbbüskarı şəxsən prezident Əbülfəz Elçibəyin özü olmuş və onların həyata keçirilməsinə hər cür qayğı, maddi və mənəvi yardım göstərmişdir.

RƏSUL QULUYEV. Azərbaycan siyasətinin qeyrət simvolu

Əbülfəz Elçibəy haqqında keçmiş zamanda danışmaq mənim üçün ağırdır. Mən onun cismani yoxluğuna heç cür inanmaq istəmirəm. Amma təəssüf ki, biz bu acı həqiqətlə barışmalıyıq: XX əsrin Azərbaycan tarixinə bəxş etdiyi ən böyük simalardan biri artıq həyatda yoxdur. Vəfatından bir neçə ay əvvəl onunla Amerikadakı görüşümüz, Azərbaycan xalqının gələcəyi barədəki geniş söhbətimiz indi mənim üçün müəyyən mənada bir təsəllidir.

Əbülfəz Elçibəylə yaxından tanışlığım Azərbaycanda Milli Azadlıq Hərəkatının ilk dövrlərinə təsadüf edib. Bu böyük şəxsiyyətlə dostluq əlaqələrimiz isə 1990-cı ildən başlayıb. Elçibəy öz mövqeyi olan və başqalarının fikrinə hörmətlə yanaşan çox təmkinli, ağıllı bir siyasi lider idi. Ona şəxsi intiqam, kin-küdurət, qisasçılıq kimi hissələr tamamilə yad idi. Azərbaycanın siyasi həyatına gətirdiyi "əxlaqlı siyasət" anlayışı ilə Əbülfəz Elçibəy düzlük, təmizlik, xeyirxahlıq, qeyrət simvolu kimi tanınmış, vicdanlı siyasətçi imici qazanmışdır. Əbülfəz bəyi başqalarından fərqləndirən cəhətlərdən biri də onun qeyri-standart və bəzən çoxlarına qərribə görünən düşüncə tərzidir.

Əbülfəz Elçibəy Azərbaycanda demokratik hərəkatın yaradıcısı və lideridir. Əbülfəz bəy Azərbaycanın azadlığı və istiqlalı uğrunda mübarizədə hər zaman canını qurban verməyə hazır olan əsl millət fədaisi idi.

Əbülfəz Elçibəy bütün türk dünyasında tanınan, adı hörmət və ehtiramla çəkilən şəxsiyyətdir.

Birillik prezidentliyi dövründə Azərbaycanda türk dilinin dövlət dili elan edilməsi, 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş ilk demokratik dövlətimizin atributlarınının bərpası, əlifbamızda latın qrafikasının tətbiqi məhz Elçibəyin iradəsi və əzmi ilə mümkün olmuşdur.

Elçibəyin vəfatı çox böyük itkidir. Xalqımız onu öz canından artıq sevən qeyrətli, mərd oğlunu namərd adamların iftira, böhtan və şərhlərindən qoruya bilmədi.

Vaxtsız ölüm Əbülfəz bəyə xalqımızın xoş gününü, Azərbaycanın bütövlüyünü görməyə imkan vermədi. Namərdlərlə, şarlatanlarla, öz çirkin məqsədlərini xalqın maraqlandıran üstün tutanlarla güzəştisiz mübarizədə şam kimi yanaraq əbədi məşələ dönmək nümunəsi qoyub getdi bu dünyadan Elçibəy!

Öz həyatı, fəaliyyəti ilə xalqa, vətənə təmənnəsiz və fədakar xidmətin nümunəsini göstərdi Elçibəy!

Azərbaycan xalqının özünə inamını qaytardı, cəmiyyətə demokratiyanın fundamental nəzəriyyəsi və praktik əhəmiyyəti barədə gözəl fikirlər, ideyalar bəxş etdi Elçibəy!

Amalı millətə xidmət olan, bundan böyük vəzifə tanımayan əqidə, ideya, siyasət məktəbi yaratdı Elçibəy!. Elçibəy adı, Elçibəy şəxsiyyəti Azərbaycan tarixinə əbədi həkk olundu!

Nyu-York, 26.08.2000

RÜSTƏM BEHRUDİ. Mən bilirəm, ölüm bilmir

Xəyalımdan min illərin o başında Tanrı dağlarında, Ötükəndə dünyanı tutacaq bir göytürk çadırına ölüm sükutu çöküb. Türk soyu Oğuzumu, Metenimi, Atılanımı, Bilgə xaqanımi itirib yoxsa? Ortada bütün çadırı tutacaq bir cənazə... Oğuzun belə üstündə yas tutacağı bir cənazə... Bu, yas məclisi deyil. Əbədiyyətə, sonsuzluğa və sonrasızlığa çevrilmiş bir türkün ehtişamı önündə türk soyunun vida mərasimidir.

Bu vida mərasimi bu il 4200 il yaşı tamam olacaq ilk türk dövlətinin minilliyinin sonunda türk dünyasına verdiyi ən böyük övladının vida mərasimidir.

Minilliyin sonuncu yüzillərinin zülmətinə mavi işıq tək enmiş adam öldü.

Xirqəsiz, kəşkülsüz, əbasız, "yahu"suz dərviş bizi buraxıb getdi. Düşmənlərinin sevdiyi adam, ölənin belə düşmənlərinə sevgini miras qoyaraq dünyanı tərk elədi.

Qışda çiçək açan, avqustda üstünə qar yağan, olumla ölümün, olmamaqla olmağın fərqi varmıdan bizi əbədiyyət yolçusu olmağa çağıran kişi öldü.

Prezidentliyi dövründə qəzetlərin hansındasa "bu şəhərdə qalmaq üçün salam verməyə, çıxıb getmək üçün vidalaşmağa kimsə yox" sözlərini oxuyub məni yanına dəvət eləmişdi. Sevdə yolçuluğundan, ədəbiyyatdan, şerdən uzun-uzadı danışdıq. "Bizim hökumətdə işləmək istəyiniz varmı?" deyərək soruşdu. Dedim ki, Bəy, bilirsən ki, mən söz adamıyam. Hansı vəzifədə işləsəm sizi yanıtmayacağam. Yaxşı olar ki, bir yüz dollar verəsən, sənənin hesabına dostlarla bir məclis qurum.

Gözləri gülürdü - vəzifədən imtina eləyib onu yüz dollara dəyişməyim Bəyə ləzzət eləmişdi.

Prezident Aparatında saat yarımdan sonra kimlərdənsə yüz dollar tapıldı.

Yola salanda: "Sən ilk adamsan, dostsan ki, vəzifədən imtina elədin. Get şerini yaz. Sənin "Şaman duaları"nın istənilən nazir postundan yuxarıdadır", - dedi.

Mənim sevdiyim Elçibəy qəribə adamdı, çox qəribə.

Bu, qəribə adamdı -
Oxşarı yox kimə;
Əli, saç, gözləri.
Dil açıb danışanda,
Dilində çiçək açan
Dəli-dəli sözləri -
Nə qəribə adamdı.

Nə qəribə adamdı -
Deyirəm, yer fırlanır.
Pıçıldayır astadan:

Yurd yerində binəmiz
Yox olub çadır-çadır.
Yəqin mənim göz yaşım
Axıb yeri fırladır.

Nə qəribə adamdı -
Deyirəm, külək əsir,
Yaxın dur bu ocağa,
Gəl qoruyaq bu odu.
Pıçıldayır astadan:
-Bu əsən külək deyil,
Yurd boyunca dolaşan
Xətayinin ruhudur.
Bu adam nə qəribə,
Nə qəribə adamdı.

Nə qəribə adamdı;
Dərdinə bax, ay Allah, -
Niyə, niyə babası
Astıyaq min il əvvəl
Vaxtında öldürməyib
Xəyanətkar Harpağı?..
Dərdinə bax, ay Allah, -
Hansı uzaq dağdasa
Susuzluqdan saralıb
Cır armudun yarpağı...
Nə qəribə adamdı -
Dərdinə bax, ay Allah!

Nə qəribə adamdı -
Dedim: - Sənin bəd günün?
Dedi: - O gün ki özüm
Özümə tələ quran.
- Gülsüz qalan Gülüstan,
Sivas, Şuşa, Çaldıran.
Birmi, üçmü, ya beşmi?
Dedim: - Qardaş, neyləyək,
Bizimki bunsuz keçmir.
Dedim: - Sənin oxşarın?
-Bir ləçəkdim nə vaxtsa
Solmayan bir çiçəkdə.
Dedim: - Ən gözəl günün?
Dedi ki, gələcəkdə.

Bu adam nə qəribə,

Nə qəribə adamdı.
Dedim: - Arzun, istəyin?!
Bir ah çəkdi dərindən:
-Təzə-təzə doğulan
Qurd ağızlı körpələr
Görək nə vaxt bu yurdu
Tanrı kimi görk elər?!
Bu adam nə qəribə,
Nə qəribə adamdı!

Nə qəribə adamdı -
Bu adamın sevinci,
Bu adamın dərdi də
Tamam özgə biçimdə.
Bu, qəribə adamdı;
Mənə elə gəlir ki,
Bu adam ölən günü
Özü qazıb qəbrini,
Basdıracaq özünü
Ürəyinin içində.

Əbədiyyət və sonsuzluq deyilən bir şey var. Elçibəy əbədiyyət və sonsuzluqdan daha çox sonrasızlığın adamıdır.

Bəy! Bir də bu şəhərdə darıxanda - hər şeydən əlim üzüləndə telefonu qaldırıb "Bəy, darıxıram" deməyə bir kimsə olmayacaq. Çünki, Bəy:

Söz qələmin baxtı deyil,
Demək tale taxtı deyil.
Vallah, ölmək vaxtı deyil -
Mən bilirəm, ölüm bilmir.

SALEH MƏMMƏDOV. İqtisadi nəzəriyyələri özü kəşf edirdi

İnsanlar tarixi yaradanlara və yaşayanlara bölünür. Tarixi yaradanlar vahidlərdir, təklərdir, onu yaşayanlar isə milyardlardır. Əbülfəz Elçibəy böyük türk tarixini yaradan Atilla, Dədə Qorqud, Bilgə xaqan, Əmir Teymur, Şah İsmayıl, Mövlana Cəlaləddin, Məmmədəmin Rəsulzadə, Atatürk, Alparslan Türkeş kimi şəxsiyyətlərin arasındadır.

Dahilərin əksəri ya yazmış, ya da ideyalar həyata keçirmişdir. Əbülfəz Elçibəysə həm böyük ideyaların istehsalçısı, həm də onları reallaşdırmağa bilən, nəzəriyyə və təcrübəni birləşdirən bilən bir liderdir. O, böyük planlarını həm də ən incə insanlığa məxsus dərin humanistliyini saxlamaqla həyata keçirə bilmişdir.

Dövlət özü-özlüyündə bir əzmə alətidir. Kimi əzməsi başqa söhbətdir. Dövlətin başında durub millətin heç olmazsa bir qismini əzmədən idarə etmək çox ağır məsələdir. Qəddarlığı əldə silaha çevirərək humanizmin sərhədlərini aşdıqdan sonra milləti idarə etmək çox asandır - yetər ki, öz qəlbində insanlara rəhm duyğusunu öldürə biləsən. Ancaq bu qədər böyük ürəkli bir insanın - Elçibəyin ölkənin prezidenti olduğu dövrdə kimisə əzməsini heç kəs xəyalına da gətirə bilməz. Böyük və universal humanizmi dövlət idarəçiliyi ilə uzlaşdırmağa yalnız Əbülfəz bəy nail ola bilmişdir.

Görkəmli şəxsiyyətlər tarixdə öz əsərləri ilə əbədləşirlər. Əbülfəz bəyin tarixi abidə kimi yaddaşlarda qala biləcək əsərləri çoxdur. Onlardan biri 20-ci əsrin sonunda Azərbaycan xalqına azadlıq və müstəqillik ideyalarını dadızdırması olmuşdur. Onun öz öyrətdiyi kimi, qeyd-şərtsiz azad və müstəqil olmayan millət iflasa məhkumdur. Elçibəy nəinki müstəqillik ideyalarını xalqa çatdırmağa bildi, hətta bir müddət onu bu millətə bəxş elədi, özü də, elə bir sistemlə ki, o sistemi artıq heç kim geri döndərə bilməyəcək. Azərbaycan milləti əbədi və gerialınmaz müstəqilliyini qazandı.

Əbülfəz Elçibəy humanistliyi ilə yanaşı, bəşəri bir şəxsiyyət olmuşdur. O artıq bir Azərbaycan türkü olmaqdan çıxmış, bütün türk dünyasının böyük dahisinə çevrilmiş, 21-ci əsr türkcülüğünə nəzəriyyəsinin yeni meyillərinin əsasını qoymuşdur. O, "bəşəriyyətə sülh və əmin-amanlıq, bütün millətlərə azadlıq və hüriyyət!" şüarı ilə yaşayan bir şəxsiyyət idi. Onun bir ifadəsi türkcülüğün tarixi bir düşüncəsini yenidən təsdiqləmişdir: "Bizim düşmənlərimiz insanlığa düşmən olanlardır".

Elçibəyin ən böyük xidmətlərindən biri də bu illərdə əksəriyyətinin mənəviyyatı pozulmuş Azərbaycan cəmiyyətinə dövlət rəhbəri olaraq təmiz və saf qalmağın, rüşvətsiz yaşamaq imkanının mümkünlüyünü sübut etməsi, milləti sanki ayıltması, millətin düşdüyü çirkabın təmizlənməsinin mümkün olduğuna adamları inandırması, xalqda öz gücünə əminlik yaratmasıdır. Qısa zaman içində də olsa o, millətə öz sərvətlərinə tam yiyə durmaq imkanı yaratdı və bu sərvətlər üzərində xalqımızın yaxşı yaşamaq hüququnun olduğunu da göstərdi.

Əbülfəz bəy iqtisadçı deyildi, ancaq iqtisadi nəzəriyyələrin əksəriyyətini onları oxumadan dərk edirdi. Biz iqtisadçılara böyük kəşflər kimi görünən bu nəzəriyyələri onun özü hər dəfə kəşf edirdi. "Milli iqtisadiyyatın inkişafının, istiqlalımızın əsasında iqtisadi müstəqillik durur", "millətin azad olması üçün fərdlər azad olmalıdır", "hər kəsin iqtisadi azadlığı, iqtisadi

təşəbbüsü qorunmalıdır”, “iqtisadiyyatın idarə edilməsində hamı iştirak etməlidir” kimi Elçibəy prinsipləri yalnız indiki dövr üçün deyil, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının əbədi əsasını təşkil edir.

Azərbaycan millətinin Əbülfəz Elçibəyi dərk etməsi müasir dövrdə xeyli ağırdır. Soydaşlarımızın bir bölümü onu keçmişin adamı, ikincilər gələcəyin dövlət və siyasət xadimi, üçüncü qrupsa yalnız ideya adamı kimi dəyərləndirir. Ancaq ümumi inkişaf səviyyəmiz onu tam qavramağa hələ imkan vermir. O, doğrudan da, millətin tarixini çox gözəl bilən və tarixi təcrübədən məntiqlə istifadə etməyi bacaran bir mütəfəkkir, bunun əsasında gələcəyi görərək gələcəklə işləyə bilən bir dövlət xadimi idi. O eləcə də öz ideyasını irəli sürərək ona tələb və şərait yaratmaqla həyata keçirə bilən siyasi xadim və inqilabı gerçəkləşdirməyi bacaran bir sərkərdəydi.

Hər bir tarixi şəxsiyyətin cəmiyyətə təsiri onun dünyasını dəyişməsindən sonra yolunun və ideyalarının davam etdirilməsi səviyyəsi ilə də müəyyənləşdirilir. İnsanları hakimiyyət və güclə iradəyə tabe etdirmək çox da çətin iş deyil. Əbülfəz Elçibəyin böyüklüyü onun ideyalarının ölümündən sonra daha geniş miqyasda yayılması və yaşamasında, eyni zamanda bu ideyaları həyata keçirən şəxsiyyətləri vaxtında yetişdirib cəmiyyətə buraxmasındadır. Türkiyə türklərinin bir atalar sözü var: “Dahi böyük işlər görənlər yox, dahiləri üzə çıxarıb yetişdirənlərdir”. Bəzən deyirlər ki, Əbülfəz bəyi əvəz edən tapılmayacaq. Təbii ki, cismani baxımdan heç bir insanın təkrarı yoxdur. Heç olmazsa özü səviyyəsində bir neçə öncül insan yetişdirərək cəmiyyətə verə bilməyən lider (beləsini lider saymaq mümkündürsə) bədbəxtədir. Ancaq Əbülfəz Elçibəy onlarca dəyərli lider yetişdirərək Azərbaycan xalqına bəxş edib. Bundan sonra yollarını aza bilərlərsə bunun günahı onların özlərinin boynunda qalacaq.

Böyük türk milləti fəxr eləməlidir ki, Əbülfəz Elçibəy kimi övladları var. Bizsə Azərbaycan xalqı olaraq qürur duymalıyıq ki, Əbülfəz Elçibəy kimi dahilər məhz bizim içimizdən yetişib!

05.09.2000

SEYFƏDDİN ALTAYLI. Gözlərinin içi güldü

Elçibəyin adını 1980-ci illərin əvvəlindən eşitmişəm. Mübarizəsiylə tanış olsam da onunla şəxsi tanışlığım 1991-ci ildə AXC qurultayında oldu. Bundan sonra onunla sıx-sıx görüşdük. Müsahibələr götürdüm, mübahisələr etdim. Fikirləriylə razılaşdım da, razılaşmadığım zamanlar da oldu, ancaq bütün bunlar aramızda sərinclik yaratmadı; əksinə, bizi bir-birimizə daha sıx bağladı.

AXC-nin 1991-ci ildə keçirilən birinci qurultayına minbir əziyyətlə özümü çatdırmışdım və çatan kimi də çıxış etmiş, Vahid Azərbaycan məsələsini dilə gətirmişdim. Qurultayın birinci gününün günorta fasiləsində Bəylə ilk dəfə görüşdük.

Elçibəylə görüşümün Bakı təəssüratını evdə ailə üzvləriylə də bölüşdürmüşdüm. Evimizə Azərbaycandan da, Türkiyədən də gələn dostlarım, qohumlarım arasında söhbətlər əsasən türk dünyasının durumu, Elçibəyin bu yöndə gördüyü işlərdən olardı.

1992-ci il fevral ayının 28-i günü evdə tək oturub televiziyada xəbərlərə baxırdım. Ermənilər Xocalıda qırğın törətmişdilər, onların vəhşiliyi televiziya ekranında göstərilirdi. Həddən artıq əsəbi və gərgindim. Tarix boyu millət olaraq üzləşdiyimiz bu cür hadisələr bir anın içində gəlib gözümlə qabağında dayanmış və çarəsizliyin, heç bir şey eləyə bilməməyin hissi ürəyimdə üsyan dalğaları yaratmışdı. O anda bir səs eşitdim. Döndüm ki, dördüncü oğlum Eldar Avşin astanada dayanıb ağlayır. Ona sarı döndüyümü görən kimi dedi:

- Baba, ermənilər onları niyə qırır? Bizimkilər niyə özlərini qoruya bilmir?

- Silahları yoxdur, silah almağa maddi gücləri çatmır və onlar sadə insanlardır. Qadınlar, uşaqlar, qocalar silah işlətməyi bilməzlər. Erməni terrorçuları isə rus əsgərləriylə əlbir olub qırğınlar törədirlər. Görmürsənmi qırılanların hamısı dinc əhalidəndir?

- Azərbaycanın ordusu harada qalıb bəs?

- A bala, Azərbaycanın ordusu yoxdur, hələ qurulmayıbdır.

- Biz onlara niyə yardımçı oluruq? Türk əsgərləri gedib öz adamlarımıza niyə arxa dururlar?

On dörd yaşlı oğlumun sualları qarşısında çıxılmaz vəziyyətdə qaldım. Çağırıb yanımda oturdum, boynunu qucaqlayıb üzündən öpdüm. O isə səssizcə ağlamağını davam etdirdi...

Həmin günlərdə mən 1991-ci il iyun ayında yaratdığımız Azərbaycanı Tanıtma Dərnəyinə sədrlik edirdim. Səhəri günü dərnəyin idarə heyətinin üzvlərini yığdım. Türkiyədən və Avropadan dava-dərman yığıb Azərbaycana aparmaq qərarına gəldik. Qısa müddət ərzində 420.000 dollarlıq dava-dərman və tibbi ləvazimat topladıq. Onları aparmaq məsələsi reallaşmışdı və axşam evdə yol hazırlığımı görürdüm. Çamadanımı hazırlayarkən oğlanlarımdan Eldar Avşin və ən kiçik oğlum, 12 yaşlı Elçin Araş gəldilər. Əllərində bir məktub vardı. Eldar dedi:

-Baba, bu məktubu Əbülfəz əmimizə çatdır.

Mən də məktubu alıb əşyalarımın içinə qoydum və səhərisi Bakıya yola düşdüm. Bakıya çatandan bir gün sonra Bəyin görüşünə getdim. O, Yasamalda qardaşının evində məni qəbul etdi. Taxtadan düzəldilmiş divanın üstündə əyləşmişdi. Atatürkün divardan asılmış portreti o saat diqqətimi çəkdi. Kitabxanasında maraqlı əsərlər vardı. Çay gətirdilər, içərkən səsyazma aparatımı hazırlamağa başladım. Bunu görən kimi dedi:

-Bir dayan görək, söhbət eləyək.

-Bəy, əvvəl işimizi görək, sonra söhbət edək. Gəlib-gedəniniz çoxdur. Onların hüququna toxunmağa ürəyim icazə vermir, - dedim.

Güldü və:

-Yaxşı, işimizi görək, - dedi.

"Türkiyənin səsi" radiosunun Azərbaycan redaksiyası üçün müsahibə götürdüm. Sonra yarım saata qədər söhbət elədik. Əsas mövzumuz Güney Azərbaycanın azadlığı və AXC-nin bu yöndə mövqeyi məsələsi oldu. Arada mən oğullarımın ona yolladığı məktubu təqdim elədim. Zərfi açdı, içindən məktub və iki dənə əlli min lirəlik pul çıxdı.

- Bəy, bu nədir? - deyə sual verdikdə işin nə yerdə olduğunu başa düşdüm. Məktəbdə xərcləmək üçün hərəsinə o vaxt ayda əlli min xərclik verirdim. Deməli, iki qardaş o aylıq pullarını xərcləməyib və mənimlə məsləhətləşmədən məktubun içinə qoyaraq Elçibəyə yollayıb. Düzünü deyim, çox xəcalət çəkdim, çünki belə hərəkət yatsam yuxuma da girməzdi. Odur ki dedim:

-Bəy, uşaqların belə iş görəcəyini ağıma da gətirməzdim. Onların verdiyi məktubu açıb oxumağı və yoxlamağı özümə sığışdırmadım.

Bəy bu məktubu oxuyub başa çatdıqda gözləri yaşardı. Dodaqlarından astadan bu sözlər qopdu:

-Oğulların mənə yazırlar ki, Əbülfəz əmi, babam deyir ki, sizin ermənilərlə döyüşməyə silahınız yoxdur. Bu paraları yollayırıq ki, silah alasınız, ermənilərə divan tutasınız, törətdikləri qanın da əvəzini çıxasınız.

Bəy üzünü mənə tutaraq əlavə etdi:

-Sağ ol, bəy. Bu cür oğullarımız yetişməyə başlayıbsa, deməli, arzularımız və xəyallarımız çin olacaqdır. Deməli, Vətənimiz daha yad tapdığına getməyəcək, ulu babalarımızın ruhu əzab-əziyyətdən qurtulacaqdır. Əsas məsələ insanlarda milli şüur yaratmaqdır; o mənzilə çatdıqda problemlər çox asan həll edilir. Bu düşüncədəki övladlarımızın sayını artırmalıyıq, millətimizi ayıq salmalıyıq. Bu məktub məni kövrəltse də artıq yüz faiz əminəm ki, Azərbaycan sözün əsl mənasında azad və müstəqil olacaqdır. Güney Azərbaycan da fars cayağından xilas

olacaqdır. Təbriz əbədi paytaxtımız olacaqdır. Mənim ağızla o gül balalarının üzündən öpərsən.

Sağollaşıb oradan ayrıldım.

Bəy Ankara xəstəxanasında müalicə olunurdu. Əliyə (Bəyin köməkçisinə) zəng etdim, Bəşir götürdü. Bəylə görüşmək, danışmaq istədiyimi bildirdim. Cəmi iki ay qabaq - 2000-ci ilin aprel-may aylarında Bakıda olanda Bəylə geniş söhbətlərimiz olmuşdu. Buna baxmayaraq, bu söhbətlərdən doğan bəzi məsələləri təcili müzakirə etməyə ehtiyac duyurdum. Bəşir dedi ki, Mirmahmud ağa gəlir. Həftənin ikinci günü gəl, həm Bəylə, həm də onunla görüş.

25 iyulda xəstəxanaya getdim. Bir müddət sonra Mirmahmud ağa da gəldi və birlikdə Bəyin yanına getdik. Çarpayıda yatmışdı, içəri girən kimi qalxmaq istədi, mən cəld tərənib qoymadım və üzündən öpdüm. Hal-əhval tutduqdan sonra gözümün içinə baxıb dedi:

-O iş necə oldu?

Güney Azərbaycanla bağlı məsələ üstündə işləyirdim. Onun reallaşmasını gözləyirdi. Cavabında dedim:

-Bəy, narahat olma, məsələni ən gözəl şəkildə həll etdim.

Gözlərinin içi güldü. Əlimi tutub dedi:

-Bəy, çox sağ ol. Sən həmişə təmənnasız, səssiz-küysüz çox gözəl işlər görürsən. Yenə səssiz bir gedişlə əla bir iş gördün, çox sağ ol. Çox ciddi işləmək lazımdı. Çox ciddi və gərgin işləməliyik, ayrı cürə yolumuz yoxdur.

Dedim:

-A Bəy, tez sağal, Bakıya qayıt. Sən bizim rəhbərimizsən. Tanrı səni başımızdan əsgik etməsin. Mən bir həftə çəkməz Bakıya gedirəm və səni gözləyəcəyəm. Orada daha geniş söhbət eləyirik. İndi dincəl və tezliklə sağal, Allah yastığını yüngül eləsin.

Durub üstünə təkrar əyildim, öpüşdük və ayrıldım. Ancaq ürəyimə sanki düyün atmışdılar. Qəribə bir duyğu məni bərk narahat edirdi. Atam ölüm ayağında olarkən sifətində gördüyüm qubarı Bəyin üzündə hiss etmişdim. Ancaq bunu kiməsə deməyə dilim gəlmədi. Özüm-özümü də inandırmağa çalışdım ki, yanılıram.

Təəssüf ki, yanılımadım...

06.09. 2000

Müəllif haqqında

1950-ci ildə İğdir vilayətinin Dizə kəndində anadan olub. 1980-ci ildə İstanbul Universiteti ədəbiyyat fakültəsini qurtarıb. 1985-ci ildə TRT Dış Yayınlar Dairəsi bünyəsində fəaliyyət göstərən "Türkiyənin səsi" radiosunun Azərbaycan verilişləri redaksiyasına qəbul olunub. 8 ay sonra radionun rəhbərliyinə təyin edilib. Hələ də orada işləyir.

Ailəlidir. Kürşad, Alpərtunqa, Gökbörü, Eldar Avşın, Elçin Aras adlı beş oğlu var. Azərbaycanla bağlı 12 əsəri və iki cildlik "Azərbaycan türkcəsi sözlüyü" çapdan çıxıb. BAB Mərkəzi Şurasının və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

SƏMƏD QARAÇÖP. Öldürənlər (şer)

Böyük Əbülfəz Elçibəyin ölümünə

Ölür öz içindən sənəin millətin,
Öldürür - içində uca nə varsa.
Eh, öz işindədi bu ÖLDÜRƏNLƏR,
Alır - bu millətin nə canı varsa.

SƏNiydin bu boyda UCAlığınla
Bu boyda ÖLÜMün önündə duran...
...Dirildə bilmədin bu ÖLƏNLƏRi,
Bilirəm, bu dərdədi səni öldürən.

ÖLÜM havasıdı - hamı oynayır,
TƏKləndin önündə bu oyunların...
Hələ ayaqları yer tutur elə
Əlləri ölümlə oynayanların.

TƏKləndin bu boyda ÖLÜMə qarşı,
Nələr çəkdiyini gördü görənlər...
Görək SƏNdən sonra bu məmləkətdə
Kimi öldürəcək bu ÖLDÜRƏNLƏR?!.

22.08.2000

ŞEYDA NƏSİBLİ. Üzü Elçibəyə doğru

Mart ayı idi. "Yaz gəlsin, Cıdırda at sürəcəyəm. Həkim belə məsləhət bilib" demişdi.

Yalnız bizə demişdi - publika üçün deyildi. Biz də bunu məhrəm sirr kimi saxlamışdıq ki, başqa qəzetlər xəbər tutmasın. Fotoaparatlarımızı elə həmin gündən saz saxlamışdıq ki, gizləncə də olsa Bəyin at belində şəklini çəkək. Sonra isə "Elçibəy at belində. Yalnız "Yeni Müsavat"da" yazıb şəkli qəzetin manşetinə çıxaraq.

Arzumuz arzu olaraq da qaldı...

Yadımdadır, 1997-ci ilin oktyabrı idi. Bəy Kələkidən qayıdırdı. Qarşılamağa çıxmışdıq. Onu ilk dəfə belə yaxından göürdüm. Elə o ərəfələrdə jurnalistlər üçün mətbuat konfransı keçirdi. Mən də umudları qırılmış minlərcə gəncdən biri kimi Bəydən acıqlı idim. Əlimə fürsət düşmüşdü. Sancıb heyfimi çıxmalıydım. Bizi bu rejimin umuduna buraxıb getdiyi üçün içimdə olan sevgini boğub (boğa bildimsə) suala "Əbülfəz bəy, Kələkiyə prezident kimi gedib eks-prezident kimi qayıtmısınız" sözləri ilə başladım. Heç bir irad tutmadı. Yəqin məni gəncliyimə bağışladı. Bilmirəm, bəlkə də ürəyində "bu çocuğun sözünə bax" dedi. Sualıma acıqlanmadı da... Axı mən də Elçibəyi o qədər yaxından tanıyırdım. Heç bir təmasımız olmamışdı. Etiraf edirəm ki, dediyim o söz neçə illərdir ki, bar daş kimi ürəyimdən asılıb.

Sonralar Bəylə tez-tez görüşlərimiz olduqca, onu daha yaxından tanıdıqca, onu kəşf etdikcə xəcalətim bir az da artdı. Başa düşdüm ki, yanılmışam. Bütün ömrünü, həyatını, varlığını bu xalqa, türk millətinə, türk gəncliyinə sərf edən bir mürşidi bu cür sancmaq günah imiş!

Məni bağışla, Bəy! Qınama bizi. Ərk yerimiz idin, sirr yerimiz, iman yerimiz idin. Səndən sonra kimin üstünə gedəcəyik? Ürəyimizi göynədən suallara ən düzgün, ən səmimi, ən sərt, ən mülayim cavabı kimdən alacağıq?..

O nə prezidentliyə, nə də ki eks-prezidentliyə sığırdı. Peyğəmbər xislətli bir insan idi. Türk kağanlarının nəslindən idi. Bilgə kağanın, oğuz bəylərinin qanı axırdı damarlarında. Hər kəsdən ucada dayanırdı Əbülfəz bəy. Partiya sədrlərindən biri mənimlə söhbətində: "Elə bil, içim boş qalıb. Bəyin ölümündən bu qədər sarsılacağımı təsəvvür etməzdim. Baxıram, heç ona oxşayan yoxdur. Elə bil, Allah onu tək göndərmişdi yer üzünə. Zirehimiz idi, dayağımız idi Bəy. Bundan sonra nə olacaq - bilmirəm", - dedi...

Bu il onunla iki dəfə görüşüb yeddi səhifəlik müsahibə hazırlamışdıq. Mart ayı idi. Hələ Novruzun gəlişinə xeyli qalırdı. Evinə getmişik. Stolun üstünə löyün-löyün çərəz yığdılar. Çərəzlərin düzümü, seçimi diqqətimdən qaçmadı. Hər şey: beşmərtəbəli evin birinci mərtəbəsində yerləşən mənzil də, mənzildəki əşyalar da, əşyaların qarmaqarışıqlığı da, elə çərəzlər də, elə Elçibəyin özü də Elçibəyin sadəliyindən, təbiiliyindən, milliliyindən, deməli, ucalığından, yüksəkliyindən xəbər verirdi. Hər dəfə görüşdən çıxanda özüm-özümü tanıya bilmirdim. Qəzet sualları idi verdiyimiz suallar. Ancaq cavablar o qədər geniş, ətraflı, o qədər ağıllı, düşündürücü idi ki, onu nəinki bir qəzetə, heç min qəzetə də sığışdırmaq mümkün deyildi.

Elçibəyin yanında adam özünü, öz dərdini, öz qayğılarını, ağrılarını unudurdu. Müsahibədən çıxanda həmkarlarım: "Elçibəylə müsahibədən sonra səni tanımaq olmur", - deyirdilər. Azı bir ay o görüşün təsirində olurdum. Bir rahatlıq tapırdım ondan. Ruhumu oxşayırdı Əbülfəz bəy. Mən onu nə siyasətçi, nə prezident, nə partiya sədri kimi qəbul edirdim. O, Ruh idi. Onu ruhum kimi duyurdum. Özümü onun müridi sayırdım.

Bu ilin yazında dövlət himnimizin dəyişdirilməsi ilə bağlı söhbətlər başlamışdı. Yaşlı şairlərimizdən biri himnin mətnini redaktə etmək iddiasında bulundu. Kimisi də musiqisinə irad tutdu. Məlum məsələ idi - Demokratik Respublikadan qalan, Elçibəyin yenidən yaratdığı, yaşatdığı bir para şeyləri də yavaş-yavaş sıradan çıxarmaq istəyirdilər. Yəqin bir azdan "bayrağımızda rənglər çoxdu" deyib onu da bir rəngə salmaq iddiasında olanlar tapılacaqdı. Axı indi bu məmləkətdə yadlar, rusbaşlar ağıdır!..

Həmin şairə cavab vermək, bu məsələyə son qoymaq gərəkdi. Elçibəy birçə kəlmə "getsin, şerini yazsın. Himnlə-zadla işi olmasın" dedi. Bu bir kəlmə ilə də müzakirəyə son verildi. Sözünün ağası kişi idi. Heç bir sözünü danmazdı.

Bir dəfə ondan soruşduq ki, Əbülfəz bəy, inanırsınızmı ki, Əliyevin komandasında da Sizə pərəstiş edənlər var? Cavabı olduğu kimi yazıram: "Siyasi fəaliyyətimə görə yox, milli məfkurəmə görə mənə pərəstiş edənlər ola bilər. Nə olsun ki, YAP-çıdır? Onun da ürəyində bir Təbriz, bir Dərbənd, bir Qarabağ yanğısı var. Görürlər ki, mənim də yanğım siyasətdən irəli gəlmir - daxilən, səmimi olaraq deyirəm bu məsələləri. Ona görə də mənə rəğbətləri olur".

Düz demirdimi? Üstündən altı ay keçəndən sonra ölümü ilə dediklərini təsdiq etmədimi? O dəfn günü bunun şahidi olmadıqımı? Elçibəy böyüklüyünü bir daha dərk etmədikmi? Avqustun 23-də Əbülfəz bəyin cismi ilə vidalaşırdıq, ancaq onu yenidən tapmışdıq. Onun ruhu qəlbimizə, düşüncəmizə hopmuşdu. Həmin mərasimdə universitet auditoriyasında Bəyin əleyhinə danışan müəllimləri ağlayan gördüm - təsəlli tapdım. Ona baş əydilər - təsəlli tapdım. İzdiham gördüm - təsəlli tapdım. İnsanların Haqq yoluna gəlmələri, Haqqı tapmaları mənə təsəlli verdi.

Bəy birlik etalonu idi. Ölümü ilə də bunu bir daha təsdiqlədi.

Amalı millətin, xalqın azadlığı, firavanlığı idi. "Azərbaycanda insan resursu başqa keçmiş sovet respublikalarından qat-qat çoxdur, daha artıq inkişaf edib. Azərbaycan xalqı mənim ona vermək istədiyim azadlığa, demokratiyaya, ondan da artığına layıqdır. Bu demokratiyanı, bu azadlığı qazanmasaydıq indi Türkmənistanın günündə olardıq", - deyirdi.

Hər təhqirə dözürdü, tək xalqı inkişaf etsin. Özü belə istəyirdi. Özünü xalqının əsgəri sayırdı. Özünü onun əsgəri sayanlara isə deyirdi: "Mənim yox, xalqın əsgəri olmaq lazımdır".

Əbülfəz bəydən yazdıqca yazmaq istəyirsən, çünki bu adamı sonadək dərk etmədiyini kimi, onun haqqında sona qədər də yazı bilmirsən. Hər kəlməsi bir ümmandı Böyük Bəyin. Allahıma şükür ki, onunla təmasda ola bilmişəm. Bu xoşbəxtlik mənə də nəsib olub. Həyatımda iki adama: tərbiyəmə, əxlaqıma görə atama, dünyagörüşümə, Vətəni, xalqı bir

vətəndaş kimi necə sevməyi anladığıma, öyrəndiyimə görə isə Əbülfəz bəyə minnətdaram. Tanrı onların ikisini də tez apardı, məni yesyetim qoydu...

Bu gün Elçibəyin məzarı ziyarət yerimizdir. Tanıdığım iki gəncə orada rastlaşdım. Bəyin yoxluğuna dözə bilməyiblər. Sonrasını öz dillərindən eşidək: " İntihar edəcəyimizə and içmişdik. Bir-birimizlə sonuncu dəfə Bəyin məzarını ziyarət edərkən görüşməyi qərara almışdıq. Səbh tezdən Fəxri xiyabana gəldik. Aman Allah, analar körpə uşaqlarını qəbrin ətrafına düzmüşdülər. Gördüklərimiz bizi sarsıtdı. Bizə inam verdi. Fikrimizdən daşınmalı olduq. Elçibəy sevgisini bizdən sonrakı nəsələ ötürmək üçün birinci andımızı geri götürərək yaşamağa - Elçibəy ideyalarını yaşatmaq üçün yaşamağa yeni and içdik".

Bu gün yurddaşlarımız Bəyin məzarına Məkkə deyib uzaq rayonlarımızdan pay-piyada Bakıya ziyarətə gəlirlər. Ölümü ilə ölməzlik qazanan insana eşq olsun!

Üzü işığa, üzü Elçibəyə doğru! Haydı, soydaşlarım! Haydı, yurdsevərlərim! Haydı elsevərlərim! Haydı elçibəysevərlərim!

31.08.2000

VAQIF BAYATLI ÖNƏR. Elə bilirsiniz Bəy rahat olacaqdı?

Tanrım, bu məmləkətin elə bir günü gələcəkmi Elçibəy tam rahat ola bilsin?!

Mən 30 ildən artıqdır ki, həmişə Bəyin heç olmazsa bir az rahat olması haqqında düşünmüşəm. Quzey Azərbaycan müstəqil oldu, Bəy yenə rahat olmadı. Elə bilirsiniz Güney Azərbaycan da azad olub müstəqil türk dövlətlərinin sayını artırırsaydı, və ya qüzeylə birləşsəydi Bəy rahat olacaqdı? Yox, Bəy daha böyük cəsarətlə, yorulmazlıqla yenə də uyğurun, altayın, saxanın və başqa türk ellərinin azadlığa qovuşması uğrunda gecə-gündüz düşünəcəkdə, çalışacaqdı. Onların da tam azad və gözəl dövlətlər qurmasından sonra da Bəy yenə tam rahat ola bilməyəcəkdə, bütün bu dövlətləri birləşdirməyə, bir-birini sevdirməyə çalışacaqdı.

Beləcə, Bəyin tam rahat olması çox asandır. Bunun üçün biz çox asan bir işi eləməliyik: Sadəcə, dünyanı düzəltməliyik - bir-birimizi sevməliyik.

Aşağıdakı hər iki şeri mən, sadəcə, Bəyin - sevgili dostumun rahat olması üçün yazmışam. Birinci şeri silsilə şəklində "Azadlıq" qəzetində vermək üçün şair Mahir Mehdi ilə danışmışdım, hətta bu barədə "Azadlıq"da mənə "Xatırlatma" məktubu da çap olunmuşdu. Mən isə gözləyirdim Bəy müalicədən qayıdıb gəlsin, sonra çapa verim.

Bəy qayıdıb gəldi. Əvvəlkindən daha güclü, daha sevimli!

Savalan dağı haqqında olan ikinci şeri isə biz Bəylə ikimiz bir yerdə yazmalıydıq. Bəy mənə Savalan haqqında şerin necə olacağı barədə xeyli danışmışdı və bir neçə ay öncə biz bu şeri Bəyin istədiyi şəkildə, Tanrıya, İlahiyə qovuşan və bizi də qovuşduran bir dağ, bir ilahi sevgi şəklində yazacaqdıq... Və yazdıq da! Həm də şerdəki kimi Bəy Savalana və Tanrıya qo vuşdu.

Mən bu şeri yazarkən əlimin üstündə Bəyin əlini, ürəyimin üstündə Bəyin ürəyini hiss edirdim. Gün aydın, Bəy! Sənin tam rahat olacağın, sənin istədiyin şəkildə gözəlləşəcək bu dünyada bir daha görüşənədək gün aydın!

AZƏRBAYCAN - ANAKÜNC

Bəy ən tez əriyən şamdan da tez əritmədə canını

Azərbaycan - göyüzündə

Çiçək kimi qoxlamağa

Ataqılınc, Atabilək,

Atatunc, Atakürək.

Yadlara qoxlatmadan

Allaha saxlamağa

Anagül, Anaçiçək.

Hər an yuvalar üstə

Yuvalar bağlamağa

Anaçöp, Anadirək.

Hər an dualar üstə

Dualar bağlamağa
Anaçöl, Anadilək.
Diz çöküb, üz sürtüb ağlamağa
Anadua, Anagüc,
Anadivar, Anakünc.

Azərbaycan - su xanımlar,
Od ərlər, od bəylər yurdu.
Qılıncı yerdə göyərən,
Göydə bitən göylər yurdu.

Azərbaycan - Yerüzünə Tanrı payı,
Göy payı tək göydən düşüb.
Azərbaycan, sənin adında birləşib
Həm ər olmaq, həm bəy olmaq,
Həm də Bəycan, Azərbaycan.

"Azəri", "azəri" deyib
Ayırmayın, bölməyin
Bir daha Azərbaycanı.
Belə deyib adımızdan
Atırsınız Bəy'i, Can'ı.

Azərbaycan - Anauçuş,
Anauçuş, Anaqanad.
Həm də hər an canımda
Anainilti, Anaçat.

Sən acı işində də,
Sən palçıq içində də,
Sən qaçqın köçündə də
Göyüzünə, Tanrısına
Baxıb gülümsəyən Ana,
Çəkdiyən qəm gəlsin mənə,
Gəlsin, dolsun canımdakı
Anaruha, Anacana.

Dərd-Qəmin hamıdan qaçıb
Ancaq mənim olunca,
Həmsi canıma dolunca
Görürəm, görürəm necə
Hər an, hər an
Sıçrayıb məzarlarından
"Qalxın!" qışqırır şəhidlər.
Qalxmır, bəlkə

Başqa işarə gözləyir
Tanrımızdan igidlər?!

Qanı, canı, iliyilə,
Güneyilə, quzeyilə
İnləyəndə ulu yurdlar,
Qalxmayanda igidlər
Şairin üstünə gələr
Torpağı, suyu dağlı,
Göyü bağlı qəmlər, dərdlər.

Azərbaycan - Uçan Qılınc,
Tökülən yox, Ucalan Qan -
Deyərəm mən adına,
Qalxar, sıçrayar adın da.
Ağrın boyda, acın boyda
Açılar qılıncın da,
Açılar qanadın da.

"Bəy at" deyincə atına
Güc verər dal ayaqları,
Yeri itələyər geri.
"Xan at" deyincə atına
Qalxar qabaq ayaqları,
Göyləri yığar altına.

Al, yaşıl, göy dağımı,
Xan dağımı, bəy dağımı,
Bayrağımı, bayrağımı
Öpüb çökərəm yenə
Bu dünyanın üstünə.
Qoy baxıb bayrağıma
Öz göyündən daha gözəl
Bir göyüzü görsün dünya
Ay-ulduzumu görcək.
Öz qoxusundan utanıb
Qoxlasın bayrağımı
Gizlicə hər gül, hər çiçək.
Dünya çəksin ciyərinə
dönə-dönə
bayrağımın ətrini
göy ətri tək, Azərbaycan,
ulduz ətri,
ay ətri tək, Azərbaycan!

SAVALANIM - TANRI DAĞIM

Elçibəyin dilindən

Mən bu dünyanın özündən,
min üzündən sovuşuram.
Savalanım - Tanrı dağım,
Gəldim, sənə qovuşuram.
Qovuşduqca duruluram,
duruluram, duruluram.
Göyüzündən ətirli göy,
sudan duru gül oluram.
Buluddan, quşdan qanadlı,
xəyaldan yüngül oluram.

Görürəm, Tanrım, görürəm
ətəyindən qanadlanıb
göyləri aşan elimi.
İlahi səslər içindən
çiçəkcə, gülcə,
göycə danışan dilimi.

Sükür, Tanrım, sükür sənə!
Elimdən də, dilimdən də
göyüzünün
gül qoxusu gəlir yenə.
Ana yurdu, Ana göyü
gecə-gündüz sevməkdən də
rahat olmuram, İlahi.
Eşqdən göydə yaraşığın,
yerdə işığın yorulur,
mən yorulmuram, İlahi.

Anayurdu da, Səni də
Sevmək hələ azdır, Tanrım.
Səni sevmək,
Hələ, hələ sevgi yarı.
Hər an, hər an
yenidən qanadlanıram
uç-auç hey yuxarı.
Qalxıram insan göyündən,
qalxram insan eşqindən
neçə-neçə göy yuxarı.
Şükür sənə, şükür, Tanrım,
məni elədin axırı
hamının

hamını sevməyiçün
bu dünyanın çıxarı.

İndi min göydən üzümə
mingül nurun düşür, Tanrım.
Şükür, şükür, hamını
hamıya sevdirdikcə
yenə yurdum bütövləşir,
sevgim bütövləşir, Tanrım!

VAQİF SULTANLI. Tanrı elçisi (esse-elegiya)

"Elçibəy həkimin qarşısında bir türk kimi kimsəyə yaslanmadan, kimsədən yardım diləmədən, ayaqda məğrurasına duraraq sağlıq durumu haqqında son məlumatı ona açıq söyləməsini xahiş etdi.

Gülhanə Əsgəri Tibb Akademiyasında, Elçibəyin çarəsiz olan ağrısına dərman tapmağa çalışan həkim çox əsgəri müalicə edib sağaltmışdı. Amma belə bir xəstə yaralı türk kişisi ilə rastlaşmamışdı. Həkim özünü topladı. Bir əsgər və bir həkim olduğunu xatırladı. Həqiqəti söyləməliydi. Gözlərini Elçibəydən qaçırtmağa çalışırdı. Elçibəy: "Üzümə, gözlərimə baxaraq söylə", - dedi. Həkim bütün gücünü toplayıb boğazını arıtladı. Özünə güc verərək neçə Sibirlər, zindanlar keçmiş, Aral, Baykal, İssıkgöl və Xəzəri görmüş Elçibəyin gözlərinə baxdı: "Vidalaşmağımıza çox az bir zaman qaldı, Bəy..." - deyə bildi.

Otaqda oturan həkimlər düşüncələri ilə döyüşən bir insana son dəfə böyük bir hörmət və hüznə baxdılar. Atatürk əsgəri olduğunu qürurla söyləyən, rusları dişiyə-dırnağıyla Azərbaycandan çıxaran bu düşüncə insanının heç bir reaksiya vermədən köks ötürərək söylədiyi son kəlmələr həmin vaxt otaqda olanların həyat boyu yaddaşlarından silinməyəcək bir cümlədə birləşdi: "Bəs mənim millətimin taleyi nə olacaq?"

(Doktor Qərib Qafqazlının söylədiklərindən)

Vətənə nicat vermək istəyənlərin hakimiyyətə gəlişi bizim yüzilin başlanğıcında bir dəfə mümkün olmuşdu - yoxdan "Azərbaycan" adlı dövlətin memarlığını yapmış Məmmədəmin bəyin timsalında. Tanrı Azərbaycan xalqına bu şansı əsrin sonlarında ikinci dəfə verdi - ölkəni müstəmləkə buxovlarından qurtaran Elçibəyin timsalında. Ancaq nə yazıqlar ki, əsrin başlanğıcında olduğu kimi, sonunda da xalq ona nicat vermək istəyənin kimliyinin fərqiində olmadı.

Məmmədəmin bəy də, Elçibəy də taxtdan salındı, hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldı, biri qürbətə, o biri sürgünə getməyə məcbur edildi. Bununla da hakimiyyət yenidən şərə, şeytana qulluq eləyənlərin əlinə keçdi, millətin nicat və qurtuluş yolu, taleyi, gələcəyi dumanlara qərç edildi.

Məmmədəmin bəy də dünyaya gözlərini Ankarada yumdu, Elçibəy də. Hər ikisinin dodaqlarından qopan son kəlmə "Azərbaycan" oldu.

Nə qəribə taledir bu?..

Tarix Azərbaycan sevgisini daşıyan övladlarına nədən eyni taleyi, eyni ağrıları yaşatdırır?..

Azərbaycan gəncliyi Məmmədəmin bəyi kitablardan oxuyub sevdi, Elçibəyi isə tanıyıb, müasiri olub sevdi.

Sağlığında Elçibəyin əzəmətini görməmək üçün özünü korluğa vuranların gözləri indi bərəlməkdədir. Onlar insan dənizinin intəhasızlığından, ağlaş və hönkürtü nidalarından, göz yaşları selindən, məzar üstə gecələyənlərin sevgisindən heyrətlənirlər. Bu böyük sevgiyə

hədəf olmaq üçün onlar Elçibəyi tabutda, məzarda belə əvəzləməyə hazırdılar! Onlar hələ kimi itirdiklərinin o qədər də fərqi deyillər, ancaq olacaqlar. İqtidardan düşəndə, ədalətsiz məhkəmə qapılarında göz yaşları tökəndə, haqq üzülənəcən naziləndə... kimi itirdiklərinin fərqi olacaqlar.

Tarix Elçibəy kimi böyük şəxsiyyətləri xəsisliklə yetirir. Belə əvəzolunmaz şəxsiyyətlərin itirilməsi cəmiyyətdə yeri uzun zaman doldurula bilməyən boşluq, böhran və umudsuzluq yaradır.

Elçibəy adi bir insan, şəxsiyyət deyildi. O, Tanrının bizlərə göndərdiyi elçi, peyğəmbər idi. Tanrı onu yer üzünə göndərmişdi ki, mənəviyyəti talanmış, özünü, kimliyini unutmuş, tarixi qürurunu itirmiş, ikiyə parçalanaraq xırdalanmış xalqımıza yol göstərsin. Ancaq çox sevdiyi bizlər Vətənin nicatının Elçibəydə olduğunu anlamadıq.

Elçibəy Azərbaycan Cümhuriyyətinin çöküşü ilə yetmiş il səsi batırılan millətin dərini siyasi müstəviyə çıxardı, onun dərdlərinə, yaralarına məlhəm aradı və bu məlhəmin azadlıq, müstəqillik və bütövlük olduğunu dərk və aşkar elədi.

Elçibəy iki əsrə yaxın Azərbaycan türk yurdunda meydan sulayan, millətin mənlüyünü, heysiyyətini tapdalayan, alçaldan işğalçı rus ordusunu birdəfəlik bu torpaqdan çıxardı.

Elçibəy türk dünyasına heç bir rüzgarın uçurub-dağıda bilməyəcəyi körpü saldı; Sakit okean hövzəsindən Aralıq dənizinəcən çeşidli adlar altında yaşayan xalqların türk kimliyinin qaytarılması, dilinin və əlifbasının ortaqlaşdırılması ideyasını irəli sürdü.

Elçibəy idarəçiliyin əxlaqını dəyişdi, siyasətdə humanizmin, insansevərliyin, səmimiyyətin, doğruluğun əsasını qoydu.

Elçibəy saf, dərvişsayağı, sufi bir ömür yaşadı, dünyanın maddi dəyərlərindən imtina etməklə mənəvi-ruhani ömrün ucalığını və təntənəsini nümayiş etdirdi.

Elçibəy özü üçün, doğmaları üçün yaşamadı, Vətən üçün, millət üçün yaşadı, bəşər övladı nəyə qadirdisə, nəyi etməyi bacarardısa onu elədi.

Elçibəy Vətəni, milləti sevməyin, yurdun azadlığı uğrunda şəhid olmağın örnəyini qoyub getdi.

Elçibəy heç kəsdən incimədi, onu aldadanları, yarıda qoyub qaçanları, xəyanət yolu tutanları, kürəyinə bıçaq saplayanları belə bağışladı və dostlarının, silahdaşlarının günahlarını öz üzərinə almaqla hamıdan ucada durduğunu bir daha göstərdi.

Elçibəyin ölümü onun taleyidi. Bu, dünyanın ən uca, ən heyvətəməz, ən gözəl, ən müqəddəs ölümüdü. O, Vətənin bağırını qanadan ölümüylə ölüm xofunu içimizdən çıxardı, ölümü doğmalaşdırdı, məhrəmləşdirdi. Elçibəy ölümüylə yuxu və xəyal içərisində olan milləti silkələyib oyatdı, onu bugünü və gələcəyi barədə düşüncələrə səfərbər etdi.

Elçibəy ölümüylə millətə nicat verəcək ideyalarını bəd nəzərlərdən, daşa basılmaq, lağa qoyulmaq təhlükəsindən xilas etdi. Bundan belə bir kimsə Azərbaycanın bütövlüyü, Türk-Turan dünyasının birliyi, türk islamı, türk kimliyi kimi məsələlərdən rişxəndlə danışmağa cəsərət etməyəcək - Elçibəyin ruhu buna imkan verməyəcək.

Əslində Elçibəy çox sevdiyi Xızır peyğəmbər kimi qeyb olmalıydı. Ancaq qeyb olmadı. Qeyd olmadı ki, adiliyini qorusun, millətin sıra nəfəri olmağın iftixarını yaşasın. Qeyb olmadı ki, millət üçün qiblə olacaq məzarı qalsın.

Zaman axıb gedir, tarixin səhifələri çevrilir, şəxsiyyətlər əvəzlənir - bu, təbiətin dəyişməyən hökmüdür. Ancaq Elçibəy öz məzarının daşı-torpağıyla onu əvəz etmək istəyənlərdən qat-qat uca və əzəmətli görünməkdədir.

Elçibəyin ən böyük arzusu parçalanmış Azərbaycanı bütöv görmək, onun paytaxtı Təbrizi ziyarət etmək idi. O, bu böyük arzusuna yetmədi, onu gerçəkləşdirməyi bizlərə miras qoyub getdi. İndi onun ruhu Səttar xanın, Xiyabaninin, Pişəverinin ruhuna qovuşaraq sağlığında həsrət qaldığı qoca Təbrizin daşlı küçələrini yorur, Eynalı dağının ətəklərində, Ərk qalasının həndəvərində, Gülüstan bağında dolaşır.

Bizim nəslin ən böyük xoşbəxtliyi o oldu ki, Elçibəylə eyni dövrdə yaşadığımız - insan sevgisinin, insan ülviliyyətinin, insan qüdrətinin ən uca məqamını gördük.

Bütün böyük insanlar özlərindən sonra gələcək nəsillərə irs qoyub gedirlər. Elçibəy isə bizlərə yol qoyub getdi - Azərbaycanı birliyə, bütövlüyə aparan möhtəşəm bir yol. O, bu yolun səmt çirağını yandırdı, sərhədlərini göstərdi, xəritəsini cızdı. Bu yolla qələbəyədək yürüyəcək, "ya qazi, ya şəhid" olacaq bir nəsil yetişdirdi.

Bir zaman gələcək ki, ikiyə böyünmüş Azərbaycan qovuşacaq, bütövləşəcək. Və Elçibəy birləşmiş, bütünləşmiş Azərbaycanın ən böyük qəhrəmanı olacaq!

22-24 avqust 2000

VASİM MƏMMƏDƏLİYEV. Şərəflə yaşanmış ömür

Əbülfəz Elçibəy XX əsr Azərbaycan milli azadlıq hərəkatının görkəmli simalarından biridir. Milli azadlıq mücadiləmizdə öz dəsti-xətti olan Əbülfəz Elçibəy bu çətin mübarizə yolunun sadıq yolçusu olmuş, ömrünün sonuna qədər bu yolu şərəflə getmişdir. Bu yol milli azadlıq, milli müstəqillik, milli birlik, milli bütövlük, milli ləyaqət və milli sevgi yoludur. Bū yol Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin, Səttar xanın, Bağır xanın, Məmmədəmin Rəsulzadənin və digər millət fədailərimizin yoludur. Başa vurduğumuz yüzilliyin sonlarında Əbülfəz Elçibəy milli azadlıq hərəkatımızın həm öndəri, həm də əsgəri kimi həmişə bu hərəkatın önündə olmuşdur. Əbülfəz Elçibəyə çağdaş dövrümüzdə türkçülüyn, azərbaycançılığın carçısı desək heç də yanılmırıq.

Əbülfəz Elçibəy uzun ömür sürmədi. Çox təəssüf ki, əcəl bu qiymətli insanı bizdən tez ayırdı. Lakin nə etmək olar? Bu, bir təqdiri-ilahidir. Kimə ömür payından nə yazılıbsa, odur. Əbülfəz bəy nisbətən qısa ömür yaşasa da ona Peyğəmbər ömrü, həzrəti-Əli ömrü qismət oldu. Bu isə hər adama nəsib olmur, daha doğrusu, çox az adama qismət olur. Elə bunun özü Elçibəyin ailəsi, əzizləri, dostları və onu sevənlər üçün ən böyük təsəllidir. Həm də xoşbəxtlik uzun ömür sürməklə deyil ki...

Əbülfəz bəyin vaxtsız ölümü hamını, bütün xalqı sarsıtdı. Təbii ki, bu sarsılanlardan biri də onun köhnə dostu mən idim. Onun ölüm xəbərini eşidəndə qeyri-ixtiyari olaraq gözlərim önündə 1959-cu ildən başlayan, sonradan yaxın dostluğa çevrilən tanışlığımız, qayğısız tələbək illəri, "Novbahar" restoranının üstündə Əbülfəz bəyin yaşadığı 41-ci otaq canlandı. Bu ölüm məni nə qədər sarsıtsa da avqust ayının 23-də - vida və dəfn mərasimi günü ona xalq məhəbbətini görüb ürəyim qürurla doldu, bir anlığa bütün sarsıntıyı yox olub getdi. Haradansa Mövlana Cəlaləddin Ruminin (ya da bəzilərinin dediyi kimi, Saib Tərizinin) farsca yazdığı aşağıdakı beyti yadıma düşdü:

**Biz öldükdən sonra qəbrimizi torpaqda axtarma,
Bizim məzarımız arif insanların sinələrindədir.**

Əbülfəz bəy hər şeydən əvvəl yüksək insani keyfiyyətlərə malik bir adam idi. Onda sözün yaxşı mənasında dəliqanlılıq, haqqı müdafiə etmək, doğrunu yalana verməmək, heç kəsdən qorxub-çəkinməmək, sözünü hər yerdə demək keyfiyyətləri vardı. O, böyüklərə hörmət edər, ağsaqqala-ağbirçəyə ehtiram göstərər, onların qulluğunda durar, uşaqlara nəvaziş göstərər. Dostluqda çox gözəl xüsusiyyətləri vardı. Dar gündə adama dayaq durardı, gecənin hər hansı vaxtı dostu üçün desən, gedərdi. Kasıb olmasına baxmayaraq olduqca əliaçıq, səxavətli idi. Qardaşlarının Ordubaddan göndərdiyi pulu bir dəqiqənin içində dostları üçün xərcləyib qurtarardı. Dəfələrlə şahidi olmuşam ki, köynəyini vacib işi olan tələbə dostuna verib, özü isə dərsə getməyib.

Əbülfəz bəy qayğıkeş, comərd, sözübütöv və əxlaqlı adam idi. Bütün bunlar gəlişgözəl, xoş sözlər deyil. Əbülfəz bəylə dostluq edən, onunla yaxın tēmasda bulunan kəsler bu sözlərin bir həqiqət olduğunu bilir.

Adi həyatda çox sadə, mehriban, yolagəlimli olan, hamıya güzəştə getməyi bacaran Əbülfəz bəy ideya, məfkurə məsələlərində çox prinsipial, əqidəli adam idi. O, belə məsələlərdə heç kəsə, ən əzizlərinə belə güzəştə getməz, öz mövqeyini tutarlı dəlillərlə axıra qədər müdafiə edərdi. O, sözün əsl mənasında ideya, məfkurə, əqidə adamı idi, sözü ilə əməli düz gəlirdi. Özünə rəva bilmədiyi şeyi başqasına rəva bilməzdi. Əksinə, öz mənafeyini həmişə başqalarının mənafeyindən aşağı tutardı.

Əbülfəz bəy heç zaman özünü düşünməmiş, necə deyərlər, özünə bir gün ağlamamışdır. Ətrafında olan bir çoxları onun xeyrini özündən çox görmüşlər. Vətən, millət sevgisi onun üçün hər şey idi. O, bu yolda hər şeyindən keçməyə hazır idi və keçmişdi də. Məhz bu keyfiyyətlərinə görə xalq onu çox sevirdi.

Əbülfəz bəy kin-küdurətsiz adam idi. Özünə edilən pislikləri tez unudar, imkanı daxilində hamıya yaxşılıq etməyə çalışardı. Yaxşı günündə də, pis günündə də onda qisasçılıq, kimdənsə intiqam almaq meylli olmayıb. Buna görə də onun, demək olar ki, düşməni yox idi. O, adi həyatda çox kövrək, insanlara qarşı çox həssas bir adam idi. Həyatı məsələlərdə çox sadələvh idi. Adamı üzündən oxuyar, onu düşdüyü vəziyyətdən qurtarmaq üçün əlindən gələni edərdi. Yaşlıların söhbətlərini maraqla dinləyər, onların zəngin təcrübəsindən faydalanmağa, istifadə etməyə çalışardı. Mən onun bu xüsusiyyətini rəhmətlik atamla olan ünsiyyətində çox müşahidə etmişəm. O, müəllimlərini çox sevir, əzizləyər, onlara itaət dərəcəsində hörmət göstərirdi.

Əbülfəz bəy görkəmli siyasi xadim olmaqla yanaşı, həm də mahir müəllim və gözəl tədqiqatçı idi. Biz 1964-cü ildə eyni gündə onunla aspiranturaya qəbul imtahanı verib üç il BDU-nun aspiranturasında təhsil almışıq. Onun elmi rəhbəri böyük alimimiz akademik Ziya Bünyadov idi. O zaman Azərbaycanda sami dillər üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssis olmadığı üçün mən Tbilisi Dövlət Universitetinə ezam edilmişdim. Elmi rəhbərim məşhur gürcü alimi, dünya şöhrətli şərqşünas akademik Georgi Tsereteli idi. Bəy tarix üzrə ixtisaslaşır, mən isə ərəb filologiyası üzrə çalışırdım. Aspiranturanı bitirdikdən sonra hər ikimiz 1968-ci ildə BDU-ya müəllim qəbul edildik.

Əbülfəz bəy çox gözəl müəllim idi. O, mövcud proqramla kifayətlənməz, tələbələrə Şərq tarixi üzrə geniş məlumat verməyə səy göstərirdi. Onun dərsləri çox maraqlı keçərdi. Tələbələr onun dərslərinə həvəslə qulaq asar, Əbülfəz bəyin məşğələlərinin dərstdən çox diskussiyaya bənzədiyini söyləyər, bir müəllim, geniş erudisiyaya malik bir mütəxəssis kimi dərsləri çox canlı apardığını xüsusi qeyd edərdilər. Əbülfəz bəyin özü standart adam olmadığı kimi, dərsləri də standart olmazdı. O, tələbələrə Şərq tarixi ilə yanaşı, Azərbaycan tarixinin də o dövr üçün qaranlıq olan məqamlarını izah edər, hər şeydən əvvəl onlarda milli ruh oyatmağa, bu ruhu dirçəltməyə çalışardı. Təbii ki, onun bu fəaliyyəti ozamankı sovet rejimi baxımından dözülməz hadisə idi. Buna görə də o, 1975-ci ildə həbs olunduqda Universitet müəllimləri sırasından xaric edildi və həbsdən azad edildikdən sonra ona bir daha ali məktəbdə dərs demək imkanı verilmədi.

Əbülfəz bəyin 1969-cu ildə namizədlik dissertasiyası kimi müdafiə etdiyi "Tulunilər dövləti" araşdırması çox sanballı və orijinal bir tədqiqat əsəridir. Türkiyədə nəfis kitab şəklində nəşr edilmiş bu monoqrafiyada Şərq tarixçiliyi, Azərbaycan tarixşünaslığı baxımından çox dəyərli

fikirlər, maraqlı mülahizə və müddəalar mövcuddur. Yaxşı yadımdadır - elmdə çox cəsarətli olan rəhmətlik Ziya müəllim kimi qorxmaz bir adam dissertasiyanın o zaman Moskvadakı Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən təsdiq edilməyəcəyindən ehtiyatlanaraq Əbülfəz bəyə bəzi məqamları yumşaltmağı tövsiyə edirdi. Əbülfəz bəy isə fikirlərində ısrar edib dururdu. Nəhayət, həm elmi rəhbər, həm də müəllif tərəfindən olan bəzi qarşılıqlı güzəştlərdən sonra əsər müdafiəyə buraxıldı və tezliklə təsdiq edilib onun müəllifinə tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi verildi.

Şərq tarixşünaslığında Abbasilər xilafətinin süqutu barəsində müxtəlif elmi mülahizələr mövcuddur. Lakin bunların içərisində Əbülfəz bəyin irəli sürdüyü mülahizə öz elmliliyi və inandırıcılığı ilə diqqəti daha çox cəlb etmiş və mütəxəssislərin əksəriyyəti tərəfindən bəyənilib qəbul edilmişdir.

Əbülfəz bəyin elmi diapozonu geniş idi. O, islam, Azərbaycan tarixi ilə yanaşı, müsəlman hüququ, məzhəblər, təsəvvüf, Şərq aləmində elmlərin təsnifatı ilə çox maraqlanırdı və bu barədə mənimlə geniş fikir mübadiləsi aparırdı. Əbülfəz bəy görkəmli Şərq alimləri Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahidinin, Farabının, İbn Sinanın, Nəsirəddin Tusinin, Səkkakinin, Biruninin, Zəkəriyyə Qəzvinin elmlərin təsnifatı ilə əlaqədar əsərlərini geniş araşdırmış, bu barədə silsilə məqalələr çap etdirmişdir. Əlyazmalar İnstitutunda çalışdığı müddət ərzində o, orta çağ Azərbaycan alimlərinin ərəbcə bir çox əsərlərinin əlyazmalarının aşkar edilməsində müstəsna xidmət göstərmişdir.

Əbülfəz Elçibəyin həyat və fəaliyyətini, bir dost, gözəl insan, görkəmli siyasi xadim, tədqiqatçı alim kimi məziyyətlərini, səciyyəvi cəhətlərini kiçik bir yazıda əhatə etmək əsla mümkün deyil.

Biz not xarakterli bu yazımızda ancaq onun yaddaşımızda həkk olunmuş ən bariz cəhətlərini verməyə çalışdıq.

Əbülfəz Elçibəy nisbətən qısa, lakin çox şərəfli ömür yaşadı, əməlləri ilə xalqın məhəbbətini qazandı. Xalqının hüzuruna üzuağ, alnıaçıq getdi. Onun ölümü təkcə ailəsi, yaxınları, dostları üçün deyil, bütün xalqımız üçün böyük itkidir. O, Azərbaycan tarixində əbədi yaşayacaq, xalq onu həmişə sevgi və sayğılarla anacaqdır. Mənim üçün isə o, həmişə unudulmaz tələbəklik illərinin mehriban dostu Əbülfəz olaraq qalacaqdır.

Allah ona rəhmət eləsin, qəbri nurla dolsun! Amin!

ZƏLİMXAN MƏMMƏDLİ. Elçibəy özünə də baş əymədi

Elçibəy siyasəti , Elçibəy əxlaqı və Elçibəy şəxsiyyəti... Və bunların vəhdət təşkil etdiyi Elçibəy vətəndaşlığı... Məhz bu vəhdətdir ki, yaratdığı izlərdə Elçibəy irsini, Elçibəy irsində Elçibəy izini formalaşdırdı. İzlərin xaosluqluq səsləndi Elçibəyin sağlığında. Amma anlaşılmaq kə, 70-ci ildən iddia etdiyi Azərbaycan müstəqilliyi, imperiya süqutu, Bütöv Azərbaycan "xülya"larını ömrünün son anına qədər dedi və həyata keçirdi. 25-30 illik bir mübarizə xətti cızdı Elçibəy. Bu xətt əyilmədi, dəyişmədi və düz xətt boyunca inkişaf etdi. Söylənən xaosluqluq isə görünmədi. "Hərdəmxəyal" adlandırılan düşüncələri reallaşdı. Beləliklə, Elçibəy şəxsiyyəti özünün və özündəki bizləri sübut etdi. Bu, mənəcə, Elçibəyin şəxsiyyətinin dönməzliyini sübut edən ən başlıca amil oldu. Buna Elçibəy şəxsiyyəti dedik. Ancaq Elçibəy şəxsiyyəti Elçibəy siyasətindən qopmadı. Elçibəy siyasətinin kökündə də Azərbaycan bağımsızlığı, Azərbaycan bütövlüyü dayandı. Siyasətdə şəxsiyyət, şəxsiyyətdə siyasət mənzərəsi yarandı.

Türk dünyası tarixində şəxsiyyəti ilə siyasətini bir boya gətirən yeganələrdən oldu Elçibəy. Amma bu da ilk vaxtlar gözə görünmədi. Əslində görünə də bilməzdi. Elçibəy şəxsiyyəti bu şəxsiyyətin görünməsinə maneçilik edirdi. Elçibəy siyasəti apardığı siyasətin görünməsinə maneçilik törədirdi. Əslində Elçibəy şəxsiyyətinin və siyasətinin reallıqda görünməsinə yox, bizlərin gözündə görünməsinə təsir edən maneçilikdi bu maneçilik. Elə bunun təsiri idi ki, sağlığında heç kəsin gözündə olduğu kimi görünmədi. Bəlkə də bunu görməyə türk vətəndaşının düşüncəsi hələ hazır deyildi. Ya da türk düşüncəsində öz nəhəngliyini göstərən əlçatmazlığını sübutlamaqla sitayiş mənbəyinə çevrilməyi, sitayiş edəcək türkün əyilməsini qəbul etmədi. Onun üçün fərqi yox idi ki, Elçibəyin qarşısında əyilirdilər, ya özgəsinin... Bu, Elçibəy əxlaqının bizə görünən tərəfi idi.

Elçibəy siyasətinin və əxlaqının kökündə bir türk mədəniyyəti, türk mənəviyyəti və başlıcası - türk xalq yaradıcılığı dayanırdı. Ona görə idi ki, Elçibəy çıxışları, Elçibəy görkəmi olduğu kimi tanınmırdı. Çünki tanıya bilmirdik. Qəbul edə bilmirdik ki, ütülənməmiş, qalstuklaşmamış siyasət ola bilərmə? Sübut olundu ki, ola bilər. Sübut olundu ki, ütülənməmiş siyasətdir məkri, xəyanəti itələyib meydana atan.

Mən inanmıram ki, tarixlər boyu türk mədəniyyətinin içərisində məkri, xəyanətli cizgilər olsun. Mən inanmıram ki, türk mədəniyyətini siyasətinin onurğa sütunu kimi qəbul edən simanın siyasətində bu cizgilər olsun. Ancaq bunu heç birimiz görə bilmirdik. İmperiya beşiyində yırgalanmış körpələr olaraq "özgə", əslində öz laylamızı qəbul edə bilmirdik. Bir siyasətdə məkr, xəyanət, iblis düşüncəsi görməyəndə bunu siyasət saymırdıq. Elə buna görə idi ki, Elçibəy kölgəsinə sığınmış addımlarını sürətləndirən bəzi kəslər son anda Elçibəy yolundan sapdılar. Elçibəy yolundan qopub ütülənmiş "mənəviyyət"ə doğru yüyürdülər. Elçibəy bunu da təbii qəbul edirdi. Yolundan azmışları, yoluna qayıtmışları duyurdu... Şüurlu inkişafı hər şeydən öndə tuturdu. Və... öncəni çox gözəl görürdü.

Xatırımdadır, AXC hakimiyyəti zamanı siyasi mühitdə Müsavat, "Yurd" və AXC qanadlarının xaosluq şəkildə inkişafını görərək on bir rayonun icra başçıları bir yerə toplaşdıq, qərara aldıq ki, prezident Əbülfəz Elçibəyin yanına gedək, baş verən bu anlaşılmazlığı ona deyək və qəti tədbir görülməsə yazdığımız və cibimizdə saxladığımız istefa ərizələrini ona verək.

Dediyimiz kimi də etdik. Elçibəyin yanına girdik. Bəy bizi görən kimi gülər üzlə qarşılayıb nə deyəcəyimizi gözlədi. Vəziyyəti izah etməyə çalışdıq. Diqqətlə qulaq asdı və sonra tamam başqa fikir söylədi.

Dedikləri təxminən belə idi:

-Bəylər, qarşidan çox böyük qara buludlar gəlir. Bu buludlar ötüşsə Azərbaycan ciddi çətinliklərdən qurtulacaq...

Bu sözləri deyəndə yoldaşlarımızdan bəziləri hətta pəncərədən bayıra boylanaraq qara bulud axtardılar, ancaq görmədilər.

Bir neçə aydan sonra 4 iyun qiyamı göründü və... Elçibəyin aylar öncə dediyi həmin qara buludları gördük. Bu görüntü idi Elçibəyə "hər şeyin zamana ehtiyacı var" dedirdirən.

Elçibəy hər şeyi öncədən görürdü və gördüklərini, ancaq bizlərin görə bilmədiyini öz içində yaşadaraq ölümə doğru addımlayırdı.

Öz ölümünü də görürdü. Bizlərin bunu təsəvvürümüzə belə gətirmədiyimiz anda. Elçibəy siyasətinin, şəxsiyyətinin qayəsində dayanan bu mənəvi keyfiyyət idi onu anlaşılmaz edən. Elçibəy anlaşılmadı sağlığında... Çünki keçdiyi yola onu dərk etmək istəyənlərin çatması üçün zamanlar lazım idi. Bu zaman isə bu insanların gözündə saatla, illərlə ölçülürdü. Elçibəydə isə zaman anlayışı, saat çərçivəsi yox idi.

Əməli və düşüncəsi ilə keçmişə və gələcəyə qatıla bilirdi.

Xatırımdadır Elçibəy prezident olan anlar...

Hamı sevinirdi... Elçibəysə susub hara isə baxırdı. Gözlərində nə sevinc vardı, nə də parıltı. Çoxları bunu onun prezident olduğu üçün düşüncələrində düzəlişlər etməsi kimi yozdu. Ancaq belə olmadı. Elçibəy əxlaqlı insan olmağı hökmdar olmaqdan uca tutdu. Hökm altındakı əxlaqı yox, əxlaq altındakı hökmü əsas saydı. Bunun nəticəsi idi ki, Elçibəy hökmdarlığı Elçibəy əxlaqına da təslim oldu.

Elçibəy öz-özü üzərindəki qələbəni və məğlubiyyəti bir anda yaşamaqla maddiyyətçi düşüncələrə ölümcül zərbə vurdu. Bunun nəticəsidir ki, Elçibəyin cənazəsi önündə hökmdar da, aydın da, gənclik də baş əydi. Birincilər təhqirləri, tənələri qəbul edə-edə Elçibəyin cənazəsi önündə susdular. Bu, mənəviyyət aləminə baş əyərək zəifliyini, iradəsizliyini boynuna almaqdı. Elçibəysə heç zaman heç kimə baş əymədi. Özü öz içində özünə də baş əymədi. Əyilən başlara isə həmişə dik saxlamağı tövsiyə etdi.

Elçibəy yalnız bir ünvanı tanıdı son ana qədər. Bir ünvanı gördü son ana qədər... Və bu ünvana getdi son məqamda. Bu, Tanrı dərgahı idi.

Elçibəy Tanrı gücünü insan mənəviyyında göstərə bildi və göstərdiyi Tanrı əxlaqını düşüncəsizlərlə sübut edə bildi. Bəlkə də birinci dəfə idi ki, Tanrı əxlaqı deyilən bir əxlaq

qoydu madiyyat aləmində. Və buna ölümündən öncə "Elçibəyin türk gəncliyinə, Azərbaycan gəncliyinə, aydınlarına müraciəti" adı verdi. Tanrı əxlaqını anlaşılan formada insanlara çatdırdı. Və illər boyu çəkdiyi əziyyətin, əzabın nəticəsində insanlar bunu qəbul etdi.

Elçibəy ziyarətinə, vidasına gələn yüz minlərcə insan Elçibəy şəxsiyyəti, Elçibəy siyasəti, Elçibəy əxlaqı qarşısında göz yaşı tökdü. Əslində bununla paklaşıb Elçibəy istisini, ruhunu hiss etdilər...Və onun əlçatmazlığını dərk etdilər.

Zaman bir dəfə Elçibəy yaratdı. Tanrı bir dəfə Elçi göndərdi... Bizlər isə bir dəfə gördük bu Elçini. Amma artıq gec idi - gördüyümüz Tanrı elçisi Tanrı hüzuruna getmişdi...

30.08.2000

ZÖHRAB ZEYNALLI. Görəcəklər ki, Azərbaycan nədir

Əbülfəz Elçibəylə tanışlığımızın bir azdan 50 illiyi olacaq. Ordubadda orta məktəbi, Bakıda Universiteti birlikdə qurtardıq. Aclığımızı, toxluğumuzu bircə Allah bildi. Onunla çoxlu səslə müsahibələrim olub. Radioda "Prezident kürsüsü" verilişi onun təşəbbüsü ilə yaradılıb.

Yəqin ki, xatırlayırsınız. 1992-cü ilin sonunda millət vəkillərimiz Milli Məclisdə uzun sürən çəkişmələrdən, mübahisələrdən sonra yekdil qərara gələrək Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin türk dili olduğunu təsdiq etməklə dilimizin və millətimizin adını özümüdə qaytardılar.

Bu, 1930-cu illərdə repressiyaya uğramış mənəvi dəyərlərimizdən birinin bəraət qazanması idi. (Ancaq, çox təəssüf ki, əsl adımızı yenə də qoruyub saxlaya bilmədik).

Bu məsələylə bağlı 1993-cü il yanvarın 4-də prezident Əbülfəz Elçibəy mənə öz mülahizələrini söyləmişdi. Həmin müsahibə müxtəlif səbəblər üzündən indiyədək heç yerdə səslənməyib və çap olunmayıb. Elçibəyin apardığı siyasi-ideoloji mübarizənin mühüm bir istiqaməti də ana dilimizlə, ümumən milli məsələ ilə bağlı olduğuna və böyük öndərin bu haqda düşüncələri onun silahdaşları və sırayı soydaşlarımız üçün ciddi maraq doğurduğuna görə həmin müsahibəni indi dərc etdirməyi qərara aldım.

-Zöhrab bəy, ["türk dili" adını qaytarmaq üçün] bəziləri deyir ki, gərək referendum keçirək, bəziləri deyir ki, təzədən səsə qoyulsun. Adamların bu cür danışığını heç cür qəbul edə bilmirəm. Bu, elmdir. Elmi səsə qoymaqla keçirmirlər. Heç zaman deyə bilməzsən ki, gəlin referendumla öyrənək görək iki dəfə iki neçə edər. İki dəfə iki dördür. Bu, səsə qoyulmur.

Referendumda səsə qoysaq ləzgi milləti heç zaman deməz ki, mənim dilim ləzgi dili yox, Azərbaycan dilidir. O, deyəcək ki, qardaş, özünüdə iş tapın - mən ləzgiyəm, dilim də ləzgi dilidir. Talış da onun kimi. Bunu desən deyəcəklər ki, azsaylı xalqların hüquqları tapdalanır.

İndi təsəvvür edin ki, mən türk millətiyəm, ancaq dilim Azərbaycan dilidir. Buna gülərlər axı. Türk millətiyəm, dilin də türk dilidir. Bunun nəyi pisdir axı? Mən elmi səsə qoymağın heç cür tərəfdarı deyiləm.

Var bir Azərbaycan türkcəsi, bir də Anadolu türkcəsi. Deyirlər ki, biz gedib qoşuluruq Türkiyəyə, onun əlaltısı oluruq, onlar bizə böyük qardaş olurlar. Mən istəmirəm o şeyləri deyim. Üç-beş ildən sonra Türkiyə görəcək ki, Azərbaycan nədir. Bugünün özündə mənəvi-psixoloji baxımdan Azərbaycan Türkiyədən yüksək səviyyədə dayanır. Anadolu türkləri deyirlər ki, siz türklüyü bizdən qabağa aparırsınız, siz bizdən üstünsünüz, mənəvi cəhətdən bizdən yüksəksiniz. Azərbaycan türkünün mənəviyyatına Anadolu türklərinin özləri hörmət və qibtə edirlər.

Azərbaycanda kimin nüfuzu olmalıdır - Rusiyanın, Türkiyənin, İranın, yoxsa, deyək ki, Amerikanın? Heç kimin. Azərbaycan, Allah qoysa, beşon ildən sonra özü nüfuz edəcək. O zaman fikirləşsənlər ki, Azərbaycanın nüfuzu hara qədər olacaq. Bu sual verilməlidir: "Beş-on ildən sonra Azərbaycanın nüfuz dairəsi hara çıxır?". Azərbaycan Yaxın Şərqlə ən güclü nüfuz dairəsinə malik dövlətlərdən biri olacaq. Azərbaycanla razılaşmamış çox şeyləri eləməyəcəklər. İngiltərə də, Amerika da, Fransa da Yaxın Şərqlə bağlı hər hansı məsələni həll edəndə Azərbaycanı dəvət edəcəklər.

Bunu indidən bilirlər ki, iki milyard ton neft ehtiyatı olan bir ölkə ilə elə-belə danışmaq mümkün deyil. Onun atoma ehtiyacı yoxdur. Atomla neft elədir ki, hər gün işlənir. Bəzən biz zarafatla deyirik ki, Fərman Salmanov Rusiyaya atomdan qüvvətli Tümen neftini verdi.

Azərbaycanın həm coğrafi, həm də iqtisadi mövqeyini hamı bilir. Amerikanın, İngiltərənin səfirləri deyirlər ki, bədbinliyə qapılmağa haqqınız yoxdur. Ona görə ki, sizin xalqınız zəkali xalqdır. Siz fəxr edə bilərsiniz ki, Asiyada çox ali millətsiniz.

Ümumi götürdükdə bizim millətdə intellektual səviyyə yüksəkdir. Bunu da dünyada görürlər. Dünya görür ki, bu millət tankların qabağına gedərək qanın içərisində azadlığa çatıb. Hamı bunu qəbul edir ki, siz azadlıq idealını tam mənimsəmişsiniz. Bu, sizin xoşbəxtliyinizdir. Demokratiya şüuruna da bu cür yiyələnsəniz sizin xalqın qarşısında heç kim dura bilməyəcək. Bu millət poeziya ilə, musiqi ilə köklənmiş bir millətdir. Bunu aparıb təzədən qəddar etmək olmaz. Diktatura onu qəddara çevirəcək. Amma demokratiya həyatı olacaq. Ona görə biz demokratiyadan əl çəkməyəcəyik. Çətin də olsa ona yetməliyik!

4 yanvar 1993-cü il

ELÇİBƏYİN MƏZARI ÜSTÜNƏ QOYULAN YAZILARDAN

O pak əməl

Haqqa təməl.
Sevdası yurd,
Nidası yurd!
Sevdasında butası yurd!
Səsi elin haqq-harayı,
O, Vətənin oğul payı!
O pak dilək,
Xalqa gərək!
O - Əbülfəz!
O - dönülməz!!!

17.XI.1993

Tanrı apardı səni öz dərgahına,
Baxmadı millətin fəryadına, ahına.
Çevrildi məzarın bir səcdəgaha,
Yüksəltdiyin bayraq enməz bir daha!

Nahtəban Bayramqızı

BU YARALI VƏTƏNDƏ

Canımızdan qan gedib,
Bədəndən bir yan gedib,
Qalıb qəfəs, can gedib
Bu yaralı Vətəndə.

Yer də, göy də ağlayır,
Ana, bacı sızlayır,
Könül qübar bağlayır
Bu yaralı Vətəndə.

İtkin qəlbləri sıxır,
Bizi yandırır, yaxır,
Bu gün dünəndən ağır
Bu yaralı Vətəndə.

Çarəmizi bilən yox,
Göz yaşımız silən yox,
Bir mürvətə gələn yox
Bu yaralı Vətəndə.

Hanı igid ərənlər?
Canın fəda edənlər?
Çoxdur xeyir güdənlər
Bu yaralı Vətəndə.

Bir mərd oğul olaydı,
Sənə əvəz qalaydı!
Bu xalqa yol bulaydı
Bu yaralı Vətəndə.

22.08.2000

Dilbər Türkay

ELÇİBƏY

Bunu mən deyirəm, Vətənim deyir:
Millətimin vicdanısan, Elçibəy!
Sən xalqımın varlığından doğuldun,
Ən şərəfli insanısan, Elçibəy!

Sən qaldırdın azadlığın bayrağını,
Sən yandırdın azadlığın çırağını,
El-el yaydın azadlığın sorağını,
Azadlığın carçısısan, Elçibəy!

Gələcək nəsillər səndən deyəcək,
Gələcək əsrlər səndən deyəcək,
Xoş illər, fəsillər səndən deyəcək,
Azadlığın dastanısan, Elçibəy!

30.08.2000

BOZ QURD

Bu savaş ər savaşıdır,
Çıx yuvandan yola, Boz qurd!

Səsin döyüş havasıdır,
Bir himn oxu, ula Boz qurd!

Nəqərat

Yanan dağlar, aşırımlar
Bağrıma çəkdi şırımlar.
Bu qırğınlar, bu qırımlar
Qoyma yerdə qala, Boz qurd!
Bir himn oxu, ula, Boz qurd!

Dilin alov, ağzın kaha,
Bəsdir zülmə dözdün daha!
Hamı üz tutub Allaha,
Sən məni duala, Boz qurd!

Nəqərat

Ölməmişəm, hələ sağam,
Ağır qisas alacağam!
Övladları bala Boz qurd!
Bir himn oxu, ula, Boz qurd!

Nəqərat

27.08.2000

Yaşar Vəfa

USTAD

Hökmünlə ölməzlik haqqı qazandıq,
Sənin hayqırtınla gurlaşdıq, ustad.
Səsin qaranlığı qovğaya saldı,
Sənin işığına toplaşdıq, ustad.

Göydən başımıza od yağan zaman,
Tale bizim üçün dərd doğan zaman,
Sahilləri belə su boğan zaman
Sən adlı sahilə yanaşdıq, ustad.

Sən qəlblər isidən qaynar ocaqsan,
Azərbaycan deyib hey yanacaqsan,
Əsrlər keçdikcə ucalacaqsan,
Sənin haqq işinə qatlaşdıq, ustad!

Sənin işığına toplasdıq, ustad!

Avqust 2000

Bəy, biz bu gün məzarınız önündə baş əyərək and içirik:

-Apardığınız mücadiləni sona çatdıraraq Təbrizi, Qarabağı nəyin bahasına olursa-olsun azad edəcəyik!

-Azərbaycanı bütövləşdirəcəyik!

-Dünyaya türkün kimliyini sübut edəcəyik!

-Düşmənləri diz çökdürəcəyik! Dostlarımızı senvindirəcəyik!

-Dünyada bənzəri olmayan vahid, demokratik, unitar bir qüdrətli dövlət quracağıq! O gün uzaqda deyil.

-Sənin bütün vəsiyyətlərinə əməl edəcəyik! Baxmayaraq ki, sağlığında qədrini bilmədik. Səni çiynlərimizdə qorumaq əvəzinə, çiynlərimizdə son mənzilə yola saldıq. Bunu özümüze bağışlaya bilmirik.

Bilirik, bizi çoxdan bağışlamısan, Bəy. Biz də and içirik: Qələbə günündə Təbrizdə, Qarabağda ən böyük meydanlara sənin adını verəcəyik!.. Buna əmin ola bilərsən.

Rahat uyu. Biz sənin ruhunla qələbə çalacağıq.

Azərbaycan gəncləri adından:

*Əmrah Qəribov,
Ramin Fərzəliyev.*

29.08.2000

Salam, hörmətli, əziz və sevimli dostum, qardaşım Bəy!

Mən bu salamı Sizin ruhunuzun qarşısında verirəm, Bəy.

Ey Böyük bəy! Bir türk balası kimi, bir türk oğlu kimi Sizin məzarınızın qarşısında and içirəm ki, ömrümün sonuna kimi sizin məzarınızı ziyarətə gələcəyəm və ilk səhər salamımı verəcəyəm. Göz yaşlarımla məzar torpağını isladacağam. Deyirlər ki, türk ağlamaz. Mən Sizin əsgəriniz olmuşam, Bəy! Mən əsgərin məzarının üstündə ağlamasın, bəs kim ağlasın? Mən Sizin adınızla bu şan-şöhrətə çatmışam, Bəy!

And içirəm Sizin ruhunuza, Bəy, böyükdən böyük Azərbaycan uğrunda son damla qanıma kimi mübarizə aparacağam! Sizin məzar torpağınızdan Təbriz torpağına səpəcəyəm! Təbrizə Milli Bayrağımızı sancacağam və ruhunuzu şad edəcəyəm! Təbrizin azadlığı Qarabağın azadlığıdır.

Ruhun şad olsun, Bəy!

Elçibəy əsgəri ELMAN TÜRKOĞLU.

30.08.2000

Mətanət Əzizqızı

Sevimli Bəy!

Siyasət haqqında oxuyanda bir şey nəzərimi cəlb etmişdir. "Siyasi liderlər kütlədə mütləq inam aşılamaq üçün miflərdən istifadə edirlər". Hərdən Sizin siyasətçi kimi hansı "libas"a büründüyünüzü anlamaq istəyirdim. Şaman kimi Sizi qəbul edib, iclas salonunda Sizinlə birbaşa ünsiyyət yaratmaq istəyirdim. Bu məqsədlə fikrimi birbaşa Sizə yönəldib, Sizə fikrimlə müraciət edirdim. Siz isə gözlərinizlə məni arayıb tapır, bir neçə dəqiqə diqqətlə mənə baxırdınız, həmişə də mən Sizə deyirdim ki, "mən Sizin müşaviriniz olmaq istəyirəm".

Bir gün Sizin haqqınızda xoşagəlməz şeylər, məsələn, "bu Bəy heç dahi adama oxşamır" deyə fikirləşməyə başladım. Siz yenə gözlərinizlə məni tapdınız, çox pərişan və narahat oldunuz. Mən Sizin dahiliyinizə onda inandım. Bir də üzünüzdəki nuru onda daha aydın gördüm. İstifadə etdiyiniz mif də mənə aydın oldu: Xızır peyğəmbər - Savalan dağı - inanc yerimiz.

Seçdiyiniz bu seçim Sizin siyasətçi yox, peyğəmbərə yaxın bir şəxs olduğunuzu mənə dərk etdirdi.

Bəy, Siz Türkiyədən gələndə mən Sizi görmək üçün koridorda dayandım. Siz dönüb mənimlə əl-əllə görüşdünüz (kaş indi o günlər olaydı) və soruşdunuz ki, xanım, nə lazımdır? Mən heç nə demədim. Siz neçə dəfə təkrar soruşsanız da mən heç nə demədim, utandım.

Bəy, indi deyim nə üçün dayanmışdım? Sizin üçün darıxmışdım. Bir də daxilimdə bir təlaş var idi.

Bəy, mehriban təbəssümün həmişə mənimlədir və mənə həmişə kömək edir.

31.08.2000

...Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətinin bütövlüyü uğrunda yeni əsrin və eramızın ən böyük şəhid oğlu, sözün əsl mənasında xalqının "el atası", olduqca böyük ideyalı, dahi, ölməz,

həmişəyaşar, əvəzolunmaz bir şəxsiyyətin xatirinə söz yazmaq mənim üçün çox-çox çətindir! Ona görə ki, bu dahi şəxsiyyət ömrünün ən gözəl çağlarından başlayaraq yalnız və yalnız bir amala, bir əqidəyə qulluq edib, nəyin bahasına olursa-olsun Azərbaycanın bütövlüyünə, torpaqlarımızın bütövlüyünə, milləti bir yumruq kimi bir bayraq altında birləşdirməyə can atıb! Gənc nəsli, gələcək nəsli azad və elmlə görmək arzusunda olub!

Əbülfəz Elçibəy ömrünün son anına qədər xalqının böyük mədəniyyətini, tarixini bütün dünyaya tanıtmış amalda olub!..

Millətimizin qorunub saxlanması üçün biz - Bəyin davamçıları, tələbələri onun bizlərə qoyub getdiyi vəsiyyətlərə əməl etməyi və gələcək nəsllə öyrətməyi özümüzə borc bilməliyik!..

...Bizlər Səni qoruya bilmədik, qoy Ulu Tanrımız səni qorusun, Bəy! Mən bilirəm və əminəm, Sənin keçdiyin əzablı yolların aqibəti, zaman gələcək, böyük sevincli qələbəyə çevriləcək! Sənin istək və arzuların xalqımızı gözəl gələcəyə aparacaq.

Azərbaycanın bütövlüyünə nail olmayınca öz yolumuzdan, əqidəmizdən dönməyəcəyimizə and içirik!!!

AXCP üzvü, ölənə qədər Bəyin vəsiyyətlərinə sadıq qalan:

Nazilə Yusif qızı Quluyeva

04.09.2000

SON SÖZ YERİNƏ

67 YAŞLI KİŞİ PİYADA 3 GÜN YOL GƏLİB

Ayağında dəmir çarıq, əlində əsa... Nağıllarda oxuyardıq. Qəhrəman altdan geyinib üstdən qıfıllardı, üstdən geyinib altdan qıfıllardı. Və düşərdi yolun ağına. İnanardıq. İnanardıq ki, qəhrəman mütləq haqqı tapacaq. Uşaq ağı ilə inanardıq. Əbülfəz Elçibəyin ziyarətgaha dönmüş evinin girəcəyində məni saxlayıb "burda bir kişi var, Qəbələdən Bakıya piyada gəlib" deyəndə inanmadım.

...Yavaşca yaxınlaşdı. Arıq, çəlimsiz bir kişi - Məhəmmədov Sabir Bayram oğlu. Qəbələ rayonunun Xırxatala kəndindəndi.

Çiyindən illər aşırdığı vücutundan bəlli. Bu çəlimsizliklə 140 km yolu necə başa vurub?

-Piyada yola düşdüm. Üç gündür yol gəlirəm. İki gecə yolda qalmışam. Bir gecə Topçuda qaldım. Bizim kənddən 50 km aralıdır. Yol kənarında bir maşın vardı, kabinəsində yatdım. Səhər ertədən yola çıxdım. Muğanlı "pereval"ını düşdüm. Daha qalxmağa təqətim qalmadı. Gecəni də çökəklikdə qaldım. Səhəri Şamaxıdan keçdim Mərzə tərəfə. Bir qədər gəldim. Acıdərəyə çatdım. Gördüm daha ayağımda güc qalmayıb. Ordan maşına əyləşdim. Saat yarım maşınla gəlmişəm. Əvvəlcə [AXCP] qərargah[ın]a getdim. Ordan məni evə gətirdilər.

...Əbülfəz Elçibəylə heç vaxt əl tutub görüşməyib bu adam. Adını, danışqlarını başqalarının dilindən eşidib. Xüsusən də Elçibəy haqqında ilk kitabın müəllifi Ədalət Tahirzadədən. Dediynə görə, Ədalət bəy onu Elçibəylə qiyabi tanışdırıb.

Əliboş gəlməmişdi. Özü ilə 1998-ci ildə Elçibəyin adına düzəltdiyi suvenirini də gətirib. Taxtadandı. Üzərində bəyin şəkli, ətrafında güllər açıb. Bəyin tutulma tarixləri də qeyd olunub. Bundan əlavə taxtının üzərində vəl şəkli də var. Sabir kişi bunu həm özünün, həm də Əbülfəz Elçibəyin taxıl biçini vaxtı dünyaya gəlməsi ilə bağlayıb. Daha sonra Azərbaycanı ümumiləşdirən evlər, minarələr... aypara və səkkizguşəli ulduz. Həmin suvenir Elçibəyin ailəsinə təqdim olunub

Çox danışmadı Sabir kişi. Bircə onu dedi ki, "Elçibəyin vəfatını eşidib bərk kədərləndim, həyəcan keçirdim. Amma dəfninə gələ bilmədim. Çox çalışdım heç olmasa yeddisinə çatım. O da mümkün olmadı. Müəyyən səbəblərdən..."

Maşına minib gəlməyə pulu olmamasının səbəbini anladıq. İmkansızlıq. Təqaüdləri vaxtında vermirlər. Alanda da una, qəndə, çaya xərclənir. Özü dedi bunları. Giley kimi qəbul etmədim. Olanı deyirdi. Bəlkə də Bəyin dəfninə çatmamağın özünə sonsuz niskil elədiyindən qürurunu aşıb dilinə gətirmişdi. Özgə vaxtı belə danışmazdı yəqin. 67 yaşlı kişini Qəbələdən paytaxta 140 km yol gəlməyə vadar edən də həmin niskil idi. Elçibəyi ölümündən sonrasa da "görmək" yanğısıydı. Yanğısını söndürmüşdümü? Həmin cümə axşamı dedi ki, qaş qaraldığından xiyabana gedə bilməyib. AXCP-nin qərargahından birbaşa bura - "Vorovski"yə Elçibəyin evinə gəlib. Qəbir üstə səhər gedəcək. Həmin gecəni Sabir kişi hələ də niskilli yatacaqdı. Ürəyini boşalda bilməyəcəkdi. Səhərədək.

MƏLAHƏT RZAYEVA

("Şərq" qəzeti, 3-5 sentyabr 2000, #100)